

ULUSLARARASI
YUNUS
EMRE
SOSYAL
BİLİMLER
DERGİSİ

International Journal of Yunus Emre Social Sciences

HAZİRAN/JUNE 2026 SAYI/ISSUE: 13 ISSN: 2557-5764

ULUSLARARASI

YUNUS
EMRE

SOSYAL
BİLİMLER
DERGİSİ

İÇİNDEKİLER

JENERİK

EDİTÖRDEN

MAKALELER

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Ahmet İÇLİ (Prof. Dr.)

**KIZ DESTANI'NI MASAL GİBİ OKUMAK: MASALIN BİÇİMBİLİMİ YAKLAŞIMI
VE KIZ DESTANINDAKİ GÖRÜNTÜ SEVİYELERİ..... 1-34**

Atakan ÇİÇEK (Dr. Öğr. Üyesi)

**KAROLENJ DIŞ POLİTİKASINDA İMPARATOR KARL'IN TAHT DEVRİNE
HAZIRLIK SÜRECİ: KARL BARIŞI..... 35-49**

İlker TÜRKMEN (Doç. Dr.)-Elif KAMALI (Yüksek Lisans Öğrencisi)

**CENGİZ HAN DÖNEMİNDE MOĞOL KÜLTÜRÜNÜN ŞEKİLLENMESİNDE TÜRK
ETKİSİ 50-61**

Sena AYBÜKE (Yüksek Lisans Öğrencisi)-Orhan Fatih KUŞDEMİR (Dr. Öğr. Üyesi)

SİVAS MASALLARINDA ÇOCUKSUZLUK MOTİFİ..... 62-77

YAYIN DEĞERLENDİRME

Ali Kemal ŞAŞ (Doç. Dr.)

**[YAYIN DEĞERLENDİRME] “YILMAZ, İLYAS (2025). BİR GELENEĞİN
MODERN YANKISI: TAHİR BULUT'UN ŞİİRLERİNDE ÂŞIKLIK İZLERİ” 78-80**

EDİTÖRDEN

Değerli Bilim İnsanları,

Uluslararası Yunus Emre Sosyal Bilimler Dergisi'nin 13. (Haziran, 2026) sayısını yayımlamış bulunmaktayız. Bu sayıyla yayın hayatında yedi yaşına giren dergimizde sosyal bilimlerin dil, edebiyat, folklor, tarih, felsefe, tasavvuf alanlarında kaleme alınan nitelikli telif ve tercüme makale, eleştiri, kitap tanıtımı, bibliyografya vb. araştırma, derleme, tenkit, tercüme ve kitap tanıtımlarına yer verilmektedir.

Dergimizin bu sayısında Tarih alanında iki, Klasik Türk Edebiyatı sahasında bir ve Türk Halk Edebiyatı alanında bir olmak üzere toplam dört araştırma makalesi ile bir kitap tanıtım yazısı yer almaktadır.

Dergimize makaleleriyle katkı sağlayan bilim insanlarına ve vakit ayırarak hakemlik yapan hocalarımıza ayrı ayrı teşekkür ederiz. Ayrıca dergimizin bu sayısının hazırlanmasında emeği geçen arkadaşlarımıza ve alan editörlerimize de teşekkürü borç biliriz. Özgün ve bilimsel yazılar içeren yeni sayılarda buluşmayı temenni ederiz. Saygılarımızla.

Prof. Dr. Nadir İLHAN

ULUSLARARASI YUNUS EMRE SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
[INTERNATIONAL JOURNAL OF YUNUS EMRE SOCIAL SCIENCES]

Sahibi / Owner

Prof. Dr. Nadir İLHAN

Hakemli Dergi / Refereed Journal

Yılda iki sayı yayımlanır. / It is published biannual.

EDİTÖRLER / EDITORS

Prof. Dr. Nadir İLHAN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet DOĞAN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatih KOYUNCU (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

EDİTÖR YARDIMCILARI / ASSISTANT EDITORS

Dr. Öğr. Üyesi Giyasi BABAARSLAN (Amasya Üniversitesi)
Arş. Gör. Derya KARATAŞ (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

YAYINCI / PUBLISHER

ASOS EĞİTİM BİLİŞİM DANIŞMANLIK LTD. ŞTİ.

KAPAK VE LOGO TASARIMI

Erhan YURT

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Ahmet DOĞAN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali YILDIRIM (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan ŞENER (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Nadir İLHAN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)
Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ (Maltepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatih KOYUNCU (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Ahmet BURAN (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali YILDIRIM (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Beyhan KANTER (Mardin Artuklu Üniversitesi)
Prof. Dr. Cevdet KILIÇ (Trakya Üniversitesi)
Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK (Ardahan Üniversitesi)

Prof. Dr. Erdoğan BOZ (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Hacı İbrahim DELİCE (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Harun TUNÇEL (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan ŞENER (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Kazım SARIKAVAK (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Mahmut ATAY (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Mevhibe COŞAR (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa ERDOĞAN (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Mücahit KAÇAR (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Nurten GÖKALP (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömür CEYLAN (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)
Prof. Dr. Özcan BAYRAK (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Özen TOK (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Paşa YAVUZARSLAN (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Serdar YAVUZ (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Temel YEŞİLYURT (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Zahir KIZMAZ (Fırat Üniversitesi)
Doç. Dr. Ali YİĞİT (Bursa Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Eşqanə Akif qızı BABAYEVA (AMEA Nizami Adına Ədəbiyyat İnstitutu)

HAKEM KURULU / REFEREE BOARD

Prof. Dr. Ahmet DOĞAN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet İÇLİ (Batman Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali YILDIRIM (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Asiye Mevhibe COŞAR (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdoğan BOZ (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan ŞENER (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Kazım SARIKAVAK (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. M. Fatih KANTER (Kilis 7 Aralık Üniversitesi)

Prof. Dr. Mutlu DEVECİ (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Nadir İLHAN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)
Prof. Dr. Nurten GÖKALP (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Özcan BAYRAK (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Yunus KAPLAN (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Doç. Dr. Erdem Can ÖZTÜRK (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatih KOYUNCU (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)
Doç. Dr. Gonca KUZAY DEMİR (İzmir Demokrasi Üniversitesi)
Doç. Dr. Ramazan EKİNCİ (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Sagıp ATLI (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Halil Sercan KOŞİK (Dokuz Eylül Üniversitesi)

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Ali YILDIRIM (Fırat Üniversitesi)
Doç. Dr. Burcu ÖZDEMİR (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. İsmail BAYTAK (Dicle Üniversitesi)
Doç. Dr. Sagıp ATLI (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Rıdvan YİĞİT (Kayseri Üniversitesi)
Doç. Dr. Suat DONUK (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Aykut ÖZBAYRAKTAR (Amasya Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ali GENÇ (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Giyasi BABAARSLAN (Amasya Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Yeliz SAYGILI SAVAŞ (Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
Arş. Gör. Dr. Dilara AVCI (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

YAZI İŞLERİ / EDITORIAL SECRETARY

Dr. Öğr. Üyesi Giyasi BABAARSLAN (Amasya Üniversitesi)
Arş. Gör. Derya KARATAŞ (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

YAZIŞMA ADRESLERİ / CORRESPONDENCES

yunusemredergisi40@gmail.com
gysbabaarslan06@gmail.com

TARANDIĞIMIZ İNDEKSLER

Eurasian
Scientific
Journal
Index

CiteFactor
Academic Scientific Journals

ASOS
indeks

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

Scientific Indexing Services

KIZ DESTANI'NI MASAL GİBİ OKUMAK: MASALIN BİÇİMBİLİMİ YAKLAŞIMI VE KIZ DESTANINDAKİ GÖRÜNTÜ SEVİYELERİ

READING THE EPIC OF THE GIRL AS A FAIRY TALE: A MORPHOLOGICAL APPROACH AND THE LEVELS OF IMAGERY IN THE EPIC OF THE GIRL

Prof. Dr. Ahmet İÇLİ

Batman Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ahmet.icli@batman.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-7478-7518

Makale Geliş Tarihi

Article Arrival Date

23.05.2026

Makale Kabul Tarihi

Article Accepted Date

27.06.2026

Makale Yayın Tarihi

Article Publication Date

30.06.2026

Araştırma Makalesi

Research Article

Atıf: İçli, Ahmet (2026). "Kız Destanı'nı Masal Gibi Okumak: Masalın Biçimbilimi Yaklaşımı ve Kız Destanındaki Görüntü Seviyeleri", *Uluslararası Yunus Emre Sosyal Bilimler Dergisi*, 13, s. 1-34.

Citation: İçli, Ahmet (2026). "Reading the Epic of The Girl As A Fairy Tale: A Morphological Approach and The Levels of Imagery In The Epic of the Girl", *International Journal of Yunus Emre Social Sciences*, 13, pp. 1-34.

Özet

Anlatı çözümlenmeleri için geliştirilmiş birçok tahlil, analiz ve araştırma yöntemi ve tekniği vardır. Bunlar anlatının; amaç ve hedeflerinin, mesajının veyahut anlatı olarak gerekli özellikleri haiz olma durumunun açığa çıkarılması merkezli olabilmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında anlatı çözümlenmelerinde edebî olarak içten bakış ve diğer disiplinler perspektifinden yani dıştan bakış merkezli analizlerden bahsedilebilir. Anlatı çözümlenmesi; metinlerin yapısını, anlam katmanlarını ve örüntülerini, metne sirayet eden ideolojileri ve zihniyeti, düşünce sistemlerini ve epistemeyi belirlemek için yapılabilir. Bu bağlamda birçok tahlil ve analiz yöntemi, kuram ve yaklaşım geliştirilmiştir. Bunlardan biri de biçimbilimsel (morfolojik) çözümlenme yaklaşımıdır. Bu yaklaşım, Propp tarafından geliştirilmiş olup masal ve mit çözümlenmeleri başta olmak üzere diğer anlatıların morfolojik çözümlenmelerinde kullanılan önemli bir analiz yöntemidir. Bu analiz yönteminde anlatının temel iskeletini oluşturan olay örgüsü, kişiler ve işlevler sınıflandırılır. Oğuz Türkçesi dil özelliklerini barındıran ve masalsı öğeler taşıyan Kız Destanı adlı eser, hem içerik hem de üslup bakımından önem arz eden anlatılardan biridir. Eserin, içerik ve üslup analizinin yanı sıra biçimbilim çözümlenme perspektifinden ele alınmasıyla hem içeriğinin hem izleğinin hem de epistemisinin belirlenebilmesi mümkündür. Bu makalede, Kız Destanı'nın biçimbilimsel çözümlenme yaklaşımı açısından analizi yapılmıştır. Bu bağlamda eserin içeriği, işlevler merkezli tespit edilmiş olup anlatıdaki olaylar dizisi, kişiler ve işlevler; biçimbilim çözümlenme perspektifinden analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Biçimbilim, Anlatı, Masal, Kız Destanı.

Abstract

Many analytical and research methods and techniques have been developed for narrative analysis. These may focus on revealing the aims and objectives of narratives, their message, or whether they possess the necessary characteristics as a narrative. From this perspective, narrative analysis can be divided into internal literary perspectives and external perspectives from other disciplines. Narrative analysis can be conducted to determine the structure of texts, their layers and patterns of meaning, the ideologies and mentality that permeate the text, the thought systems, and the epistemology. In this context, many analytical methods, theories, and approaches have been developed. One of these is the morphological analysis approach. Developed by Propp, this approach is an important analytical method used in the morphological analysis of narratives, especially fairy tales and myths. In this analytical method, the plot, characters, and functions that form the basic skeleton of the narrative are classified. The work titled "Kız Destanı" (The Epic of the Girl), which contains fairytale elements exhibiting the linguistic features of Oghuz Turkish, is one of the narratives that is important both in terms of content and style. By analyzing the work from a morphological perspective, in addition to its content and style, it is possible to determine its content, theme, and epistemology. This article analyzes the Epic of the Girl from a morphological perspective. In this context, the content of the work is identified through its functions, and the sequence of events, characters, and functions in the narrative are analyzed from a morphological perspective.

Keywords: Morphology of the Fairy Tale, Narrative, Fairy Tale, Girl's Epic.

Giriş

Biçimbilim; destan, efsane ve masal başta olmak üzere anlatmaya dayalı ve tahkiye ağırlıklı metinlerdeki olayların akışı ile motiflerin belirlenimi ve benzerliği üzerine kurulu bir yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre anlatılarda birbirine benzer işlevler bulunur. Bu işlevlerin belirlenmesi, anlatımın oluşum ve gelişim süreçleri ile yazıldığı geleneğe dair ipuçları sunar. Biçimbilimsel inceleme yaklaşımı, ilgili metnin hangi epistemenin, zihniyetin, ideolojinin ya da algının ürünü olduğunun tespit edilmesine de katkı sağlar. Bu zihniyet, ortak olabildiği gibi farklı da olabilir. Episteme, bir tür bakış açısını ve yönelimi barındırmakta olup döneme damga vuran düşünce sistem(ler)ini kapsar. Her ne kadar anlatılarda kişilerin adları ve mekân unsurları değişse bile işlevsel olarak kişilerin eylemleri ve olay örgüsü, benzerlik gösterebilmektedir. Bununla birlikte ilgili eserin, dönemin epistemesini yani düşünce yapısını aktardığı söylenebilir. Epistemik farklılık taşısa bile amaç ve yönelim noktasında bir metnin ya da hikâyenin mesajının aynı/benzer olduğu gözlemlenir. Bu da iletilen mesajın, alıcı olarak hedef kitlenin davranışlarının ve düşünce yapısının oluşturulması ve/veya değiştirilmesi amaçlı olmasından kaynaklanır. Bu türden hikâyelerin, kişinin toplumsallaşması ve birey olarak kendini gerçekleştirme merkezli bir anlatımın ve algının eseri olduğu da dile getirilebilir. Daha çok mücadele ve başarı eksenli anlatımları içeren bu türden hikâyelerde, hedef kitleden beklenen düşünce ve davranışlar, doğrudan ya da dolaylı olarak dile getirilir.

Klâsik edebiyat geleneğinde anlatılan/kaleme alınan anlatmaya dayalı eserlerden ve anlatılardan biri *Kız Destanı*'dir. Eser, Meddah Yusuf tarafından yazıldığı düşünülen bir hikâyedir. Manzum olarak kaleme alınan bu eserin, onlarca nüshası bulunmaktadır. Bu durum, eserin halk arasında çokça okunmuş olduğunun bir işaretidir. Halk ve kıraat meclislerinde, evlerde, toplantı mekânlarında, dini, toplumsal, kültürel özel gün ve gecelerde diğer mevlit hikâyeleri ile benzer bir formda ezgiyle anlatılmış ve okunmuştur. Bu özelliğinden olsa gerek kimi nüshalarında eserin adı "Kız Mevlidi" olarak geçmektedir. Hikâye, diğer mevlit hikâyelerinin motifleriyle de benzerlik göstermektedir. *Kız Destanı*; olay örgüsü, kişiler, olayın mekânı ve zamanı gibi hususlar dikkate alındığında masalsı özellik taşıdığı görülen kısa ve özlü bir anlatıdır. Bu çalışmada; *Kız Destanı*, anlatılardaki ortaklık ve benzerliklerin, farklılıkların ve değişimlerinin bir form ve yapı noktasında belirlenen şablonu/şeması biçimbilim analiz eksenli incelemesine yer verilmiştir. Biçimbilimsel analiz için Propp'un belirlediği işlevler esas alınmıştır. Makalede; izleksel kurguda, işlevlerin eyleyenleri olan kişilerin simge değer olma hususiyetlerine de yer verilmiştir. Çalışmamızda her ne kadar kaynağı bilinmese de *Kız Destanı*'nin bir masaldan esinlenerek geliştirilmiş olabileceğine dair hususlara da değinilmiştir. Çalışmadaki amacımız; biçimbilimsel olarak motiflerin ve işlevlerin belirlenmesi olmakla birlikte bu motiflerin simge değer hususiyetleri ile izleksel kurguda imledikleri olay ve olguları açıklamaktır. Makalede masalsı bir anlatımın öğeleri ve olay örgüsünün bu yöndeki işlevleri belirlenmiş, ardından her bir işlevin kurgudaki simgesel açıklaması üzerinde durulmuştur.

Kız Destanı başta olmak üzere Klâsik edebiyat geleneğinde kaleme alınan birçok anlatıda; içinde bulunulan toplumun ve kültürün en nihayetinde epistemenin, şahıslar ve başka canlılar ile nesnelere eksenli olarak alegorik düzlemde temsil edildiği bilinmektedir. Metaforik üslubun kullanıldığı kurmaca eserlerde, kimi zaman değerler ve kavramlar, kişi hüviyetiyle kurmaca eserde yer alabilmektedir. Hatta bazen nesnelere ve insan dışındaki diğer canlılar; insanlara, toplumsal değerlere ve kavramlara simge değer olarak birer kahraman ve kişi olarak görülebilir. Bu sembolizm ve simgesel anlatım, dönemin epistemesini yani düşünce sistemini ve zihniyetini verebilmektedir. Tüm bunlar, temsil değerleriyle açıklanabilir. Kimi zaman eylem alanındaki bir kişi, dünya yaşamındaki bir durumun/olgusunun da simge değeri olabilmektedir. *Kız Destanı* merkezli bu çalışmamız, anlatılardaki temel işlevlerin tespitine yönelik çalışmalara bir katkı sunmak amacıyla kaleme alınmıştır. Bununla birlikte, bu metodun uygulanabilirliğinin test edilmesi de çalışmamızın amaçlarından biridir.

Anlatılardaki/masallardaki her bir kişi, işlev ve ögenin, *Kız Destanı*'ndaki görünümü ve bu metin özelinde neye simge değer olduklarının belirlenmesi temel hedefimizdir. Bu bağlamda, Propp'un belirlemiş olduğu ölçütlerin *Kız Destanı*'nda ne ölçüde görüldüğü ve ne derece işlev sahibi olduğuna dair değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bu çalışmayla, Türk anlatı geleneğinin motif ve yapısının tespitine ve işlevlerin hikâyelerdeki görüntü seviyelerinin belirlenmesine katkı sunulması hedeflenmiştir.

Anlatma, Anlatı Sanatı ve Anlatı Çözümlemeleri Üzerine

Anlatı; kurmaca bir düzlemde; olmuş ya da olması muhtemel olay(lar)ın ve olay dizilerinin, gerek sözlü gerek de yazılı olarak teknik kalıplar çerçevesinde ve yapısal/temel özelliklerin belirlenimlerine göre anlatımı ve aktarımıdır. Anlatılar, başta mitik/mitolojik anlatılar olmak üzere, efsane, destan, masal gibi türleri kapsar. Hikâyeye, roman ve sinema filmleri ile senaryolar da birer anlatı olarak değerlendirilir. Bu türden eserler, edebi eser ve edebi metin olarak nitelendirilmektedir. Çünkü bunlar, edebiyat sanatının ürünleri olarak tarif edilirler. Bu türden anlatıların ifadesi için genel olarak “öyküleme” ve “tahkiye etme” tabirleri kullanılmaktadır. Son tahlilde gerçek ya da imgelem dünyasındaki bir olayın sözlü, gerekli teknik özellikler dikkate alınarak görsel ve yazılı olarak aktarılmasına hikâyeye etme ve öyküleme denmekte olup bu şekilde var olan tüm metinler/eserler, “anlatı” olarak değerlendirilmektedir. Özetle ifade etme, bir “anlatma sanatı”; ortaya çıkan ifade ve ürün ise “anlatıma dair sanat ve edebî eser” olarak nitelenir ve genel olarak da “anlatı” olarak isimlendirilir.

Metin ve anlatı analizleri yöntemleri ve teknikleri; ilgili “metni ve eseri anlamak” amacı başta olmak üzere, metne derinlemesine nüfuz etmek ve ilgili anlatının iletisinin çözülmesi için geliştirilmişlerdir. Çöz(ümle)me işlemi, metnin işlev(ler)ini ortaya çıkarma amacı gütmektedir. Bu husus, var olan metnin/anlatının, mesaj/ileti olarak algılanması ve iletişim noktasındaki yerinin ve öneminin belirlenmesidir. Bilindiği üzere iletişimin; gönderen-ileti-alıcı olmak üzere üç temel unsuru vardır. Eserler (anlatılar), bir mesaj taşırlar. Bu durum, eserin başlı başına bir “nesne” yani “araç” oluşuna kapı aralar. Bu durumda ilgili metin, artık bir tür araştırma nesnesi konumundadır. Geliştirilen analiz yöntemlerinin bir kısmı; ilgili disiplinin kendi içinden ve dinamikleri merkezli bir bakış ve tahlil, bir kısmı da başka disiplinler eksenli tahlil ve bakıştır.

Edebî bir metnin kendi dinamiklerinden kaynaklı analiz ya da eleştirisi içerden bakıştır. Bu husus, ilgili sanat dalının bilimsel yöntemlerle yazılması ve analiz için yöntem geliştirilmesiyle eşdeğerdir. Bu da ilgili sanat dalının bir bilim olarak telakki edildiği anlamına gelmektedir. Artık ilgili anlatı ya da eser; sanat ve edebi eser noktasında üretilmiş ve yaratılmış canlı bir nesnedir. Bu eserin, edebiyat ve sanatla olan bağı; ilgili anlatım ve ifade türüne uygunluğu, yapısal olarak adımı taşıdığı ve dâhil olduğu türün özelliklerini taşıyıp taşımadığı, edebi özellikleri barındırıp barındırmadığının tespiti; ilgili bilimin özelde de edebiyat disiplini için “edebiyat bilimi”nin görevleri ve amaçları arasındadır. Bu durumda edebiyat biliminin kendine has eserleri oluşturmak ve yazmak amacıyla var olan yapısal hususların uygulanma ölçütlerinin tespiti yapılır. Tüm bunlar ilgili iletiye/esere ilgili disiplinin kendi dinamikleri merkezli bir bakıştır. Metne dışardan bakış ise başta felsefe, din ve sosyal bilimler ve din olmak üzere, sosyolojik, epistemolojik, psikanalitik, tarihi ve antropolojik açılardan olabilmektedir. İlgili bilim dallarının edebiyatla bağları dikkate alınarak, edebi eserlere bunların geliştirdiği dinamiklerden bakış, önem arz etmektedir. İçerik ve söylem analizlerinde, metnin farklı noktalarda barındırmış olabileceği hususlar ele alınabilmektedir. Edebî metnin, ilgili disipline ait unsurları barındırıp barındırmadığı başta olmak üzere bu disiplinlerin işlevlerine ne derece katkı sundukları dışardan bakışlarla sorgulanabilmektedir. Metin ve anlatı analizleri yöntemleri ve teknikleri çerçevesinde araştırma nesnesi olan esere yoğunlaşmayı önceleyen kimi analiz yöntem ve teknikleri geliştirilmektedir. Bu bağlamda, geliştirilen yöntem ve tekniklerden biri çalışmamızın da dayandığı

Propp'un yaklaşımıdır.

Propp ve Masalın Biçimbilimi

Propp, kendinden önceki masal ve anlatı analizleri merkezli olarak tüm masalların ortak bir biçim etrafında şekillendiğine dair söylemler geliştirmiştir. Her ne kadar biçim/şekil ifadesi, kendi içinde muhtevayı/konuyu görmezden geliyor gibi bir algı oluştursa da esasında, “aynı konunun”; “ortak biçimsel özellikler taşıması” anlamını da barındırır. Bir diğer deyişle aynı konu etrafında birleşmek kendi içinde bir “biçim” oluşturmaktır. Biçim kendi içinde “yapı” ve “yasa” terimlerini ifade eder. Ancak bu yapı her zaman için muhteva ve izlek merkezli olma potansiyelini korur. Propp'un işlev olarak belirlediği ve kişilerin eylemlerini ifade eden her bir süreç, kendi içinde bir konuya atıf yapmaktadır. Propp, “masalların yapılarının başlıca temellerinden biri olan yolculuğun, ruhun öbür dünyaya yaptığı yolculuklarla ilgili bazı canlandırmaların yansıması olduğunu” (2020: 110) söyler. Bu ifadeler, başlı başına, ilgili yapının/biçimin, muhteva ve konu aracılığıyla şekillendiğinin bir göstergesidir. Yine onun (2020:111) “bir ejderhanın bir prensesi kaçırmaya ya da bir şeytanın bir köylünün ya da bir papaz kızını kaçırmaya yapı açısından aynı şeydir. Ama bu durumlar, değişik konular olarak görülebilir” ifadeleri, konunun yapıyı belirlemesi üzerine geliştirdiği söylemlerden biridir. Onun geliştirdiği “biçimbilimsel yaklaşımın” farklı konularda yazılsa bile masalların “aynı biçim özelliklerini gösterdiğini” belirleme merkezli olduğu görülür. Son tahlilde Propp'un geliştirdiği bu yöntem, yapısal bir yöntem olup masal başta olmak üzere edebi metin analizlerinde olay örgüsünün işlevsel birimlerinin incelenmesi merkezlidir.

Anlatılardaki işlevlerin ve yapının belirlenmesi konunun ve izleğin belirlenmesiyle eşdeğerdir. Anlatılardaki ortak konuları/işlevleri belirleme işi, bir tür yapısal tespittir. Yapısal unsurların başında gelen olay örgüsü, kişiler ve mekânların her birinin tespiti, konu ve muhtevanın belirlenmesi açısından önem arz eder. Tüm anlatılardaki ortak biçim özelliklerini tespit etmek ise anlatıların ortak muhtevalarını/konularını belirlemekten geçer. Propp'un bu bağlamdaki ifadeleri ise şöyledir: “Konuların kesinlikle nesnel bölümlenmesi ve değişikliklerin seçilmesi hiç de kolay bir şey değildir. Masalların konuları birbirine öylesine geçmiştir ki bu sorunun, konuların bölümlenmesinden önce özel olarak ele alınıp incelenmesi gerekir” (2020: 13). Bu söylem, öncelikle her masalın/anlatının kendi özelinde konu ve işlevinin belirlenmesine dair ifadelerdir. Daha sonra yapılacak olacak olan çalışmalar ise tüm konu ve işlevlerin belirlenerek ortak kesişme noktalarının tespit edilmesidir.

Propp; geliştirmiş olduğu masalın biçimbiliminin nihai hedefinin, anlatının gizeminin çözülmesine katkı sunmak olduğunu ifade eder. Hem “Olağanüstü Masalların Dönüşümleri” makalesinde (2020: 149-174) hem de “Masalın Biçimbilimi” adlı incelemesinin değişik yerlerinde bu hususları dile getirir. Onun belirlemiş olduğu işlevlerin tümü, muhteva ve içerik merkezlidir. Propp, masallar ve anlatılar vesilesiyle dile getirilen hususların, biçimbilimsel analiz ile açığa çıkarılmasının temel amacı olduğunu şu ifadelerle dile getirmektedir: “Masallar konusunda yapılan araştırmalarda, şu ana dek, masal ile dinsel inançlar arasında bir koşutluk kurulmadığı gibi törelerin ve iktisadın incelenmesinde de derinlemesine bir araştırmaya gidilmemiştir. Çalışmamızın en temel sonucu şudur: Bunun bir varsayım olduğu bir gerçektir. Ama söz konusu varsayım doğruysa, ileride bir dizi ek sonuca götürecektir bizi; belki de böylece masalın çevresinde yer alan o kalın giz perdesi giderek ortadan kalkmaya başlayacaktır” (2020: 110). Bu ifadeler, masal ve anlatılarda belirlenen işlevlerin hangi konuları kapsadığını ve hangi mesajları barındırdığını belirtme amaçlıdır. Propp'un töre, iktisat ve din gibi hususlarının masaldaki görünümüne dair söylemleri, hem muhtevaya hem de ilgili anlatının, dönemin düşünce sistemine yani epistemesine dair ipuçlarını barındırdığına atıf yapmaktadır. Propp'un bu konudaki söylemleri, ilgili eserinde yer almakla birlikte eseri tanıtan kimi çalışmalarda da dile getirilmiştir. Son tahlilde, Propp'un bu yaklaşımındaki amacı anlam ve anlama merkezlidir. Bu bağlamda Dünder, (2002: 118) ilgili eserin yani masalın biçimbilimi yönteminin;

“anlama yönelik çalışmalar kapsamında değerlendirilmesinin yararlı olacağını” ifade eder.

Propp, anlatı analiz yöntemi olan biçimbilimsel araştırmaların, tarihsel bir incelemeyle desteklenmesi gerektiğini belirtir. Kendisinin biçimbilimsel araştırmada yani belirlediği aşamalarda bu konuya değinmediğini ifade eder. Ancak masalın daha sonra dinsel canlandırmalarla olan bağıntısı açısından da incelenmesi gerektiğini (2020: 91) açıklar. Onun bu söylemlerinden, masalların biçimbilimsel açıdan incelenmesi ve diğer disiplinlerden de destek alınması halinde, anlatının mesajının içeriğine ve çözümüne önemli katkılar sunabileceği anlaşılmaktadır. Yine onun Goethe'den alıntıladığı “biçimlerin incelenmesi, dönüşümlerin incelenmesidir” (2020: 88) söyleminde, şekilsel incelemenin temelde içsel dönüşümlerin görüntülerini tespitteki önemini belirtmektedir. Bu da her anlatıda biçimbilim bağlamında değerlendiren işlevlerin, bireylerin ve toplumların geçirdikleri dönüşümlerin simge değeri olabileceğine kapı aralar.

Nilgün Çıblak'ın, Propp'un eseri hakkında tanıtıcı ifadeleri şöyledir: “Eserinde malzeme olarak A. N. Afanasyev'in derlediği Rus Halk Masallarındaki 50-150 numaralar arasında yer alan yüz masalı kullanmıştır. İncelemeye aldığı metinlerden yola çıkarak olağanüstü masalların çok renkli çeşitliliği ile tekbiçimliliği olmak üzere iki temel özelliğine dikkati çeken Propp, öncelikle masalların oluşturucu bölümlerini tespit etmiş, ardından bu bölümleri göz önünde bulundurarak masalları birbirleriyle karşılaştırmıştır (Çıblak 2005: 130). Bu ifadelerdeki “renkli çeşitlilik” ve “tekbiçimlilik” ifadeleri; masallarda farklı konular ve işlevler olmasına rağmen tümünün biçimsel olarak tek bir forma uyum sağladığına bir atıf olarak açıklanabilir. Nihayetinde Propp da konu ve kişilerin farklılıklara rağmen işlevsel olarak aynı biçimi yansıttığına dair şu ifadeleri kullanır: “Bunlar, yeni bileşim dizgeleri, yeni eksenler değil, yalnızca çeşitlemelerdir” (2020: 111). Propp'un ilgili eserinin çevirisini yapan Mehmet Rifat da Propp'u ve incelemesini tanıtırken benzer ifadeleri kullanır: “Propp'un amacı, yüzeydeki çeşitlilik, çok renklilik altında, yüzlerce masala ortak olabilecek “işlevsel” birimleri bulup ortaya çıkarmak, bir başka deyişle halk masalının yapısını düzenleyen değişmez yasaları belirlemektir (Rifat 2020: XI).

Masalın biçimbiliminin, “gerek masal üstüne araştırma yapmak isteyenlere gerekse her türlü anlatıyı çözümleyici bir yaklaşımla ele almak isteyenlere” (Rifat&Rifat 2020) seslendiği söylenebilir. İlgili analiz yönteminin, sadece masala özgü olmayıp diğer anlatıların da çözümünde önemli bir örnek, teknik, yöntem hatta kuram olduğu görülür. Bu bağlamda Propp'un bu çalışmasıyla hem masal incelemeleri hem de anlatı çözümlemesi alanında yöntemsel açıdan öncü olduğu (Rifat&Rifat, 2020: VII) söylenebilir. Bu çerçeveden bakıldığında masal dışındaki anlatıların tümü de bu bağlamda analize tabi tutulabilir. Her durumda bu yaklaşım, birçok açıdan anlatıların analizine katkı sunmak için uygundur. Anlatmaya dayalı metinlerin yapısal unsurlarının tümü olmasa da büyük çoğunluğunun bu yöntemle tespit edilmesi mümkündür. Farklı anlatıların, genel olarak anlatı yapısına yeni işlevler ve yasalar bağlamında katkı sunabileceği düşünüldüğünde, her eserin biçimbilim analiz ile değerlendirilmesi bir anlamda olumlu bir adım olabilir.

Propp'un biçimbilim noktasında geliştirdiği analiz yöntemi; masalların/hikâyelerin birbiriyle olan bağıntısını belirleme üzerinedir. Ancak onun temel çıkış noktası, tüm masalların temeldeki “ortak öğelerinin” varlığının belirlenmesidir. Bu belirlenim, anlatıların ortak yapısının tespitine veri sunma noktasında katkı sağlar. Bu da temelde bir “karşılaştırma” unsurunu gerektirir. Her bir karşılaştırma bir anlamda benzerlik ve karşıtlık tespitidir. Belirlenen her bir farklılık ya da benzerlik unsuru, ilgili anlatının motifine ve yapısına bir gönderme yapar. Propp bir anlamda masallar/anlatılar üzerinde karşılaştırmalı birim/motif tespiti yaparak bütün masallardaki ortak olabilecek işlevsel birimleri belirlemeyi hedeflemiştir. Propp'un işlevsel birim ve unsur olarak belirlediği her bir işlev, esasında masalın yapısını belirten ve/veya gösteren yasa ve öğelerdir. Ancak Propp'un da belirttiği üzere, her anlatıda/masalda bu işlevlerin tümünün bulunması mümkün olmayabilir. Kimi zaman işlevlerin

atlanması hatta eylem alanındaki kişilerin bulunmaması dahi mümkündür.

Propp'un biçimbilim bağlamındaki analiz yöntemi üç aşamalıdır. Daha doğrusu ilgili yöntem üç farklı boyuttadır. Bir diğer ifadeyle, bir anlatıyı ve/veya bir masalı biçimbilim perspektifinden/metoduyla/yöntemiyle analiz etmek için Propp tarafından üç farklı teknik belirlenmiştir. Her üç teknik kendi içinde ayrıca bir tasnif/şema barındırmaktadır. Bunların ilki işlevsel noktada temel eylem alanlarının belirlenmesidir. Bu eylem alanları kişiler merkezlidir. Propp'a göre "işlev kişinin eylemidir ama bu eylem de olay örgüsünün akışı içindeki anlamına göre belirlenmiştir. Bir başka deyişle kişilerin eylemleri, masalların temel bölümleridir (Rifat, 2020: XI). Propp, bu işlevlerin tümünü içine alan ve kişilerin merkezde olduğu yedi temel eylem alanı (2020: 80-81) tespit etmiştir. İlgili eylem alanları; kişilerin karakter özellikleri, davranışları ve masaldaki görevleri ile icraatları ekseninde belirlenmiştir. Propp'un "işlevlerin kişiler arasındaki dağılımı" başlığında verdiği bu eylem alanları şunlardır: "1) Saldırgan, 2) Bağışçı, 3) Yardımcı, 4) Prenses ve babası, 5) Gönderen, 6) Kahraman ve 7) Düzmece kahramanın eylem alanları". Bunun yanında, şikâyetçiler, muhbirler gibi kişilerden de bahsedilebilir. Ancak yedi eylem alanı dışındaki kişiler, masallara göre değişkenlik arz eder. Fakat Propp'un vurguladığı gibi, masalda/anlatılarda temel olarak yukarıda belirtilen yedi kişi (Propp, 2020: 81) yer alır. Bununla birlikte her masalda bu yedi kişinin tümü bulunmayabilir.

Propp, işlev ve motifleri, olay örgüsünde yani vakada yer alan kişinin ilgili noktadaki anlam değeri olarak düşünür. Bu durumda onun temel çıkış noktası kişiler merkezli bir işlev belirlenimidir. Biçimbilimde kişilerin işlevleri 31 başlık halinde sunulmuştur (Propp 2020: 29-64). Ancak Propp'un da belirttiği üzere her masalda bu işlevlerin tümünün bulunması zorunlu değildir. Bu işlevler, biçimbilim çerçevesindeki analizin ikinci teknik boyutu ve aşamasıdır. Bu tasnifte 31 adet işlev yer almaktadır. İşlevler; kişilerin olay akışı içindeki anlamıdır. Bu işlevler; kişilerin eylemleridir ki bu da masalın temel bölümleri olarak değerlendirilebilir. Propp'un belirlediği bu işlevler şunlardır: 1)Kahramanın evden uzaklaşması. 2) Kahramanın yasak(lar)la karşılaşması. 3) Yasağın çiğnenmesi. 4) Saldırganın kurbanıyla ilgili soruşturması ve bilgi edinmeye çalışması. 5) Saldırganın kurbanıyla ilgili bilgi toplaması ve bilgiyi elde etmesi. 6) Saldırganın kurbanını ya da servetini ele geçirmesi için onu aldatmayı denemesi. 7) Kurbanın aldanması, kurbanın suça bulaşması ve suça katılması. 8) Saldırganın aileden birine kötülük yapması, zarar vermesi; Aileden birinin bir eksikliğinin oluşması ve/veya aileden birinin bir şeyi elde etmek istemesi. 9) Kötülüğün ya da eksikliğin haberinin yayılması, bir dilek ya da bir buyrukla kahramana başvurulması, kahramanın gönderilmesi ya da gitmesine izin verilmesi. 10) Arayıcı kahramanın eyleme geçmeyi kabul etmesi ya da eyleme geçmeye karar vermesi. 11) Kahramanın evinden ayrılması. 12) Bağışçının katılması; Kahramanın büyü bir nesneyi ya da yardımcı edinmesini sağlayan bir sınama, sorgulama, saldırı ile karşılaşması. 13) Kahramanın ileride kendisine bağıшта bulunacak kişinin (bağışçının) eylemlerine tepki göstermesi. 14) Büyü bir nesnenin kahramana verilmesi. 15) Kahramanın aradığı nesnenin bulunduğu yere ulaş(tırıl)ması, kendisine kılavuzluk edilmesi ya da yol gösterilmesi. 16) Kahramanın ve saldırganın bir çatışmada karşı karşıya gelmesi. 17) Kahramanın özel bir işaret edinmesi. 18) Saldırganın yenik düşmesi. 19) Başlangıçtaki kötülük ya da eksikliğin giderilmesi. 20) Kahramanın geri dönmesi. 21) Kahramanın izlenmesi. 22) Kahramanın yardımına koşulması. 23) Kahramanın kimliğini gizleyerek kendi evine ya da bir başka ülkeye gitmesi. 24) Düzmece bir kahraman ve asılsız savların ileri sürülmesi. 25) Kahramana güç bir işin önerilmesi. 26) Güç işin yerine getirilmesi. 27) Kahramanın tanınması. 28) Düzmece kahramanın, saldırganın ya da kötünün gerçek kimliğinin ortaya çıkması. 29) Kahraman yeni bir görünüm kazanması. 30) Düzmece kahramanın ya da saldırganın cezalandırılması. 31) Kahramanın evlenmesi ve tahta çıkması.

Masalın/Anlatıların biçimbilimsel analizinde takip edilecek üçüncü teknik boyut ve aşama ise masalların çizelgesini oluşturma merkezlidir. Bu husus, masalların çizelgesini oluşturmak için gereken

veriler bölümünde (2020: 121-129), Propp tarafından 7 (yedi) çizelge şeklinde belirtilmiştir. Propp'un belirlediği toplam 151 (yüz elli bir) madde şu yedi çizelgede görülür. 1) Başlangıç durumu, 2) Hazırlayıcı Bölüm, 3) Olay örgüsünün düğümlenmesi, 4) Bağışçılar, 5) Yardımcının Ortaya Çıkışı, 6) İkinci Olaylar dizisinin başlangıcı, 7) İkinci olaylar dizisinin devamı. Görüldüğü üzere bu çizelgeler, olay örgüsünün parçalar halinde betimlenmesidir. Bir önceki analiz ve tasnifte de belirtildiği üzere tüm öğelerin her masalda/anlatıda aynen yer alması söz konusu değildir.

Propp masallarda değişmez ve değişken değerlerden bahsetmektedir. “Değişen, kişi adları ve aynı zamanda kişilerin özel nitelikleridir; değişmeyen ise kişilerin eylemler ya da işlevleridir. Buradan masalın, çoğunlukla aynı eylemleri değişik kişilere yaptırdığı sonucu çıkarılabilir” (2020: 23). Buradan ortaya çıkan sonuca göre, kimi zaman olayın gelişiminde farklı kişilerin varlığı söz konusu olsa bile temelde aynı işleve sadık kalınıp kalınmadığının belirlenmesi önem arz etmektedir. Propp'un ifadesiyle (2020: 23) “söz konusu işlevlerin, masalın değişmez, yinelenen değerlerini gerçekten ne ölçüde temsil ettiğini belirlemek” öncül husustur.

Klâsik Edebiyat Metinlerinden Mesneviler ve Biçimbilimsel Yaklaşım

Konu çeşitliliği gösteren anlatılar arasında önemli bir yer tutan mesneviler; olay örgüsü bağlamında kronolojik olarak süreç bildiren metinler olarak değerlendirilebilir. Yapısal/biçimsel anlamda işlediği konularda bir süreci takip etmekle birlikte mesneviler; bir “süreci konu edinen metinler” olarak düşünülebilir. Özellikle aşk, kahramanlık, dini/ilahi ve tasavvufi konuların anlatımında işlenen “aşama konusu”, bu türden metinlerde/mesnevilerde görülebilen hususlardan bazılarıdır. Bir diğer deyişle dini metinler ve tasavvufi konular başta olmak üzere aşk ve kahramanlık konuları ve hikâyeleri, bireysel ve/veya toplumsal olgunlaşma sürecini anlatmak için aşama/süreç bağlamında bireyin ve/veya toplumun manevi ve içsel tekâmülünü gösteren birer metafor veya simge olarak değerlendirilebilir.

Kişinin içsel yolculuğunu, birey olma ve/veya kendisinden beklenen davranışları sergileyecek olgunluğa erişmesi sürecini bu türden metinlerde/mesnevilerde görmek mümkündür. Ruhsal gelişim konularını ele alan diğer metinler gibi, mesneviler de kendi içinde bütünlük arz eden yapılarıyla bilinirler. Felsefi konuların da dâhil edilebildiği kimi mesnevilerde, ister aşk ister kahramanlık ister dini/ilahi ve tasavvufi bağlamda olsun, bireyin arayışı, arayış yolculuğu, bu süreçte karşılaştığı engeller, son olarak da erdeme ulaşma süreci yer alabilmektedir. Bu husus masallardaki; eksiklik ve arayış, yolculuk esnasında karşılaşılan güçlükler, eksikliğin giderilmesi ve başarı/dönüş fonksiyonlarını içine alan temel dizgilerle uyum ve benzerlik sağlamaktadır. Masallarda birer sembol, alegori ve metafor olarak duran her bir somut olay gibi kimi mesnevilerde somut gösterenlerin ve olayların her birinin, toplumsal ve ruhsal, tasavvufi bir diğer deyişle içsel yolculuğun birer göstergesi olduğu söylenebilir. Propp'un da alıntıladığı gibi, Goethe'nin de ifadesiyle “biçimlerin incelenmesi, dönüşümlerin incelenmesidir” (2020: 88) durumunun, mesneviler için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Zira her bir yapı/biçim, bireysel dönüşümleri içeren birer gösteren konumdadır.

Şunu da belirtmekte yarar vardır ki anlatılarda/masallarda somut olarak görülen her bir kahramanlık ve başarı; kimi zaman mesnevilerde aşk, tasavvuf ve din bağlamında bireyin ruhsal ve içsel bir diğer deyişle manevi anlamdaki kahramanlığına ve başarısına karşılık gelir. Bunu toplumsal ve siyaset bilimi bağlamındaki kahramanlık hikâyelerinde farklı motiflerle de görmek mümkündür. Bu çerçeveden bakıldığında, mesnevilerdeki her bir izleğin masallardaki bir fonksiyona denk gelmesi söz konusudur. Bu izleklerin/fonksiyonların her biri, masallarda yola çıkan birisinin “eksikliği gidermesi süreci” gibi bireyin olgunlaşma yolculuğunun bir görüntüsüdür. Bu perspektiften bakıldığında her bir fonksiyonun siyasi, dini ve tasavvufi düşünce sistemindeki bir olgunun yorumu ve izahı olduğunu dile getirmek pekâlâ mümkün hale gelebilmektedir.

Son tahlilde, sembolik, alegorik ve metaforik olarak da görülen toplumsal değişim, ruhsal

dönüşüm ve bireyin gelişimi gibi konuları işleme yönü ağır basan bu mesnevi metinleri, masallardaki yapısal fonksiyonların farklı düzlemlere taşınarak kurgulandığı zengin birer inceleme alanı olarak değerlendirilebilir. Bu durum, kahramanlık konusunu işleyen metinler için de geçerlidir. Bu türden metinlerin incelenmesi sonucunda, anlatılardaki motiflerin ve simge değerlerin bir diğer deyişle işlevlerin farklı görünümde de olsa tüm insanlık için ortak birer anlatım ve ifade aracı/nesnesi olduğu söylenebilir.

Propp'un yaklaşımında da görüleceği üzere, kişiler ve fonksiyonlar farklı şekillerde görünse bile temel fonksiyonların sırası, eylem alanları ve işlevlerin değişmemesi hususlarını mesnevi formunda da görmek mümkündür. Hatta kimi zaman motif değişikliği olsa bile temel fonksiyonlarla bir şekilde uyum sağladığı görülür. Masallardaki olayın başlangıcı olan bir kötülük ve eksiklik, mesnevilerde farklı gösterenlerde belirebilir. Kimi zaman toplumsal kimi zaman da içsel itkiler, bireyi yolculuğa çıkaran fonksiyonlar olarak değerlendirilebilir. Yine herhangi bir nesne; canlı veya cansız bir varlık, büyümlü gerçeklik, görülen bir mektup, resim ve rüya da bu bağlamda bir işlev olarak görev alabilir. Mesnevilerdeki kahramanın ruhsal/toplumsal anlamdaki huzursuzluğu ve/veya arzusu, yolcuğu başlatan bir motif/biçimsel yapı olabilmektedir. Manevi rehber ve yolculuktaki arkadaş(lar) masallarda bulunan eylem alanlarındaki kişiler düzleminin kişileri olarak değerlendirilebilir. Yine manevi ve görünmeyen kimi fantastik ve ezoterik kişiler/unsurlar/motifler; hem eylem alanlarında hem dizgelerde hem işlevler arasında kendine yer bulabilecek göstergeler olarak düşünülebilir. Ayrıca büyümlü nesne gibi kahramana yardım eden kimi motiflerin, mesnevilerde farklı soyut kavramlarla görünür hale gelmesi mümkündür. Bu motifler, mesnevinin konusuna göre değişkenlik arz edebilmektedir. Kimi zaman toplumsal kimi zaman da bireysel noktada erdeme ulaşmanın simge değeri olan masalın evlenme ve tahta geçme fonksiyonu, belirtilen konuları işleyen mesnevilerde/metinlerde, kalp gözünün açılması, hakikate ulaşma, bütünlüğü sağlama, hatta tasavvufi literatürdeki ifadesiyle görevlerini tamamlayan müridin mürşit olma ve/veya “fenafillah” ve “bekabillah” makamına ulaşması olarak tezahür edebilir. Bu metinlerde Türk destanlarında ve efsanelerinde görülen don yani kılık değiştirme motifi de farklı şekillerde görünebilir. Yine masallardaki değişim ve farklı bir görünüm kazanma fonksiyonu, tasavvufi bağlamda, vücuttaki biçimsel değişim gibi ruhsal değişime de simge değer olabilir. Kahramanın sınanması sürecinde, çeldiriciler, saldırganlar, rakip/düşman unsur bağlamındaki kişiler ve düzmece kahramanlar, yolculukta görülen ve karşılaşılan motiflerin/eylem alanlarının başında gelmektedir. Bunlar; somut ya da soyut kavramlarla açıklanabilen, bireyin nefsinin yani kendi içsel/psikolojik durumunun ve/veya toplumsal/sosyolojik devinimlerin birer göstereni olarak da mesnevilerde yer alabilen unsurlardır. Yukarıda da belirtildiği üzere, son tahlilde motifler ve işlevler; işlenen konuya göre değişkenlik arz edebilmektedir. Her bir motifin bireysel, toplumsal, dini, tasavvufi ve ilahi bağlamdaki yorumu, ilgili mesnevinin incelenmesi ile gün yüzüne çıkabilir. Biçimselbilimsel yaklaşımla incelenmesi sonucunda, bu türden metinlerin/mesnevilerin ortak motif ve biçim hususiyetlerini belirlemek hatta farklı ve yeni motiflerin gün yüzüne çık(arıl)masına katkı sunmak mümkün olabilecektir.

Kız Destanının Tanıtımı ve Genel Özeti¹

Kız Destanı, 14. yüzyılda kaleme alındığı düşünülen bir metindir. Eserin kim tarafından yazıldığı tam olarak netlik kazanmamakla birlikte, kimi nüshalarında (kopyalarında, sürümlerinde) Meddah Yusuf tarafından aktarıldığına dair güçlü deliller bulunmaktadır. Eser üzerinde birçok akademisyenin tanıtım ve metin yayını olmak üzere çalışması bulunmakla birlikte, edebi tahlil, yapısal ve muhteva analizi çerçevesinde İçli'nin (2025) kitap çalışması vardır. Çok okunan bu eserin “Kız

¹ Kız Destanı'nın tanıtımı ve özeti, İçli tarafından hazırlanan ansiklopedi maddesi (2022a), makale (2022b) ve kitap (İçli 2025) ve merkezlidir. Ayrıca, İçli tarafından yapılan farklı yayınlarda bu tanıtım ve özete yer verilmiştir.

Mevlidi” adıyla anıldığı da bilinmektedir. Gelenekteki “mevrit” metinlerine benzer formatta yazılan ve okunan bu metin, özellikle Osmanlı dönemi meclislerinin önemli okumaları arasındadır. Eserin bilinen onlarca nüshası/kopyası (bir anlamda baskısı) bulunmaktadır. Nüshalarda farklı söylem, dize ve şiirleri barındırmakla birlikte tüm nüshalarda ana konu ve olay örgüsü ile eserin işlevi/amacı aynıdır. *Kız Destanı*’nın kahramanı, bir kız olup bu kızın adı belirtilmemiştir. Diğer şahısların da isimlerinin belirtilmediği hikâyede, her bir birey, bir rol ve statünün simge değeri olarak belirlemektedir. Bu durumda, hikâyedeki her şahıs, esasında toplumda var olan herhangi bir bireyin yansıması olarak düşünülebilir. Eserin mevrit formatında okunması ve kadınlar meclislerinin vazgeçilmezleri arasında oluşu, rol-model bir kız ve toplum bağlamında önemli hususiyetler barındırmaktadır. *Kız Destanı*’nın “masalsı” bir anlatımının olduğu söylenebilir. İncelememizde eserin bu yönü üzerinde de durulmuştur. Hikâyeye, Propp’un masalın biçimbilimi merkezli inceleme metoduyla, üç teknik aşama ekseninde detaylandırılmıştır.

Özet: Dımışk (Şam) şehrinde, yoksul ve fakir Müslüman bir aile ve bu ailenin zengin bir Cuhut (Yahudi) komşusu yaşamaktadır. Fakir anne ve babanın güzel ve akıllı bir kızı vardır. Bu aile çok yoksul olup ekonomik zorluklar ve sıkıntılar çekmektedir. Aile uzun bir süredir açlık ile boğuşmaktadır. Ailenin bireyleri, son kertede üç gün ve üç gecedir açlıktan kırılma ve ölme noktasına gelmişlerdir. Kimse onların halini sormamakta, onlar da derdini kimseye anlatamamaktadır. Yoksul ailenin komşusu Cuhut, onların açlığa varacak derecedeki fakirliklerini öğrenir. Asıl amacı ailenin güzel kızını yani geleceklerini elinden almak ve onlar üzerinde otorite sağlamak olan Cuhut, gizli bir plan yapar ve ailenin reisi konumunda olan babayı evine davet eder. Ona ikramda bulunur, yemek yedirir. Babadan ailesinin geçimini ve yaşamının nasıl geçtiğini, bilmiyormuşçasına ve olaydan haberi yokmuşçasına sorar. Baba da ona, kendi yoksulluğunu ve açlıktan kırılma noktasına geldiğini dile getirir. Yine kimsenin kendilerini sormadığını, ailenin de derdini kimseye açmadığını söyler. Komşusu, onu kendi dinine davet eder. Kendi dinini, inancını ve dünya görüşünü ayrıca zenginliğini örnek vererek babayı ikna etmeye çalışır. Yoksul ailenin fakirlikten kurtuluşunun dinini, inancını ve değerlerini terk edip onun inancını benimsemesiyle gerçekleşeceği fikrini aileye kabullendirmeye çalışır. Mal varlığının yarısını bu iş için harcayacağını da ekler. Bunun yanı sıra ailenin genç kızını ona vermesini (kızıyla evlenmeyi) gündeme getirir. Eğer kızı ona verirse kızın çok iyi bir hayat süreceğini ve onların da bundan yararlanacağını dile getirir. Eğer dinlerini terk eder, inançlarından vazgeçerlerse yoksul ailenin zenginleşebileceğini ifade eder. Böylece açlıktan ölmek üzere olan aileyi ikna çabasına girişir. Hatta onlara gizli bir tehdit ve mesaj vererek onları teklifi kabul etmeye zorlar. Eğer teklif kabul edilmezse birkaç gün içinde ailenin ölümünün kaçınılmaz olacağı gerçeği babaya iletilir. Baba, karar noktasında eşiyle görüşmesi gerektiğini dile getirerek teklifi cevapsız bırakır. O, ailesinin sefil bir hayat sürmesine ve acılar içinde kıvranmasına hatta aile üyelerinin açlıktan ölmesine razı değildir. Komşusunun bu önerisini eşine açar. Ama eşinin sert tutumu ve tepkisiyle karşılaşır. Anne, açlık ve zorluklar, dünya hayatının aldatmacasına ve güzel görünen ikramlarına karşı, inancını ve değerlerini kaybetmemesi konusunda dik bir duruş sergiler ve kocasını uyarır. Bununla birlikte onu eleştirir. Onu, bu hataya düşmemesi konusunda uyarır. Ama baba, başka çaresinin kalmadığının farkındadır ve bir şekilde çözüm bulma niyetindedir. Baba, kızının açlık ile sınanmasının zorluğu ve dayanma gücü konusunda anneyi ikna etmeye çalışırken kız, anne ve babasının konuşmalarını duyar. Kız dinini, inancını ve değerlerini terk etmeyeceğini, gerekirse açlıktan öleceğini dik bir duruşla ve ısrarcı bir dille ailesine aktarır. Kız, yoksullukla mücadelenin böyle pasif bir kararla yapılamayacağını da açıklar ve farklı bir teklif sunar. Kızın planı; kendisinin köle pazarında satılması, elde edilen gelirle ailenin geçiminin sağlanmasıdır. Böylece inançlarından ve değerlerinden taviz vermeden yaşayabileceklerdir. Ancak anne, bu görüşü benimsemez ve gerekirse açlıktan öleceklerini yineler. Baba ise kızın köle olarak satılmasına karşı olmakla birlikte pasif bir tutum sergiler. Onun amacı kızın kurtulmasıdır. Anne ve kızın karşılıklı duygusal konuşmalarında ayrılık ve hasret ön plandadır.

Nihayetinde, özellikle anne her ne kadar kızın teklifini kabul etmese de kız anne ve babasını ikna eder. Kız bile bile aç kalmanın da kendine ve bedenine bir haksızlık olduğuna inanmaktadır. Kızın sözleri sonrasında ikna olan annenin düşüncesi ve kızın satılma şartı ancak onun şehirden birine satılması/verilmesidir. Böylece kızdan uzaklaşmamış olacaktırlar. Yine kız, babasının onu kız olarak tanıtmamasını ve kızını satan bir baba konumuna düşmemesini düşünerek farklı bir yol çizer. Bu da onun (kızın) “bir köle ve hizmetçi” olduğunu açıklaması ve tellal aracılığıyla kızını pazara götürüp satmasıdır. Kızın teklif ettiği plan doğrultusunda kız pazara götürülür. Kız tellala verilir. Şehir halkında kimse kıza talip olmaz. Uzak şehirlere zengin bir tüccar ona talip olur. Bu tüccarın bir gözü görmemektedir. Tüccarın ısrarı üzerine kız ona satılır. Kız ayrılmadan önce tüccardan, kendi efendisiyle (efendisi olarak tanıtılan babasıyla) görüşmek için izin ister. Tüccar, kıza izin verir. Kız, babasıyla görüşür. Babasıyla yaptığı görüşmede hem onun hem de annesinin kendisi hakkında endişelenmemelerini söyler. Birçok konuda nasihatlerde bulunur ve babasının, annesi konusunda duyarlı olmasını dile getirir. Annesine kötü söz söylememesini, onu dövmemesini, yüzüne karşı sert konuşmamasını belirtir. Kız, babasıyla vedalaştıktan sonra tüccarın yanına gelir ve yeni evine doğru yola koyulur. Baba da aldığı parayla evine döner. Baba, hata yaptığını düşünür. Anne ise aklını yitirmiş haldedir. Baba da, eşinin vaziyeti ve kendi attığı adımdan dolayı tükenmiş bir vaziyettedir. Allah’a yalvarır; kızını ve kendilerini bu halden kurtarması için Allah’tan yardım etmesini ister. Kızı satın alan tüccar, kıza beraber yola koyulur. Kız kendisini satın alan tüccarla birlikte tüccarın evine gelir. Ancak bu tüccarın sevdiği yakın bir tüccar komşusu, tüccar arkadaşını kendi evine davet eder. Tüccar o gece, kendisi gibi tüccar olan bu komşusuna davetlidir. Tüccar, komşusunda yediği yemekten sonra, günün verdiği yorgunlukla uykuya dalar. Kızın efendisi olan tüccar, bu evde uyur, uykusunda bir rüya görür. Rüyada Muhammet Peygamber gelir ve onunla konuşur. Muhammet Peygamber, tüccardan, ekonomik zorluklara rağmen inancından taviz vermeyen kızın özgürleştirilmesini talep eder. Tüccar, rüyada Peygamber’i gördüğü için mutludur. Ancak ondan bir işaret ister. Peygamber, tüccarın görmeyen gözüne dokunur. Tüccar uyandığında gözünün iyileştiğini görür. Sabaha kadar salavat getirir. Sabah olunca da kızın yaşadıklarını kızın ağzından dinlemek için eve gider. Kız tüm yaşadıklarını ona anlatır. Tüccar kıza bir miktar daha altın verip onu ailesine gönderir. Kız koşar adımlarla hızla oradan ayrılır. Kız, eve geldikten sonra, annesi ile görüşür ve hasret giderir. Annesi ona olanları sorar. Kız yaşadığı şeyleri annesine anlatır. Babası da eve gelir. Kızını görür. Aile, ayrılık ve zorluklar bittiği ve birbirine kavuştukları için çok mutludur.

Masalın Biçimbilimi Yaklaşımı Ekseninde Kız Destanı

Çalışmamızın bu bölümünde Propp’un, biçimbilimsel yaklaşımı metinlere uyguladığı üç şema eksenli olarak *Kız Destanı*’nın oluşsal (genetik) yapısı belirlenmeye çalışılmıştır. İlk olarak olay örgüsünü toplu vermesi yönüyle çizelgeler”, ardından eylem alanlarını tanımlamaya yardımcı olan kişilerle/karakterlerle “işlevlerin kişiler arasındaki dağılımı”, son olarak da “kişilerin işlevleri” incelenmiştir.

1. Kız Destanının Olaylar Dizisi Perspektifinde “Çizelgeler” Eksenli İncelenmesi

Masalın biçimbilimsel analizinde; olay örgüsünü şematize eden ve gösteren, Propp’un “çizelgeler” olarak tarif ettiği bölümlerin belirlenmesi önem arz eder. Propp, bu çizelgeleri 7 temel bölüme ayırmış olup toplamda 151 maddelik ortak bir takip çizelgesi hazırlamıştır. Propp’un eserinin ilgili bölümünde; çeviride (2020: 121) başlık olarak “çizelge” şeklinde ifade edilen unsur için liste anlamına gelen “dizelge” tabiri kullanılmaktadır. Sonuç itibarıyla mevzubahis olan masalların bütün öğelerinin içinde yer aldığı bir dizelgenin/listenin/çizelgenin Propp tarafından hazırlandığı görülür. Bu liste, yedi ana başlıktan oluşmaktadır. Listede öge olarak da 151 aksiyon bulunmaktadır. Propp’un ifadesiyle “Bu dizelge her masalın içeriğini tüketmemektedir ama bunların çoğu söz konusu dizelgede bütünüyle yer almaktadır” (2020: 121). Aynı şekilde, tüm masalların bu çizelgeye uyum sağlama

hususiyetlerine göre değerlendirilmesinin mümkün olabileceğini belirtmektedir. Ancak her masalın, ilgili maddelerin/öğelerin tümünü içeren bir muhtevanın olması gerekmemektedir. Propp olağanüstü masalların tanımını, gelişimini ve işlev sırasını belirtirken şöyle der: “Bu gelişmeyi olaylar dizisi olarak adlandırıyoruz. Her yeni kötülük ya da zarar her yeni eksiklik yeni bir olaylar dizisine yol açar. Bir masal birçok olaylar dizisini kapsayabilir ve bir metin çözümlendiğinde önce bu metnin kaç olaylar dizisinden oluştuğunu belirlemek gerekir (2020: 93-94). Bu ifadeler, masaldaki olaylar dizisinin incelenmesinin önemini göstermektedir. İncelememizin bu bölümünde *Kız Destanı*'nda yer alan olaylar dizisinin, bu yedi bölümden oluşan çizelgelere/bölüme göre analizi yapılmıştır. Bu bağlamda, öncelikle olaylar dizisinin belirlenmesi yoluna gidilmiştir. Her bir bölüm ilgili çizelgenin maddeleri ve öğeleriyle açıklanmıştır. Ancak tekrar belirtmekte yarar vardır ki; olay örgüsünün/dizisinin her masalda/anlatıda Propp'un belirlediği çizelgeler ve maddelerde geçenlerle tıpatıp aynı olması gerekmemektedir.

Kurmaca bir olayın gerçekleşme aşamaları ve olaylar dizisinin tespiti önem taşır. Bu çerçevede, hikâyedeki her olayın, birbiri ile olan bağlarına ve anlatım sıralarına göre incelenmesi mümkündür. Bu işlem, bölüm veya bölümler eksenli alt başlıklara ayrılmak suretiyle hikâyenin değerlendirilmesine kadar varabilir. Tüm olayın seyrine katkısını gözlemleyebilmek için en küçük vakanın bile irdelenmesi gerekebilir. Tamamlanmış her kurmaca anlatı/masal, bölüm veya bölümlere ayrılabilir. Yapısal anlamda olay örgüsünün bu şekilde tasnif edilmesi bir anlamda anlatının panoramasını belirlemektir. Edebi metinlerin olay örgüsünün tasnif edilmesi konusunda Propp'un yanı sıra birçok teknik ve yöntem geliştirilmiştir. Türk Edebiyatı bağlamında değerlendirildiğinde Şerif Aktaş'ın (2003) bu bağlamdaki çalışmaları söz konusudur. Her koşulda bir metnin parçalara ayrılması, metni anlamak ve derinlemesine analiz için faydalıdır. Bölümler, “metin halkaları”ndan oluşur. Halkaları oluşturan öğeler ise “vaka parçaları” olarak nitelenir. Vaka parçaları da “mana birlikleri” etrafında oluşur. Her mana birliği bir kelime ve kavramın varlığı ile de oluşabilir. Ancak önemli olan, ana olay örgüsüne olan katkısının tespitidir. Edebî eser incelemelerinde, sistemi meydana getiren öğelerin, birbirine bağlandıkları yerden parçalanıp işin cümle seviyesine kadar indirilebileceğini belirten Aktaş'a göre metnin tamamı, bir cümle gibi düşünülür. Cümlelerin öğeleri metnin unsurları gibidir. Metni oluşturan her mana, ses kümesi, kelimeye tekabül eder (2003: 22). Anlatmaya dayalı eserlerde geçen kavramlar, semboller metne göre değer kazanır. Böylece eserdeki olayın seyrine yön verip vermediği görülebilir. Bir düşünce, hayal hatta rüya bile aynı şekilde olayların gelişmesine katkıda bulunabilir. Bu bağlamda bir eserin en küçük olay veyahut olgu seviyesinde parçalara ayrılması, eserin aktarmak istediği mesajına önemli katkı sağlayabilir. Aktaş'ın belirttiği üzere Bu tasnif ve değerlendirme, birlikteliği sağlayan unsurların gösterilmesi olup eseri meydan getiren parçaları tahrir etmek, kırıp dökmek (2003: 53) değildir. Aksine metni bir bütün halinde tüm öğeleriyle birlikte bir arada görmek ve aksiyonun tüm öğelerine hâkim olmaktır.

Masalların çizelgeler ve dizelgeler ekseninde incelenmesi, özellikle muhteva noktasına derinlemesine bir analiz ve bakış açısı noktasında geniş bir görüş sağlamaya yardımcı olur. Bu türden bir dizelge ve öğelerin tasarlanması; hem içeriğin tespiti ve anlatının mesajının belirlenmesi hem de anlatının oluşumu ve tarihsel noktada gelişimine dair ipucu sunar. Bu konuda Propp'un ifadeleri şöyledir: “Ayırt ettiğimiz öğelerin ya da bazı öğe kümelerinin incelenmesi, genel olarak masalın derinlemesine incelenmesine geniş görüş açıları sağlar ve böylece masalın oluşumu ve gelişimi sorunuyla ilgili tarihsel incelemeyi hazırlamış olur” (2020: 121).

Kız Destanı'nın özetinden de anlaşıldığı üzere, temelde sekiz metin halkasından bahsedilebilir. Bunları kısaca şöyle belirtmek mümkündür: 1) Yoksul aile ve zengin komşunun iletişimi. 2) Yoksul ailenin macerası ve kendi içinde çözüm arayışı. 3) Kız çocuğunun pazarda satılması ve pazardaki konuşmalar. 4) Babanın parayla eve dönmesi eşi ile olan iletişimi. 5) Kızı satın alan tüccar ve

komşusu. 6) Kızı satın alan tüccarın rüyası. 7) Tüccar ile kızın iletişimi. 8) Kızın özgür oluşu ve eve geri dönüşü. Propp'un belirlediği çizelgelere ve öğeleri barındıran dizelgelere göre ise şöyle bir tasnif yapmak mümkündür.

1.1. Çizelge 1: Başlangıç durumu

Uzamsal-Zamansal Tanım: Hikâye Şam/Dımışk şehrinde geçmektedir. Olayın zamanı tam olarak belli değildir.

Aile Kimlerden Oluşmaktadır: İsimleri belli olmayan kız, anne ve babadan oluşan fakir bir aile yaşamaktadır. Kız, *arayıcı* ve *kurban* konumdadır.

Kötülükten Önce Muthuluk: Aile başlarına henüz gelmeyen olaydan önce kendi içinde mutlu bir hayat yaşamaktadır. Bu aile, inanç ve değerlerine de bağlıdır. Küçük ama bir arada bir aile profili söz konusudur.

Kehanet: Aile kendi başlarına nelerin geleceğinin farkında değildir. Metinde geçen “güzel kızın bakışı” ve “Tanrı'nın işi” ifadeleriyle can bulan söylemlerde bir tür kehanetten bahsedildiği söylenebilir.

Geleceğin Kahramanı: Hikâyede geleceğin kahramanı olan kız, güzel, zeki, sorgulayıcı ve mücadelecidir. Herkes ona hayrandır.

Düzmece Kahraman: Hikâyede düzmece kahraman ile saldırganın kimlikleri eşdeğer olarak sunulur. Bu durumda yoksul ailenin zengin komşusu, düzmece kahraman olarak nitelendirilebilir. Ancak ilerleyen süreçte bu kişi, saldırgan eylem alanında görülür. Düzmece kahraman zengindir. İnanç ve değer noktasından bakıldığında ise onun tüm düşüncesi, ekonomik sulta merkezlidir. Yine kız satın alan tüccar da ilk olarak kızın ailesini ve kızın ekonomik zorluktan kurtarmıştır. Bu özelliğiyle düzmece kahraman olarak nitelendirilebilir. Ancak ilerleyen süreçte bu kişi, kıza yardımcı rolüyle gündeme gelir.

1.2. Çizelge 2: Hazırlayıcı Bölüm

Yasaklama: Aile fakirlik ve yoksulluk içinde acıyla kıvrılmaktadır. Açlıktan kırılma noktasına gelmişlerdir. Kimse onlara yardım etmemektedir. Onlar da dertlerini kimseye açamamaktadır. Hikâyede yasaklama, esasında kapitalist özellik gösteren toplumun epistemisinin yani düşünce sisteminin bir görüntüsüdür. Bir diğer ifadeyle, toplum ister bilinçli ister bilinçsiz olsun, aileyi mağdur ve muhtaç konumuna getirmiştir. Ailenin derdini anlatmaması bir tür yasaklama olarak düşünülebilir. Kızın annesinin getirdiği satılma şartları da bir tür yasaklayıcı unsurdur. Ek olarak zengin komşunun gizli tehdit içeren söylemleri de bir tür yasaktır. Fakir komşunun inancı gereği değerlerine göre hareket etmemesi, inançlarının gereğini yerine getirmemesi bir tür yasaktır.

Yasağın Çiğnenmesi: Hikâyede yasağın çiğnenmesi, öncelikle babanın aldanarak iyi sandığı zengin komşusuna derdini anlatması ve onun kendi fakirliğinden haberdar olmasını bilmeyerek sağlamış olmasıdır. Ancak bu yasağın, diğer masallarda olduğu gibi uyarı mahiyetinde olan bir nevi “yapma! etme!” gibi emirlere karşı bir duruş ve emri çiğneme değildir. Yasağın çiğnenmesi, ortaya bir problem çıkarmamıştır. Çünkü ailenin fakir ve yoksul olduğu zaten öğrenilmiştir. Ancak yapılan konuşmanın içeriği tüm olayları başlatan bir fitil mahiyetindedir. Yine toplumun ailenin o halde kalması için hiçbir adım atmaması da esasında aileye bir yasağın ve sınırın çizilmesi anlamına gelir. Esasında toplumun onlara yaptığı, uygun gördüğü ya da dayattığı şey, ya açlıktan ölmek ya da aileyi egoist sistemin tuzağına çekmektir. Sonuç itibarıyla ailenin karşısına toplumun bir yüzü/yansıması ve temsilcisi olan saldırgan belirir ve beklenen teklif yapılır.

Saldırganın Ortaya Çıkışı: Kız *Destanı*'nda saldırgan, ilk olarak içinde yaşanılan ortam/toplumdur. Ayrıca saldırgan toplumun bir yansıması olarak, belirtildiği üzere düzmece kahraman olarak belirir. Saldırgan, aileye yardımcı olma özelliğiyle ortaya çıkmaktadır. Dostluk ve

kardeşlik cümleleriyle aileyle iletişim kurar. Daha doğrusu iyi görünen bir tavır sergiler. Yasak ve yasağın çiğnenmesi, saldırganın katılımıyla başlar.

Soruşturma ve Bilgi İsteme: Saldırgan, aileden yaşantıları ve evleriyle ilgili hususları öğrenmeye çalışır. Görünürdeki (sahte) amaç; aileye yardım etmek ve onların üzüntüsünü paylaşmaktır.

Bilgi Toplama: Zengin komşuya bilgi veren kişi ailenin erkek üyesi olan babadır. O saldırgan, komşuluk ilişkileri çerçevesinde iyi niyetle kendi ailevi durumunu izah eder.

Saldırganın Aldatması: Saldırgan/zengin komşu/düzmece kahraman; babayı aldatmıştır. Onu aldatırken komşuluk ilişkilerini ve ona duyduğu sevgiyi sözlü olarak dile getirmiştir.

1.3. Çizelge 3: Olay Örgüsünün Düşümlenmesi

Kötülük: Kız Destanı'ndaki temel kötülük esasında; toplumun/şehirde yaşayanların duyarsızlığı ya da bilinçli tavırları nedeniyle ailenin fakir ve yoksul hale getirilmesidir. Kimse ailenin halini sormamaktadır. Aile de yoksulluğunu kimseye anlatamamaktadır. Olayın aksiyona dönüşmesi, aileye fiziksel ve sosyal anlamda kötülüğü düşünen kişi, saldırgan mahiyetinde olan düzmece kahramanla başlar. O, aileye ekonomik noktada yardım etmek ister. Hatta malının yarısını onlara vermeyi düşünmektedir. Aileden beklenen şey ise aile için tam bir faciadır yani kötülüktür. İlgili kötülük; ailenin dinini ve inancını değiştirme şeklinde belirir. Ancak ikinci bir kötülük daha gündemdedir. Belki de tüm olayları/aksiyonu ortaya çıkaracak olan unsur da budur: Kızın cariye/köle olarak zengin komşuya verilmesi. Belki de zengin komşu kızla evlenecektir. Temelde, yapılan iyiliğin, aileye özellikle de kıza zarar verme hususu apaçıktır. Zengin komşu, iyilik görünümündeki kötülüğünü gerekçelendirir. Ona göre kendisinin yardımı aileyi kurtaracaktır. Yoksa aile açlıktan ölecektir. Çünkü çok zengindir. Onlara, ancak o yardım edebilir. Bir diğer gerekçe ise Müslüman ailenin dinlerinin kötü olduğu, bundan dolayı da fakirleştirici etkisinin olduğunun ifade edilmesidir. Ayrıca saldırganın, tüm bunları yaparken ve söylerken komşuluk görevini yerine getirdiğini ifade etmesi de gerekçelerden biridir. Ancak zengin komşunun belirtmediği en temel gerekçe, manevi anlamda aileyi yok etmektir. Bununla birlikte bir diğer gerekçe İslam dinine inananların sayısını azaltmak, kendi dinine inanan sayısını çoğaltmaktır.

Saldırganın Ortadan Kaybolması: Hikâyenin temel düşüm/dönüm noktası baba ile komşusunun (saldırganın) yaptığı konuşmadır. Ancak baba, bu konuşmalara bulunduğu ortamda yani zengin komşusunun evinde olumlu ya da olumsuz bir cevap vermez. Eşiyle görüşmesi gerektiğini ve kararı, onunla yapacağı istişareye göre vereceği açıklamasını yapar. Baba, onun evinden ayrıldıktan sonra saldırgan olay örgüsünde görülmez. Ancak hikâyenin ilerleyen bölümünde tıpkı bir canavarın varlığı gibi, daima ondan bahsedilir. Onun, tam anlamıyla ortadan kalkması ailenin onun taleplerine cevap vermemesinden sonradır. Daha doğrusu ailenin attığı yeni adım ve diğer unsurların olay örgüsüne dâhil olmasıyla artık birincil düzeydeki saldırgan ve düzmece kahramanın etki alanı kalmamıştır.

Geçiş Anı: Baba, zengin komşusunun önerisini/teklifini öncelikle anneye açar. Ancak annenin sert tepkisiyle karşılaşır. Anne, kızın zengin komşuya verilmesi bir de bunun üzerine din ve inançlarından vazgeçilmesi önerisini reddeder. Aile karar vermekte zorlanmaktadır. Baba ile anne farklı görüştedir. Baba kızının geleceğini ve yaşayacağı hayatı düşünmektedir. Bundan dolayı kızı, zengin komşuya verip gerekirse dininden bile vazgeçmeyi, inançlarına aykırı davranmayı planlamaktadır. Babanın bu tavrı, kız hakkında duyduğu endişenin bir göstergesidir. Anne ise din ve inançtan ayrılmaya, kızın başkasına köle-cariye gibi verilmesine en önemlisi “bir şarta bağlanarak” kendilerine iyilik yapılabileceği düşüncesine karşıdır.

Kahramanın Ortaya Çıkışı: Kahraman, ailenin bir ferdi olan akıllı ve güzel kızdır. Kız, zengin komşuya verilip verilmeyeceği, dinlerinden/inançlarından taviz hususu anne ve babası tarafından

görüş alışverişi yapılırken, onların konuşmalarını duyar. Anne ve babanın, bu konu hakkındaki düşüncelerini dinler, ardından olay örgüsüne “kahraman” olarak katılır.

Kahramanın Anlaşma Biçimi: Zengin komşunun önerisi kız tarafından reddedilir. Kız yeni bir öneri getirir. Kendisinin de açlığa katlanabileceğini, gerekirse bunun için ölebileceğini söyler. Ayrıca dininden/inancından vazgeçmeyeceğini ekler. Kızın köle olarak pazarda tellal aracılığıyla satılması, elde edilen parayla ailenin geçiminin sağlanması fikri, kız tarafından ısrarla teklif edilir. Aile buna karşı çıkar. Ama kız; açlıktan ölmenin, kişinin kendi varlığına/bedenine zulüm ve eziyet; dolayısıyla bunun da günah olduğunu vurgular. Yine inancından vazgeçmenin imkânsız olduğunu savunur. Kahraman olarak kız, kendisinin köle olarak satılma esnasında, ailesinin, onun bir hizmetçi olduğunu söylemelerini, böylece babanın ve annenin ayıplanmaması hususunu belirtir. Anne, kızının şehirli (Şamlı) birine satılması koşuluyla köle olarak satılmasına izin verir. Anlaşmaya varılır.

Kahramanın Gönderiliş Biçimi: Kız, evden bir köle olarak çıkacak, tellala verilecek, köle olarak satılacaktır. Böylece aile, bu satıştan gelen gelirle geçimini sağlayacaktır.

Kahramanın Gidişi: Kız, babasıyla birlikte evden ayrılır. Pazara götürülür. Tellala verilir, zengin ama bir gözü görmeyen, şehirden (Şamlı) olmayan bir yabancıya yüksek bir meblağ karşılığında satılır. Böylece kız, kendi macerasını yaşamak üzere evden ayrılmış olur.

Kahramanın Amacı: Hikâyenin olay örgüsünden ve eldeki tüm verilere bakıldığında kızın amacı, inancından vazgeçmeyip bunları korumak, ailesinin ve kendisinin açlıktan ölmesine fırsat vermemek, başkasının onların hayatına müdahale etmesine engel olmaktır. Başkasına şartlı ve zorunlu bir anlamda baskılayıcı ve kötülük içeren bir bağlılık ve inancını kaybetmek yerine özgür bir ruhla kendi kararını vermek kahramanın, çıkış noktasıdır.

1.4. Çizelge 4-5: Bağışçılar ve Yardımcının Ortaya Çıkışı

Masalın analizinde hazırlanan biçimsel liste ve dizelgeler, belirtildiği üzere tüm masalları kapsayıcı başlıklar, değerler ve öğeler taşır. Birinde bulunan öğe, bir diğerinde bulunmayabilir. İşlevlerin kişiler arasındaki dağılım kısmında da görüleceği üzere bir masalda bulunan yedi kişiden bahsedilebilir. Ama kimi zaman bu kişilerden birinin, iki unsuru yani iki eylem alanını kapsamı muhtemeldir. Yukarıda belirtildiği üzere, düzmece kahraman ve saldırgan aynı kişi ile temsil edilmiştir. Anlatılarda iki farklı kişinin ya da kişi özelliği kazanan öğenin, bir eylem alanını temsil etmesi mümkündür. Bir diğer ifadeyle iki kişi/nesne, bağışçı ya da yardımcı statüsünde görülebilir. Bu konuda Propp’un değerlendirmesi şöyledir: “Eylem alanı doğrudan doğruya kişiye uygun düşer. Kahramanı sınavan ve ödüllendiren Baba Yaga ile aman dileyen ve İvan’a bir yetenek aktaran hayvanlar katışıksız bağışçılardır. İvan’ı prensesin yanına götüren, onu kaçırmaya yardım eden, güç bir işi yerine getiren, izleme sırasında kahramanı kurtaran at da katışıksız bir yardımcıdır” (2020: 81). Görüldüğü üzere bir masalda/anlatıda birden fazla bağışçı olabileceği gibi birden fazla yardımcı da olabilmektedir. Aynı şekilde bir kişi, hem bağışçı hem de yardımcı rolünde olabilir. Son tahlilde, bir anlatıda yardımcı ve bağışçının bir kişi yani aynı kişi olması muhtemeldir. Bu durum, farklı vakalarda ve olay örgüsünün değişik yerlerinde yeni yani ikinci bir bağışçı, yardımcı hatta büyümlü nesnenin/kişinin ortaya çıkmasına engel değildir. Propp’un bir kişinin birçok eylem alanını kapsamı hakkındaki değerlendirmeleri şöyledir: “Bir kişi birçok eylem alanını kaplar. Kuleden çıkarılmasını isteyen küçük demir adam İvan’ı güçlü kılar ve ona kendi kendine iş gören bir sofraya örtüsünü armağan eder ardından da ejderhayı öldürmesine yardımcı olur; işte bu kişi hem bir bağışçı hem de bir yardımcıdır” (2020: 81-82).

Kahramanın Evinden Bağışçıya ve Yardımcıya Uzanan Yol: Kızın evden ayrılıp bağışçı ya da yardımcı ile karşılaşması köle pazarında olur. Zengin tüccar kızı satın alır. Ama o henüz bağışçı ve yardımcı olduğunun bilincinde değildir. Hatta onun da bir tür düzmece kahraman ve saldırgan olduğu bile söylenebilir. O kızı, köle pazarında satın almış, kızın sahibine karşılığı olan ücretin ödemesini

yapmıştır. Bu rolüyle ailenin ekonomik darboğazdan kurtulmasına ve inançlarını özgürce yaşamalarına imkân vermiştir. Bu bağlamda onun kurtarıcı ve yardımcı rolünü üstlendiği görülür. Olay örgüsünde bunlar dışında tellalın aracı olması da bir anlamda onunda bir yardımcı vazifesi gördüğü belirtilebilir. İlerleyen bölümlerde bir diğer yardımcı/bağışçı daha ortaya çıkacaktır.

Bağışçı-Yardımcı: *Kız Destanı*'nda bağışçı ve yardımcı rolündeki ilk kişi zengin tüccardır. Hikâyeye köle pazarında katılır. O, Şam dışında bir şehirde oturmaktadır. Dış görünüm olarak ise hikâyedeki bilgilere göre onun bir gözü görmemektedir. Ama hikâye boyunca görüldüğü üzere onun en temel özelliği, olaylara tek yönlü bakmamasıdır. Daha doğrusu zaman içinde kazandığı kişisel gelişimi bu yöndedir. O yeniliklere açık biridir. Ayrıca o, insanları dinleyip ona göre mantıklı karar vermenin simge değer kişisi olarak da hikâyede “bağışçı/yardımcı” nitelikleriyle görülür. Köle pazarındayken kızın veda amacıyla babasıyla görüşmesine izin vermesi, onun kibar bir beyefendi olduğunun işaretidir.

İkinci Bağışçı-Yardımcı: Hikâyeye göre bu nitelikle beliren ikinci kişi Muhammet Peygamber'dir. Temelde yardımcı mahiyetiyle görülen zengin tüccar, yani kızın efendisi, kızı alıp evine getirir. Gece olur. Kızın efendisi, o gece kızın olduğu evde uyumaz. Çünkü o gece, fon karakter olarak beliren başka bir komşu tüccar, kızın efendisinin arkadaşı sıfatıyla gelip onu kendi evine davet eder. Ona ikramlarda bulunur. Yorgun olan kızın efendisi, orada uykuya dalar Kızın efendisi o evde bir rüya görür. Rüyada hem kendisinin hem de kızın hayatını değiştiren biri vardır. Bu kişi Muhammet Peygamber'dir. Bu özelliğiyle kızın efendisi için de bir bağışçı olur. Temelde, kıza yardım getirme yönüyle bir bağışçı/yardımcıdır. Büyülü bir şekilde gelmesi ve davranışlarının büyü bir husus taşıması ve önemli bir şey bağışlaması yönüyle büyü bir bağışçı/yardımcı olarak nitelenebilir. Muhammet peygamber yanında dört halifesiyle birlikte fantastik/büyülü bir şekilde olay örgüsüne dâhil olur. Kızın efendisiyle konuşur. Ancak onun geliş amacı bellidir. O kızın, bir köle olmadığını, aslında onun özgür bir birey olduğunu fakat yoksulluktan ve ölme tehlikesinden dolayı köle olarak satılmayı kabul ettiğini ve kendisine olan sevgisinden dolayı dininden/inancından vazgeçmediğini ifade eder. Böylece kızın özgür bırakılmasını talep eder. Muhammet Peygamber, kızı satın alan tüccara, cennette güzel nimetlere ulaşacağı müjdesini verir. Ancak bu söylem, soyut ve gelecekte olacak bir eylemdir. Ayrıca o, kızı serbest bırakırsa, toplumun/çevrenin eleştirilerine maruz kalacaktır. Onlara verecek bir cevap amacıyla tüccar, bağışçıdan bir mucize ve büyü nesne bağlamında bir işaret ister. Kimi nüshalarda ise talep olmadan bu hususun Muhammet Peygamber tarafından dile getirildiği görülür. Bağışçı, elleriyle onun görmeyen gözüne dokunur. Görmeyen göz görmeye başlar. Bu, bir anlamda büyü nesnedir. Bu işaret karşısında, kendisi de gerçek hayatta kız için bir bağışçı olur ve ona özgürlüğünü geri verir. Hikâyede bağışçı ve yardımcı rollerinin ortak olduğu hatta iki farklı bağışçının olduğu gözlemlenir. Her ikisi, kıza özgürlüğünü geri vermiştir. Kızı satın alan kişi, kızı ailesine geri gönderirken ona bir miktar daha para vermiştir. Aile önceki satıştan gelen parayla birlikte ikinci bir kazançla daha mutlu olmuştur.

Kız, kendisinin zorunlu olarak din değiştirmesi ve kendi iradesi olmadan zengin komşuya verilmesine karşı durmuş, ailesini ikna etmiştir. Ailesine ekonomik anlamda bir rahatlama getirmiş ve onları ölümden kurtarmıştır. Kendisi de yaptığı yolculuk sonrasında mutlu ve huzurlu bir şekilde evine geri dönmüştür. O artık fakir ve yoksul bir kız değildir. Tümü bir anlamda şekil değiştirmiş, fakirlikten zenginliğe geçmiştir. Düzmece kahramanın ve düşüncelerinin ortadan kaybolması sağlanmıştır. Daha doğrusu hem bir saldırgan hem de düzmece kahraman olan zengin komşunun onlara müdahale ve etki etme durumu ortadan kalkmıştır. Kızın hikâye başında planlamış olduğu gibi düzmece kahramanın dediklerinin dikkate alınmaması halinde onun yok olacağı öngörüsü gerçekleşmiştir. Kız ailesine geri dönmüştür. Kız ve ailesi, mutlu ve mesut yaşamışlardır.

1.5. Çizelge 6-7: İkinci Olaylar Dizisinin başlangıcı ve Devamı

Kız Destanı'nda ikinci olaylar dizisinin yer almadığı düşünülmektedir. Ancak kızın ailesinden ayrılması ve yeni bir mekânda bir maceraya atılması bu bağlamda değerlendirilebilir. Öyle olursa ikinci olaylar dizisi kızın köle pazarında satılması ile başlar. O tellal eliyle satışa sunulur. Ancak şehir halkında kimse ona ilgi göstermez. Onu satın alan, bir gözü görmeyen kişidir. Görülen rüya ardından bu şahıs kız ile görüşür, kız hakkında detaylı bilgi alır ve kız serbest bırakır. Ancak bu kısımda, kızın ailesine geri dönüşü noktasında yeni bir eksiklik ve kötülük yoktur. Bundan dolayı ikinci olaylar dizisinin başlangıcı ve devamı olan ögenin, tek bir olayın halen devam etmekte olduğunu göstermektedir.

2. Kız Destanının “İşlevlerin Kişiler Arasındaki Dağılımı” Açısından İncelenmesi

Masallardaki/anlatılardaki işlevleri yerine getiren kişiler ve onlara uygun düşen eylem alanları; masalın biçimbilim bağlamındaki analizine önemli katkılar sunar. Propp, analiz metodunda belirlediği yedi eylem alanı ve bunlara uygun düşen kişileri belirlemeye çalışmıştır (2020: 80-84). Ancak onun da belirttiği üzere önemli olan anlatıların işlevlerini/mesajını yüklenen bu kişilerin, ilgili işlevleri temsil biçimleridir. Kişilerin özel nitelikleri ve bu özel niteliklerin anlamına dair açıklama yapan Propp (2020:88-92) kişilerin adları ve niteliklerinin değişken olduğunu, bunların masallara canlılık, güzellik ve sevimlilik verdiğini belirtir. Propp, ilgili işlevlerin kişiler arasındaki bölüşümünün önemine dikkatlere sunar. Yaklaşımında yer alan masaldaki “olay akışı içine yeni kişiler katmanın çeşitli yolları” başlığında (2020: 85-88) belirttiği üzere bu kişiler bazen iki işlevi kapsayabilir hatta hikâyede farklı bölümlerde aynı eylem alanındaki iki farklı kişiden bahsedilebilir. Aşağıdaki ifadelerine bakıldığında bir masalda bağışçının olmama durumu bile söz konusudur. Kimi zaman bağışçı yerine bir yardımcıdan bahsedilebilmektedir. “Bir masalda bağışçı yoksa onun olaya katılma biçimleri bir sonraki kişiye başka bir deyişle yardımcıya geçer. Şu ya da bu şeyi yapmada usta kişilerle de aynı durum söz konusudur” (Propp, 2020: 85). Masal analizinde dizelgelere belirtildiği üzere masalda/anlatıda kimi zaman bu kişilerden birinin, iki unsuru yani iki eylem alanını kapsamasının muhtemel olduğu görülür. Öyle ki bir masalda/anlatıda birden fazla bağışçı olabileceği gibi birden fazla yardımcı da olabilmektedir. Aynı şekilde bir kişi, hem bağışçı hem de yardımcı rolünde olabilir. Yine saldırganın ve düzmece kahramanın bir yardımcıya/bağışçıya dönüşmesi mümkündür. Son tahlilde, bir anlatıda yardımcı ve bağışçının, bir kişi yani aynı kişi olması muhtemeldir. Bu durum, farklı vakalarda ve olay örgüsünün değişik yerlerinde yeni yani ikinci bir bağışçı, yardımcı hatta büyülü nesnenin/kişinin ortaya çıkmasına engel değildir. Hatta saldırganın/düzmece kahramanın, bir yardımcıya/bağışçıya dönüşmesi bile mümkündür.

Propp'un belirlediği bu karakter(ler)in, her zaman nesnel anlamda gerçek bir kişi olarak belirlenmesi ve bu bağlamda değerlendirilmesi güçtür. Nihayetinde anlatıda beliren bir kişi, gerçek dünyada karşılaşılabilen birisi olabilir. Toplum/zihniyet de “kişi” sembolizmi ile sunulabilir. Döneme damga vuran düşünce sistemi, algılar, zihniyet, bilgi ve kültür, kısacası “episteme”, kişi simge değeriyle görünebilir. Propp'un belirttiği üzere kişilerin adlarından öte işlevleri önemlidir. Bu bağlamda “episteme”, bakış açısına karşı değer bağlamındaki olumsuz kişi ya da ülkü değer bağlamındaki olumlu bir kişi, işlev ve öge olabilir. Aynı şekilde episteme, diğer karakterlerden olumlu ya da olumsuz noktada belirlenen bir kişi ve eylem alanı da olabilir. Yine hedeflenen kişi ve olgular da kimi zaman epistemenin birer simgesi olabilmektedir. *Kız Destanı*'nda, işlevlerin kişiler arasındaki dağılımına bakıldığında Propp'un belirlediği eylem alanlarına uygun kişilerden bahsedilebilir. Çalışmamızın bu bölümünde ilgili kişiler ve eylem alanları ile işlevleri üzerinde durulmuştur.

2.1. Saldırgan ve Düzmece Kahramanın Eylem Alanı

Saldırgan kötü kişinin diğer adıdır. Bu kişi anlatılarda, kahramanın karşısında duran karşı kişiyi yani karşı değeri temsil eder. Saldırgan rakip unsur olarak da değerlendirilebilir. Anlatılardaki karşı güç, Propp'un tasnifinde “saldırgan” olarak nitelendirilmiştir. Saldırganın kapsadığı eylem alanlarının

ve işlevlerin başında kötülük gelmektedir. O, çatışma unsurunun sebebi sayılabilir. Kahraman ve ailesiyle yapılan tüm kavga ve çatışmalarda saldırganın izleri görülür. Düzmece kahraman da bir kahraman gibi bir arayış içindedir. O asılsız savlar geliştirir. Kendisini kurtarıcı bir kahraman olarak lanse eder. O olumsuz ve karşı değer olmanın yanında, arayışta olanları yanlış yönlendirecek bir yapıdadır. Bunu yaparken de kendisinin kurtarıcı olduğunu ima eder. Kimi zaman masal kahramanı ya da masaldaki diğer kişiler ona inanır, aldanır.

Kız Destanı'nda ana saldırgan/düzmece kahraman ve kişiler düzlemindeki karşı güç; toplumun anlayışı ve zihniyetidir. Bir diğer ifadeyle dönemin toplumu ve sosyal çevresi, yani düşünce sistemi; saldırgan/düzmece kahramandır. İkincil olarak saldırganın ve düzmece kahramanın, fakir ailenin yaşamına müdahale eden, onların inançlarından vazgeçmesini isteyen zengin komşu olduğu görülür. Zengin komşu, aileye yapacağı yardımla onlara umut olacağını belirtmekte, onların kurtarıcısı olduğunu ima etmektedir. Hikâyenin başından sonuna görülebildiği kadarıyla bu şahıs, hem saldırgan hem de düzmece bir kahramandır. O esasında, içinde yaşanan toplumun/çevrenin bir temsilcisidir. Bu toplum/zihniyet, insanları fakirleştirmeyi adet edinmiştir. Sonrasında da bu ailelerin çocuklarını özellikle de kızlarını kendilerine hizmetçi olarak almayı planlamaktadır. Böylece bir tür statü belirleme faaliyetine girişmektedir. Bu statü, ekonomi temellidir. Son olarak denilebilir ki; hikâyedeki "saldırgan" toplum, düzmece bir kahraman oluşturmuştur. Propp'un "yasağın çiğnenmesi" işlevini tanımlarken verdiği bilgiler, bu açıklamalarımızın birebir karşılığı gibi görünmektedir. "Masalda bu aşamada, yeni bir kişi ortaya çıkar. Bu kişiyi saldırgan (kahramana saldıran ya da kötü kişi) olarak nitelendirebiliriz. Bu saldırganın rolü, mutlu ailenin huzurunu bozmak, mutsuzluk yaratmak, kötülük yapmak, zarar vermektir. Kahramanın düşmanı, bir ejderha, bir şeytan, bir eşkıya, bir cadı, bir üvey ya da kötü ana, vb. olabilir" (2020: 31).

Zengin komşunun attığı adımlara dikkat edildiğinde onun, başka inançlara/değerlere tahammülünün olmadığı, başka din ve inançtaki kişi sayısını azaltmaya, kendi inancına adam kazandırmaya çalıştığından bahsedilebilir. Böylece saldırganın/düzmece kahramanın, kendisinin ve inancının etki alanını genişletmeye çalıştığı görülür. Bu inanç, düşünce ve yaşayış biçimi, ideoloji olabilir. Hikâyedeki kişinin bu işlevi, toplumun epistemelerini yansıtmaya yönüyle önem arz etmektedir. Zira klâsik edebiyat geleneğinde kaleme alınan birçok hikâyede bu bağlamdaki kişi, eylem alanı ve işlevlerden bahsetmek mümkündür. Zarifi'nin *Mihr ü Mah*'ı bunlardan biridir.

Düzmece kahraman, toplumun hatta dönemin siyasal ve ekonomik erkinin bir yansımasıdır. O halktan biri olarak ortaya çıkmakta ama halkı yanlış yönlendirmektedir. Hatta halkın dinini/inancını da yitirmesine neden olabilmektedir. Ancak masal kahramanı kız, babasının aldanmasının önüne geçmiş, annesinin kadercî zihniyete boyun eğmesine engel olmuş ve düzmece kahraman ile onun temsil ettiği yanlış algıyı bertaraf etmiştir. *Kız Destanı*'nda kızı satın alan tüccar da başta düzmece kahraman ve saldırgan eylem alanını temsil etmektedir. Ancak bir önceki bölümde ifade edildiği ve işlevler bölümünde de işlendiği üzere bu şahıs değişime uğramış ve yardımcı/bağışçı eylem alanına geçiş yapmıştır.

2.2. Bağışçı ve Yardımcıların Eylem Alanı: Büyülü Yardımcı ve Bağışçılar

Kız Destanı'nda bağışçı ve yardımcı eylem alanlarının kesiştiği gözlemlenir. Bağışçı, masalda "sağlayıcı"nın eylem alanı olarak nitelendirilir. Kahramana büyü bir nesne verir. Onu bir veya birkaç konuda donatır. Bu işlem, gerçek/nesnel ve somut anlamda var olabileceği gibi, hayali ve soyut bir işlem olarak da gerçekleşebilir. Yardımcı kişi, kötülüğün ya da eksikliğin giderilmesi ve kahramanın yalnız bırakılmaması işlevlerini kapsar. Bağışçı ve yardımcı, metaforik ve alegorik düzlemde bir kavram olarak da belirebilir. Bireyin kendi iç sesi, ilahi bir ses, bir rüya, bir doğa olayı hatta bir hayvan bağışçı eylem alanında yer alabilir.

Kız Destanı'nda, yardımcı ve bağışçı, olay örgüsünün belirlendiği dört ve beşinci çizelgede

geniş bir şekilde aktarılmıştır. Hikâyede ilk olarak yardımcı rolündeki kişinin, kızı satın alan tüccar olduğu görülür. Bu şahıs kızı satın alırken, kızın ailesine/efendisine yüksek bir ücret ödemiştir. Böylece öncelikle ailenin geçiminin sağlanmasına katkıda bulunmuştur. Bu özelliğiyle onun bağışçı rolüne büründüğü görülebilir. Onun bu işlemle kızın ve ailesinin dinini/inancını değiştirmeden yaşamasına fırsat verdiği görülür. Ancak hikâyedeki esas bağışçının, fantastik bir şekilde bir rüya vesilesiyle olay örgüsüne katıldığı görülür. İslam dininin peygamberinin, kızın efendisiyle rüyada görüşmesi, adamın görmeyen gözünün görmesi, bağışçının bir tür ikramıdır. Bu yönüyle tüccarın yani kızın efendisinin bir bağışçı tarafından desteklendiği söylenebilir. Bağışçı, (henüz saldırgan mahiyetindeki) tüccardan, kızı özgür bırakmasını, karşılığında cennette, kendisine nimetler bahşedileceği müjdesini verir. Muhammet peygamber, hem bir bağışçı hem de büyüldü yardımcıdır. Propp'un, *büyülü yardımcı*, olay örgüsüne bir bağış olarak katılır (2020: 85) ifadesi, bu bağlama uygunluk arz eder. Görüldüğü üzere büyüldü yardımcı, bağışçının özelliklerini taşır. *Kız Destanı*'nda kızı satın alan zengin tüccar, bir rüya görür. Rüyadaki kişi Muhammet Peygamber'dir. Tüccar, onun önerisiyle kızı özgür bırakır. Bu husus, bağışçının büyüldü nesneyle gelmesi bağlamında değerlendirilebilir. Muhammet Peygamber, masalın biçimbilimindeki tasnife göre hem büyüldü bir bağışçı hem de büyüldü bir yardımcı olarak nitelenebilir. Propp bir masalda bağışçı olamayabileceğini, bu durumda onun yerine yardımcının devreye girebileceğini belirtir (2020: 85). Anlaşıldığı kadarıyla *Kız Destanı*'nda bağışçı bağlamında değerlendirilebilecek fantastik ve özel kişi, Muhammet Peygamber'dir. Bununla birlikte, kızın uğruna zorluklara katlandığı, uğruna köle olarak satıldığı Muhammet peygamber sevgisinin soyut düzlemde ona ilham kaynağı olması da mümkündür. Zengin tüccar, kızı özgür bırakırken, davranışları ve işlevleri yönüyle birebir yardımcının eylem alanına girmiştir.

2.3. Prensesin/Aranan Kişinin ve Babasının Eylem Alanı

Anlatılarda aranan kişi, prenses ve engel karakter olarak görülen prensesin babasının eylem alanından bahsedilebilir. Bu kişiler, ulaşılması gereken hedef olarak da tarif edilebilir. Masalarda bu hedefler, simgesel olarak prensesin eylem alanında ve işlevinde görülür. Arayıcı kahraman prensese ulaşmaya çalışır. Elde edebilir ya da edemez. Ama yola çıkış hedeflerinden biri prensese ulaşmaktır. Yani hedefine varmak. Bireyin ulaşmak istediği gerçek kendilik başta olmak üzere, ideal insan ve ideal toplum ile eksikliğin giderilmesi, tamamlanma ülküsü bu bağlamda düşünülebilir. Bu eylem alanının, *Kız Destanı*'na soyut ve alegorik algı noktasında zorlama bir "dâhil edilme" hususu tartışmaya açıktır. Ancak böyle olması halinde bu işlevin Propp'un belirlediği eylem alanından farklı ve yeni bir eylem alanı olduğunu belirtmek gerekecektir. Bu husus, bu yönüyle de önem arz eder. Ancak kanaatimizce, bireyin hedef nesneye ulaşması, prensese ulaşma işlevi ile aynıdır. Bazı hikâyelerde belirlenen hedefe ulaşıldıktan sonra asıl hedefin o olmadığı, hatta ilgili hedefin bir düzmece kahraman olduğu da görülebilir. Veyahut konulan/belirlenen hedefin yanlış tespit edildiği ve esasında kahramanın kendini bulma serüveninin anlatıldığı hikâyeler de söz konusudur. Tüm bunlar ilgili eylem alanının aranan kişi simgeselliğinde aranan ve ulaşılacak istenen hedef nesne ve olgunun eylem alanının varlığına gönderme yapmaktadır. *Kız Destanı*'nda bu eylem alanı tarafımızdan soyut, alegorik ve sembolik düzlemde değerlendirilmiştir. Kız ve ailesi, baskıcı bir komşuluk ilişkisinden, statü olarak düşük bir noktada görülmekten, ekonomik zorluklardan kurtulma, bununla birlikte din, inanç ve değerlerinden taviz vermeden mutlu ve özgür yaşama hedefine doğru ilerlemiştir. Kız, kurtuluş objesinin zengin bir tüccara satılma olduğunu düşünür. Bu hedefe varır. Ancak asıl kurtuluşun daha sonraki süreçte olduğu ortaya çıkar.

Bireysel ve kişisel gelişimi anlatan hikâyelerde, kahramanın çıktığı yolculukta belirlediği hedeften ve kişiden vazgeçmesi mümkün olabilmektedir. Klâsik edebiyat geleneğinde kaleme alınan bazı tasavvufi eserlerde, kahramanın yolculuk sonrasında hedeflediği kişiden vazgeçmesi söz

konusudur. Kimi zaman da kavuşma, evlenme ve tahta geçme işlevleri gerçekleşmemiş olur. Ancak bunların yerine başka kazanımların olduğu görülür. Bu işlevlerin, Propp'un belirlediği işlevler arasında yer almadığı söylenebilir. Ancak başta Propp ile özdeşleşen “kişilerin işlevleri” olmak üzere, “kişilerin eylem alanlarının” ve çizelgelerde yer alan “değerler ve öğelerin” her birinin, soyut kavramların simgesel değerleri olduğu belirtilebilir. Nihayetinde Propp da bu konuya temas etmektedir. İçerik ve muhteva değişebilir ancak işlevin yer aldığı eylem alanı ve dizelgede konum olarak yeri belirlenebilir. Hatta dikkat edildiğinde bunların, tüm anlatılarda aynı olduğu bile anlaşılır. Son tahlilde, bu türden hikâyelerin analizinde ilgili işlevleri belirlemede yardımcı olma amacı taşıyan ve ortak işlevleri belirlemeye yönelik olan Propp'un geliştirdiği şemalar ve analiz yöntemi, edebi metinlerin tahliline katkıda bulunur. Bu analiz yöntemi, ilk olmadığı gibi son da değildir. Bu metodun, bütün hikâyelere aynen ve tıpatıp uygulanması söz konusu olmayabilir. Her kültürün anlatılarının kendine özgü işlevlerinin olması muhtemeldir. Yine epistemik perspektiften bakıldığında, düşünce sistemlerine göre şekillenen kurmaca metinler var olabilmektedir. Propp'un amacı tam da burada görünür hale gelmektedir. O her masaldaki/anlatıdaki öğenin kendine has bir şekilde bağımsız olarak da incelenebileceğini ifade etmektedir. “Bütün öğeler, önce şu ya da bu masaldaki kullanılışlarından bağımsız olarak, kendileri içinde incelenmelidir” (2020: 119). Bu husus her masalın incelenmesi ve ardından bir bütündeki yerinin tespiti amaçlıdır. Bu çerçeveden bakıldığında anlatıların her birinin kendi içindeki yapısı ve genel olarak anlatılarla olan yapısal benzerliği ve ayrışmasının sırasıyla incelenmesi önem arz etmektedir. Propp ilgili açıklamalarına şöyle devam eder: “Halk masalının bize göre, hala büyük bir karanlık içinde bulunduğu bir dönemde, genel masal bütüncesinden bağımsız olarak, her öğeyle ilgili açıklama gerekir. Olağanüstü doğuş, yasaklamalar, büyülü bir nesneyle ödüllendirme, kaçış ve izleme vb. bütün bu öğeler bağımsız incelemeler gerektirmektedir. Bu tür incelemelerin masalla sınırlandırılmayacağı kesindir. Masalı oluşturan öğelerin çoğu şu ya da bu eski olguya dayanmakta, törelere, kültüre, dine ve gerekli karşılaştırmaları yapabilmek için bulmamız gereken bir gerçekliğe bağlanmaktadır. Tek tek öğelerin incelenmesinden sonra, bütün olağanüstü masalların dayanarak oluşturduğu eksenin oluşsal [genetik] incelemesine geçebiliriz. Daha sonra değişim kurallarını ve biçimlerini incelemek gerekir. Ancak, bütün bunlardan sonra her konunun nasıl oluştuğu ve neyi simgelediği sorununu ele alabiliriz” (2020: 119). Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere; Propp öncelikle masal merkezli ancak temelde tüm anlatılardaki konu ve muhtevaların oluşumlarını ve her bir işlevin neyi simgelediğini belirlemek için bir tasnif denemesi yapmıştır. Bu tasnif yani bu yöntem, eksiğiyle fazlasıyla bir amaca hizmet etmektedir. Bu yöntem geliştirilebilir bir özelliktedir. Bu metotta yer almayan işlevlerin de belirlenerek anlatıya uygulanabilirliğinin sağlanmasının da Propp'un hedefleri arasında olduğu dile getirilebilir.

2.4. Gönderenin Eylem Alanı

Kız Destanı'nda somut olarak, kızın özgürleşme ve ekonomik olarak refaha kavuşma bağlamında yolculuğa çıkmasına olanak ve imkân veren ya da kızı bu konuda cesaretlendiren bir kişi yoktur. O, ailesinin eksikliğini gidermek ve başlarına gelen kötülüğü yok etmek için kendinden güç almış ve pazarda köle olarak satılmayı planlamıştır. Gönderen kişinin her zaman için yardımcı karakter türünden birisinin olması beklenmemelidir. Ya da bu husus *Kız Destanı* özelinde böyledir. Kızın evden ayrılması, temelde kötünden kaçış ve eksikliği gidermedir. Hal böyle olunca “kötülükten kaçış” da bir tür gönderenin eylem alanı olarak düşünülebilir. Kızın algı ve düşüncesinin ona bu konuda bir yol gösterici işlevinde olduğu söylenebilir. Veyahut *Kız Destanı*'nın başka varyantlarında gönderici rolündeki birisinin olması mümkündür. *Kız Destanı*'nda, geçiş anı olarak nitelenen olay ve vaka parçasında kızın verdiği karar, annesinin izni ve babasının aracılığıyla evden uzaklaştığı görülür. Ancak burada vurgulanması gereken husus, bu türden hikâyelerde, klâsik edebiyatta kaleme alınan

kimi metinlerde, tasavvufi konulu eserlerde, bireysel gelişimi konu edinen ve yolculuk metaforuyla sunulan eserlerde gönderenin eylem alanının yani kişinin, “karşı değer baskısı”nın olması mümkündür. Bu, kimi zaman dışlama, kimi zaman ötekileştirme, kimi zaman zor durumda bırakma kimi zaman da alaya alma sonucu olabilir. Kimi zaman bir rüya veya başka bir neden de gönderenin eylem alanında düşünülebilir. *Kız Destanı* özelinde ise, din inanç ve değerlerinin elinden alınma tehlikesi, açlıktan ölüm riski ve toplum içinde ekonomik olarak müreffeh bir şekilde özgür yaşayamama endişesi gibi hususlar, kızın “gönderen kişisi” olarak nitelenebilir.

2.5. Kahramanın Eylem Alanı

Kahramanın eylem alanı, hikâyenin başkişisi olan kız ve yüklendiği işlevler merkezlidir. Kahraman, arayış amacıyla gitme işlemini gerçekleştirir. Bir tür arayıcı kahraman özelliğindedir. Kimi zaman da kız kurban kahraman olarak, bu eylem alanında düşünülebilir. Hikâyede kız, ilk olarak bir kurbandır. O toplum tarafından hizmetçi ve köle statüsüne alınma noktasında kurban olarak belirlenmiştir. Zengin komşu, düzmece kahraman olarak bu görevi yerine getirmeye talip olur. Zengin komşu, kız ve kızın ailesini kendisi için kurban seçmiştir. Aile, onun minneti altında ezilecek, kız onların ellerinden alınacaktır. Ailenin dininin/inancının değişimi sağlanacaktır. Bu durumda hikâyenin başkişisi kız, öncelikle kurban kahramandır. Daha sonra bu kız, başlarına gelen kötülüğe ve ekonomik ve statü bağlamındaki eksikliğe bir çare aramak için yola koyulur. Baba da bir çare arayışındadır. Anne ise sabır eksenli bir tavır sergiler. Açlıktan ölümü bile göze almıştır. Ancak kız babasının ve annesinin belirlediği iki yolun da doğru olmadığını tespit eder ve kendisi, ailesinin müreffeh bir yaşam sürmesi için arayışlarda bulunur. Bulduğu çözüm yolu onu, arayıcı kahraman özelliğine büründürür. Kız bu arayışında evden ayrılma edimini gerçekleştirir. Böylece kız; kurtuluşun, kokuşmuş toplum dışından başka bir yerde olduğunun farkına varmış bir olgunlukla evden ayrılmış, belirlediği hedefe doğru yol almaya başlamıştır. Bu özelliğiyle/işlevleriyle o, tam da bir arayıcı kahraman özelliği kazanmış olur. Son tahlilde kız, kahraman eylem alanında, aradığını bulmuş ve ailesine geri dönmüştür. İşlevler kısmında da değinildiği üzere o ailesine mutluluğu ve güzel yaşam standardını getirmiştir. Bu da onun hediyeler ve ödüllerle dönüş işlevini tamamladığı anlamına gelir.

3. Kız Destanı'nın “Kişilerin İşlevleri” Açısından İncelenmesi

Masalın biçimbilimsel analizinde Propp'la özdeşleşen husus, kişilerin işlevleridir. O belirlediği işlevlerin birer çatı görevinde olduğunu, benzeri konuların; aynı işlevin farklı görüntüleri olduğunu belirtmektedir. Çalışmamız, Propp'un belirlediği 31 işlevin *Kız Destanı*'ndaki görüntülerinin tespiti merkezlidir. İlgili işlevler ve *Kız Destanı*'ndaki görüntü seviyeleri, aşağıdaki şekilde belirlenmiştir. Bu işlevlerin bir kısmı, olaylar dizisinin yer aldığı çizelgelerde ve kişilerin eylem alanları başlığında da incelenmiştir. İncelememizin bu bölümünde, işlevlerin simge değer oldukları olay ve olguların epistemik yansımalarına yer verilmiştir.

3.1. Uzaklaşma-Ayrılma: Aileden biri evden Uzaklaşır

Kız Destanı'nda arayıcı kahraman rolünde evden uzaklaşan kişi kızdır. O, toplumun onu ve ailesini ötekileştirme; komşularının onların inançlarına dil uzatmalarına ve açlıktan ölme noktasına gelme gibi kötülük ve eksikliklerden kurtulmak amacıyla bir yolculuğa çıkar. Bu işlev, kızın masallardaki “kahramanın evden uzaklaşması” işleviyle uyum sağlar.

3.2. Yasaklama: Kahraman yasak(lar)la karşılaşır

Kız Destanı'nda kahraman ya da kahramanlardan herhangi birinin uyarı ve tembih noktasında, bir yasakla karşılaştıklarını ilk etapta görmek mümkün değildir. Ancak ailenin kendi inançlarını sürdürmeleri ve zengin komşunun beklentilerini karşılamamaları durumunda ölümle burun buruna gelmeleri dolaylı olarak bir yasak olarak düşünülebilir. “Ya açlıktan ölü ya da inancınızdan vazgeçin” gibi bir husus, bir anlamda bir yasakla karşılaşmadır. Propp'un da belirttiği gibi “bazen de

tersine, yasaklamanın bir rica ya da öğüt biçiminde yumuşatıldığı görülür. Ana oğlunu balık tutmaya gitmekten caydırmaya çalışır. Sen daha küçüksün vb” (2020: 29). Dikkat edildiği üzere, komşunun olumsuz taleplerinin esasında bir yasaklama olduğu görülür. Aynı durum, toplumsal statü ve roller bağlamında aileye yüklenen olumsuz hususiyetlerde de görülebilir. Bir anlamda “fakirsin fakir kal!” “kızın da ancak hizmetçi olabilir!” gibi bir algının varlığı söz konusudur. Bu husus, bir tür yanlış yansıtılan “kadercilik”tir. Ayrıca kapitalist algının çizdiği sınırlara razı olma hususuyla birebir benzerlik gösterir. Son tahlilde birileri tarafından biçilmiş sınırlara riayet edilmesi ve bu sınırın dışına çıkılmaması başlı başına bir yasaktır. Ancak incelememizin birçok yerinde belirtildiği üzere kız, özellikle annesiyle iletişimi bağlamında bu zihniyete karşı olduğunu ifade eder. O, çizilen ve oluşturulan bu düzene karşı durmak için evden ayrılma yolunu seçer. Fakat bu defa anne ve babanın yasağı ile karşılaşır. Babanın kızını zengin komşuya verme düşüncesinin altında yatan etmenin (faktörün), kızın güçsüz kalma ve ölme riskini hissetmesi olduğu söylenebilir. Yine annenin kızını hem zengin komşuya verilmesine hem de pazarda köle olarak satılmasına karşı çıkmasıyla “oğlunu balık tutmaya gitmekten caydırmaya çalışma” işlevinin birebir örtüştüğü görülür. Anne ve baba, köle/cariye/hizmetçi olarak satılma konusunda kızlarına bir yasak getirir. Kızın pazarda bir köle olarak satılma düşüncesi ve ısrarı sonrasında farklı bir yasağın olduğu söylenebilir. Bu da kızın “yaban ellerine verilmemesi” bunun yerine “şehirli birine satılması” yönündeki annenin önerisidir.

3.3. Yasağın çiğnenmesi

Kız Destanı'nda; öncelikle ejderhaya dönüşmüş ve ejderha simge değeri ile sunulan bencil kapitalist anlayış ve zihniyetin çizdiği alanın/yasağın dışına çıkıldığı görülür. İlk yasak böyle çiğnenir. Yine bu anlayışın/zihniyetin yani bencil toplumun temsilcisi zengin ama duyarsız komşunun davranışsal yasağı da çiğnenir. Anne ve babanın tepkisel bağlamdaki yasaklamalarına kızın karşı duruşu da söz konusudur. Yani yasağı delme çabası vardır. Ayrıca anne ve babanın komşuya tepkisiz kalması da bir anlamda bir yasağı çiğnemektir. Kızın pazarda köle olarak satılması, daha doğrusu komşunun çizdiği sınırın dışına çıkılması da bir tür yasağı çiğnemektir. Ayrıca kızın yaban ellere satılması hususu da bir anlamda bir yasağın delinmesidir. Aile, kızın gayretleri sonucunda kader olarak sunulan yasağı çiğner. Kız açlıktan ölmenin bir erdem olarak sunulduğu hususa karşı çıkar. Çünkü o hiçbir çözüm yolu aramadan beklemenin, rıza göstererek bir anlamda kapitalist düzenin tüm mekanizmasının/çarklarının işlemesine imkân vermenin, son olarak da bilerek vücuduna yapılan bu haksızlığın bir zulüm ve günah olduğunu haykırır. Öncelikle bu yasak, algısal noktada bir karşı duruştur. Bir diğer ifadeyle toplumu etkisi altına alan epistemeye karşı yeni bir epistemik tutum sergiler. Bu yönüyle yasağın çiğnenmesi bir tür epistemik ayrılık ve epistemik kopuştur. Yukarıda sayılan tüm yasaklar çiğnenmiştir. Kızın “onun boynunu vurmak” sözüyle can bulan bu tepki, zengin komşunun taleplerinin reddedilmesiyle sonuçlanmıştır. Kız ailesini, kendisini pazarda satılmasına ikna ederek bir anlamda bu yasağı çiğnemiş olur. Yine hem kızın; hem de babanın kararıyla uzak şehirden gelen ve gözleri görmeyen birine satılması da bir tür yasağı çiğnemedir. Çünkü kız şehirden birine satılırsa, zaten yine epistemik bağlamda kopuş yaşayan ve bencil bir kapitalist algı ile çevrelenen şehirde yaşamış olacaktır. Ancak yapılacak olan şey aileden uzaklaşmak ve yeni epistemik algı başta olmak üzere birçok hediye ve ödülle şehre geri gelmektir. Böylece mutlu ve huzurlu bir aile ortamı oluşabilecektir.

3.4. Saldırganın Birinci İşlevi: Saldırgan bilgi edinmeye çalışır

Propp, “yasağın çiğnenmesi” işlevini belirtirken onun “yasakla karşılaşma” işleviyle birlikteliğine dikkat çeker. “Yasağı çiğneme biçimleri, yasaklama biçimlerine denk düşer. II. ve III. işlevler, ikili bir öge oluşturur” (2020: 30). Propp, saldırganın genellikle bu bölümlerde ortaya çıktığını, şu açıklamalarıyla dile getirir: “Masalda bu aşamada, yeni bir kişi ortaya çıkar. Bu kişiyi saldırgan (kahramana saldıran ya da kötü kişi) olarak nitelendirebiliriz. Bu saldırganın rolü, mutlu

ailenin huzurunu bozmak, mutsuzluk yaratmak, kötülük yapmak, zarar vermektir. Kahramanın düşmanı, bir ejderha, bir şeytan, bir eşkıya, bir cadı, bir üvey ya da kötü ana, vb. olabilir” (2020: 31). *Kız Destanı*’nda bu işlevin birebir varlığı söz konusudur. Bencil zihniyet tarafından ötekileştirilmiş ve dışlanmış ailenin ekonomik durumu, zengin ve bencil komşu tarafından araştırılıp öğrenilir. O, ailenin fakirliğini öğrenmiş olmakla birlikte bu durumu, ailenin reisi konumundaki babaya teyit ettirme yolunu dener. Bunun için onu evinde misafir eder. Evde ona ikramlarda bulunur. Güzellikle konuşur. Amacı onu etkilemektir. Bu vesileyle ailenin diğer fertleri hakkında da bilgi edinmeye çalışır. Ancak bunları yaparken aileye olan ilgisini ve onlara iyilik yapma düşüncesinde olduğunu belirtir. Bilinmelidir ki komşunun bu planı, yardımseverlik kisvesi altında bir zulümdür. Baba ona aldanır ve ailesi hakkında bilgi verir. Baba da zorlukları “nasıl” aşacakları konusunda ondan bilgi edinmeye çalışır. Babanın bu sorusu zengin komşunun planının doğru bir şekilde işlemesine kapı aralar. Böylece, yeni bilgiler ortaya çıkmış olur.

3.5. Saldırganın İkinci İşlevi: Saldırgan kurbanıyla ilgili bilgiyi toplar

Zengin komşu, fakir ve yoksul aile hakkında tüm bilgileri edinir. Propp, belirlediği bu işlevin, çoğunlukla karşılıklı konuşmalar halinde ortaya çıktığını ifade eder (2020: 32). *Kız Destanı*’nda baba ile zengin komşunun karşılıklı konuşmaları, bilginin toplanmasına kapı aralar. Komşu, onların üç gündür aç yattığından, ölümle burun buruna geldiğinden, hane halkının diğer üyeleri olan anne ile genç kızın açlığa dayanamadığından haberdar olur. Böylece atacağı adımlar için sağlam bir zemin oluşturur.

3.6. Saldırganın Üçüncü İşlevi: Saldırgan kurbanını ya da servetini ele geçirmek için onu aldatmayı dener

Kız Destanı’nda saldırganın bu işlevi, düzmece kahraman olarak da beliren zengin komşunun gözüne kurban olarak kestirdiği aileyi minneti altında bırakmak ve ailenin güzel kızına sahip olmak şeklinde görünür. Bencil ve zengin komşu, ailenin reisini evine davet etmiş, ikramlar ve güzel sözlerle onu aldatmayı denemiştir. Bunda kısmen başarılı olmuştur. Çünkü konu, aile meclisinde tartışılmış ve neredeyse zengin komşunun önerileri kabul edilmiştir. Saldırganın ailenin servetini ele geçirmesi işlevi, kızlarını ellerinden almakla eşdeğerdir. Çünkü kız, ailenin tek varlığıdır, hatta onların geleceğidir. Bir diğer servet de ailenin inançları ve değerleridir. Zengin komşu onların inandıkları dinlerinden vazgeçmeleri karşılığında onları açlıktan koruyacağına dair bir söylem geliştirir. Propp’un bu işlevin eylem alanını kurarken belirlediği üç başlık (2020: 32) hikâyedeki bu işlevi betimler gibidir. İlk olarak saldırgan, kendini inandırmaya çalışır. Ona vereceği nimetlerden/imkânlardan bir kısmını evinde ikram eder. Böylece ikna çabasına girişir. İkinci olarak; saldırgan doğrudan doğruya büyüdü araçlar kullanır. Hikâyede, Allah ve Peygamber imgesini kullanır böylece aldatma yolunu dener. Hatta fakir ailenin yeni bir dine girmesi halinde daha da zenginleşeceklerini ve malının yarısını onlara bağışlayacağı tezini geliştirir. Kurban ailenin babası, davet edildiği dinin de ilahi olduğuna, bundan dolayı oraya geçmede bir beis olmadığına inandırılmaya çalışılır. Üçüncü olarak saldırgan; aldatıcı ya da ürkütücü başka yolları dener. Zengin komşu ailenin açlıktan ölme riskini, bu işlev bağlamında bir tehdit unsuru olarak dillendirir. Bu husus, babayı ürkütme amaçlıdır. Bu işte kısmen başarılı olmuştur. Baba çok ürkümüş olmalı ki kızını ona vermek için annenin onayına/görüşüne başvurur.

3.7. Saldırganın Dördüncü İşlevi: Kurban aldanır ve böylece istemeyerek düşmanına yardım etmiş olur.

Bu işlevin *Kız Destanı*’nda net bir görünümü yoktur. Çünkü bu işlev, kurbanın düşmanına bir nebze yardım ettiğini gösterir. İlgili yardım, saldırganın dediğinin yapılması sonucu ortaya çıkar. Ailenin reisi babanın bu bağlamda ayağının sürdüğü doğrudur. Baba bu aldatıcı öneriye inanır ve teklifi kabul etmeyi düşünür. Fakat teklifin gereği yapılmaz. Konunun aileye açılması sonrasında baba, bu hatadan hemen vaz geçer. Babanın aldanması, sadece evdeki tartışmada kalır ve orada son bulur.

Bir anlamda saldırganı yani düşmana yardım edilmemiş olur. Ancak babanın, saldırganı inandığı, ona kandığı böylece aldanma işlevinin gerçekleştiğinden bahsetmek mümkündür. Fakat bu aldanış, kızın geliştirdiği çözüm önerisiyle son bulur ve yerine getirilmez. Zengin komşunun beklentisi karşılanmamış olur. Kız Destanı'ndaki bu işlev, Propp'un ilgili işlev hakkındaki açıklamasıyla birebir uyum içindedir. "Bu koşullarda, düşman, kurbanın içine düştüğü güç durumdan (sürünün kaçması, aşırı yoksulluk, vb.) yararlanarak anlaşmayı zorla yaptırmış olur" (2020: 33). Görüldüğü üzere, güç durum olgusu, aşırı yoksulluk imgesi ve sürünün kaçması alegorisiyle uyum içindedir. Bu bağlamda genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, masalın biçimbiliminde belirlenmiş her bir işlevin, başka olayların simge değeri mahiyetinde şemsiye bir işlev statüsünde olduğu söylenebilir.

3.8. Saldırganın Beşinci İşlevi: Saldırgan aileden birine zarar verir ve aileden birinin bir eksiği vardır, aileden biri bir şeyi elde etmek ister.

Bu işlev, iki yönlüdür. Birincisi saldırganın, ikincisi kahramanın özne olduğu süreçtir. Her iki durumda da saldırganın başlattığı düğümün kahraman ve/veya aile tarafından çözümü ya da çözümlenmeye çalışılması işlevi vardır. Bu işlev(ler), anlatılardaki aksiyonun önemli parçasıdır. Masalarda bilgi toplayan düzmece kahramanın/saldırganın attığı önemli adımlardan biridir. Birçok şekilde görünebilir. Kötülük ve eksiklik oluşturmaya yönelik bu işlevin kapsadığı ve kümelendiği biçimler de çeşitlilik gösterir. Kimi zaman gerçek anlamda bir kaçırma işlemi olabilir. Ancak kaçırılan kişinin görünümü/kimliği farklılık gösterebilir. Bu işlevde önemli olan, saldırganın, kurbanı hakkında bilgi alması sonrası, kurbanı ya da ailesinden birine zarar vermesi, bir şekilde kötülük yapması, ailenin veya aileden birinin eksikliğinin oluşumuna neden olması ve/veya aileden birinin bir şeyi elde etmek istemesi ya da eksikliği ortadan kaldırmasıdır. Bu işlev, birçok olayın fitilini ateşleyen bir özne/etmen gibidir. Dolayısıyla esas düğümün başlangıcı ve olayların akışının yeni bir seyir alması, bu işlevle başlar. Propp şunları söyler: "Bu işlev son derece önemlidir, çünkü masala devingenliğini sağlar. Uzaklaşma, yasağın çiğnenmesi, bilgi toplama, başarılı aldatma bu işlevi hazırlar, olanaklı kılar ya da yalnızca kolaylaştırır. Bu nedenle ilk yedi işlevi, masalın hazırlayıcı bölümü olarak ele alabiliriz; olay örgüsüyle, kötülük aşamasında düğümlemektedir. Bu kötülüğün büründüğü biçimler son derece çeşitlidir" (2020: 33). Bu işlevde, saldırgan tarafından yapılan ya da sergilenen davranışlar (2020: 34-37) söz konusudur. Birinin ya da büyü bir nesnenin kaçırılması, yağmalanması ürünlere ve ekinlere, kişilerin bedenlerine ve/veya yaşamlarına zarar verilmesi, (birinin) kaybolmasına neden olunması, kurbanın bir şey yapmaya zorlanması ya da ondan zorla bir şeyin koparılmasına çalışılması ve/veya koparılması, kahramanın kovulması, başka bir yere atılması, birinin veyahut bir şeyin büyüleme işlemine tabi tutulması, bir yere kapatılması, hapsedilmesi, öldürülmesinin veyahut yok edilmesinin buyurulması ya da öldürülmesi, evlenmeye zorlanması, korkutulması, acı verilmesi, savaş ilan edilmesi gibi aksiyonlar, saldırganın özne olarak başlattığı olaylardan biri olabilir.

Aileden birinin bir eksikliğinin oluşması ve/veya aileden birinin bir şeyi elde etmek istemesi işlevinin oluşumu, birçok olaydan esinlenebilir. Bu harekete olanak veren birçok etkenden ve nedenden (Propp, 2020: 37-38; 75-79) bahsedilebilir. Eksiklik şeklinde beliren bu olgu; kızın ya da birinin eksikliği, bir nesnenin ya da büyü nesnenin eksikliği, para ve gelir yokluğu ya da eksikliği gibi temel işlevleri barındırabilir. Ayrıca eksiklik, başkası tarafından da ortaya çıkarılabilir Hatta bir tür anımsatma da söz konusu olabilir. Aileden birinin evlendirilmesi bu bağlamda düşünülebilir. Propp'un ifade ettiği gibi (2020: 78) eksiklik kimi zaman düşsel de olabilir. Yani hayali ve kurgusal bağlamda, zihinsel ve düşünsel faaliyetler sonucu da bir eksiklik olduğu anlaşılabilir. Buna görülen bir rüyayı da eklemek mümkündür. Birinin gördüğü bir rüya sonucu eksik hissettiği nesneyi hedef olarak belirlemesi söz konusu olabilir. Eksikliğin giderilmesi çerçevesinde Propp'un "düşmanca gönderme ile dostça göndermenin özdeş bir gelişmeyle sürdüğünü belirtebiliriz" ifadesi olayların düğümleme noktalarının farklılaşabileceğini gösterir. Son olarak, eksikliğin değişik biçimlerde görülmesine dair

değerlendirmeleri şöyledir: “Eksiklik çok değişik biçimlerde fark edilebilir. Kıskançlık, yoksulluk, kahramanın gücü, gözü pek oluşu ve birçok başka şey arayışa yol açabilir. Çocuk sahibi olma isteği de bağımsız bir gelişmenin kaynağını oluşturabilir” (2020: 78).

Açıklamalara bakıldığında söz konusu kötülüğün ve eksikliğin, kahramanın arayış ve yolculuğunun başlamasına önemli bir şekilde etki ettiği görülür. *Kız Destanı*'nda hem yapılan kötülük hem de eksiklik işlevi, kahramanın yola çıkmasına neden olur. Açıkça belirtmekte yarar vardır: Yukarıda kötülük bağlamında sergilenen tüm davranışları hikâyedeki yoksul aile üzerinde göstermek mümkündür. Bunun için uzun değerlendirmeler yapılabilir. Fakat kısaca belirtmek gerekirse, ailenin içinde yaşadığı toplum tarafından ötekileştirilmesi başlı başına bir kötülüktür. Bu durumda bir yere atılmak, hapsedilmek ya da bir yere kapatılmak davranışıyla eşdeğerdir. Çünkü aile çok yalnızdır, kimse onları sormamaktadır. Onlar tamamıyla dışlanmışlardır. Toplum ya da sosyal çevreleri, bir anlamda onların yaşamlarına zarar vermeyi düşünmektedir.

Olayın bir diğer görünümüne bakıldığında, *Kız Destanı*'nda zengin komşu ile özdeşleşen kötülüğü görmek mümkündür. O, fakir ve yoksul aileyi kurban olarak belirlemiş, onlardan din, inanç ve değerlerini değiştirmelerini istemiştir. Özgürlüklerini, en önemlisi de gelecekleri olan kızlarını onlardan koparmaya çalışmıştır. Zengin komşunun, bunları yaparken bir öneri gibi görünse bile esasında tehditkâr bir tutum sergilediği görülür. Aileyi iki seçenek arasında kalmaya zorlar. Ya açlıktan ölüm ya da isteklerin kabul edilmesi. En önemlisi, zengin komşunun ailenin kızını evlenmeye zorlamasıdır. O kızı evlendirmeye zorlarken, aileye hem acı verir hem de onları korkutur. Eğer talepler yerine gelmezse ailenin kurtuluşu için gerekli olan yardımlar gelmeyecek ve aile birkaç gün içinde yok olacaktır. İşlevin bu bölümünde saldırgan ve düzmece kahraman olan komşunun özne olarak belirlediği görülür.

Ailenin en önemli eksikliği fakir ve yoksul olmalarıdır. Her ne kadar bu eksiklik ailenin fakirliği olarak görüle bile, hikâyedeki söylemlerden anlaşıldığı kadarıyla bu eksikliğin, özellikle içinde yaşanılan toplum ve komşular (kapitalist ortam) tarafından ortaya çıkarıldığı görülür. Ailenin kız üyesi, arayıcı kahraman olarak bu eksikliği gidermek, bu düğümü çözmek için arayışa girer. Baba da bir arayış içindedir. Kız, ekonomik ve sosyal çevre hususunda belki de politik bağlamda müreffeh bir ortamda yaşamayı düşünmektedir. Bundan dolayı eksikliği ortadan kaldırmayı hedefler. Baba, var olan kötülüğe boyun eğme, anne de bu bağlamda kadermiş gibi gösterilen kötülüğe baba gibi boyun eğme ya da boyun eğme bile bekleyiş ve sonunda ölüme kadar varan bir sabrı yeğlemektedir. Oysa kız bu eksikliği gidermek için farklı çıkış yolları aramaktadır. Kendilerini eksik bırakılmış olarak gören kız, açlıktan ölmeyi beklemez. Başkasının şantajlarına da boyun eğmez ve yolculuğa çıkar.

Kız Destanı'nda bir nesnenin ya da büyümlü nesnenin eksikliğinin para ve gelir yokluğu ya da eksikliği bağlamında olabileceği gibi algı eksikliği ya da yanlışlığı da söz konusudur. Kız hariç, anne ve baba, başlarına gelen bu olaylara karşı neredeyse pasif bir tutum sergilerken kız, aktif bir düşünce ve çaba içindedir. Kız, eyleme geçer ve kendisine kapitalist algı tarafından biçilen statüye meydan okur. İnanç noktasında yozlaşmış bir algı sahibi olarak beliren anne ve baba karşısında, yeni ve parlak bir bakış açısı kız tarafından geliştirilir. Açlıktan ölmeyi beklemenin inandığı değerlere aykırı olduğunu annenin yüzüne karşı haykırır. Aynı şekilde fakir kalmayı ve başkalarının onlara sürekli yardım etmelerini bekleyen ve nesne konumuna itilen babanın bu algısının dinde ve inançta yerini olmadığını babaya karşı dile getirir. Sonuç itibarıyla, algısal noktada din ve inanç, düşünce ve değerler bağlamında içi boşaltılmış bir yaşama/algıya karşı, değerlerini yeniden yaşamayı, elinden alınanları yeniden elde etmeyi planlayan bir kahraman, bu işlemlerle belirmiş olur. O kazanımlarını başkalarına kaptıranların içine düştüğü buhranları da alt etmek için yolculuğa çıkmıştır. O kendilerine dayatılan din ve statü bağlamındaki algının eksik ve yanlış olduğunu, buna rıza göstermenin ise başkalarının kötülüğüne boyun eğmek olduğunu hisseder ve arayıcı kahraman olarak bu kötülükleri bertaraf etmek,

yitirilen ve ellerinden alınan düşünce ve statü bağlamındaki yerlerini yeniden temin etmek için yolculuğa çıkar.

3.9. Kötülüğün ya da eksikliğin haberinin yayılması

Bu işlev, ailenin reisi konumundaki babaya zengin komşu tarafından dayatılma şeklinde ortaya çıkar. O kendini bir yönüyle kahraman konumuna yerleştirir ve ondan taleplerde bulunur. Baba da bu eksiklik üzerine ona imkân/fırsat vermeyi düşünür. Daha doğrusu kendisinde var olduğu düşündürülen eksikliğin giderilmesi için başkalarının tercihlerine göre adım atmayı planlar. Aile içinde yapılan müzakereler sonucunda yayılan bu haber sonrası, farklı senaryolar çizilir. Bunun sonucunda bir kahraman belirir.

3.10. Arayıcı kahramanın eyleme geçmeye karar vermesi ya da eyleme geçmesi

Bu işlev, anlatılarda farklı boyutlarda görülebilir. Bu husus, dokuzuncu işlevde görülen kötülüğün uygulanması ya da eksikliğin oluşması ile onuncu işlevde beliren haberin yayılması sonunda meydana gelir. Böylece kahraman, bir yol ayrımına girer. Ya baş egecektir ya da karşı eyleme geçecektir. Yukarıda, özellikle sekizince işlevde de işlendiği/belirtildiği üzere, kahraman/kız, eyleme geçmeyi kabul etme işleviyle görülür. O ailesinin karşı çıkmasına rağmen bunu üstlenir. Hem ailesini hem de kendisini korumak için fedakârlık yapar. Kendilerine yapılan/yapılacak olan kötülüğe karşı kurban kahraman olan kız, bu işlevle birlikte artık arayıcı kahraman rolündedir. O ailesinin kaybolan itibarını kazanmaya, müreffeh bir ekonomik ortam sağlamaya yönelik bir arayışa girişmiştir. *Kız Destanı*'nda eyleme geçmeyi kabul etme unsuru, kızın aktif rol almasıyla gerçekleşir. Bu olay, çalışmamızın birçok yerinde vurgulandığı üzere, kızın ailesinin yaptığı görüşmelere katılması sonucu olur. Kız, boyun eğme yerine içinde yaşadığı kapitalist ortama başkaldırıyı seçmiş ve yolculuğa çıkmıştır. Verilen karar; kızın önerisi üzerinedir. Ama temel nokta, kızıdan başkasının kurtarıcı bir vasıfta olmamasıdır. Çünkü algı ve zihniyet karmaşası yaşayan anne ve baba, düğümü çözme noktasında başarısız olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. İkisinin düşüncesi, kız tarafından çürütülmüştür. Aile yozlaşan düşünce ve kokuşmuş ideolojiler arasında bir çıkmazdadır. Onlar, bir anlamda kızlarının teklifi üzerine onu arayıcı kahraman olarak göndermek zorunda kalmıştır. Ama bu zorunluluk, kız açısından bakıldığında gönüllülük esasına dayanır. Kız gitmezse, mal ve meta gibi, alım satım nesnesine dönüşecektir. Belki de aklıktan ölecektir. Ama o, iki olası sonuç haricinde yeni çıkış yolları aramış ve yolculuğunu başlatmıştır.

3.11. Kahramanın Evinden Ayrılması

Kız için, ailesiyle yapılan görüşmeler sonrası, çıkacağı yolculuk için karar alınır. O şehirli bir zengine satılmak ve/veya şehirde kalma şartıyla evinden ayrılır. Fakat nereye gideceği belli olmayan bir yolculuk deneyimi yaşar. Aslında olayın böyle gelişmesi, tüm hikâyenin kurgusalılığı açısından olumludur. Çünkü şehirli birine satılırsa aile ve kız için özellikle zihniyet ve algı noktasında bir şey değişmeyecektir. Son tahlilde kız, evden babası eşliğinde ayrılır. O köle pazarına götürülmüş ve tellal aracılığıyla satışa sunulmuştur. Kızın, ailenin öz evladı olmadığı belirtilmiş, onun bir karavaş (köle/cariye/hizmetçi) olduğu vurgulanmıştır. Kızın evinden bu şekilde ayrılması, bir yönüyle masum/kurban rolüne büründüğünü gösterir. O zengin komşu için mal ve meta olarak alım ve satım nesnesi olmamış fakat köle pazarında bu deneyimi yaşamıştır. Ancak burada temel fark şudur: Birinde zorlama diğeri ise istek söz konusudur. Birinde tahakküm ve totaliterlik diğeri ise katılımlı seçim vardır. Birinde kapitalist dayatma diğeri ise bireysel tercih bulunur. Bu işlev; kızın evinden ayrılması; köle pazarına gitmesi, orada yabancı şehirlerden birinden gelen bir gözü görmeyen birine satılması ve yeni evine doğru yaptığı yolculuğu kapsar.

3.12. Bağışçının ve Yardımcının Birinci İşlevi: Kahramanın büyülü bir nesneyi ya da yardımcı edinmesini sağlayan bir sınama, sorgulama, saldırı ile karşılaşması

Anlatılarda, bağışçının birçok işlevi görülür. Bağışçı; soyut ve/veya düşsel düzlemde düşünce ve ideoloji, hayali ya da fantastik bir unsur olabilir. Kimi zaman bağışçıyla birlikte bir yardımcıdan bahsetmek mümkündür. Nihayetinde yukarıdaki çizelgelerde belirtildiği üzere bu çerçevede birçok unsurun görülmesi muhtemeldir. *Kız Destanı*'nda bağışçının ve yardımcının; kızın pazarda köle olarak satılması süreci ve sonrasında kızını satın alan tüccar ve onun gördüğü rüyayla gündeme geldiği söylenebilir. Kızın ailesinden ayrılması, pazarda satılması, yeni bir şehre/ortama gitmesiyle başlayan süreçte, hedeflediği hususlara ulaşabilmesi tamamlayabilmesi için bir yardımcının devreye girmesi gerekmiştir. İlk olarak kızını satın alan ve bir gözü görmeyen şahsın yardımcı olmasından bahsedilebilir. O, kızın ailesine yüksek miktarda para vermiş ve onların bir anlamda büyüdüğü nesneye kavuşmasına imkân tanımıştır. Ancak bu para bir ikram değildir. Kızın satışı için karşılık olarak verilmiştir. Bağışçı rolündeki tüccarın rolü ve işlevi bununla sınırlı kalmamıştır. Kıza ilgi gösterilmesi ve kızın belirlenen hedefe doğru götürülmesi işlevi önem arz eder. O, kızını daha yüce bir nesne olan tam özgürlük yoluna çıkaracak olan bir bağışçı/yardımcıdır. Fakat ilk etapta o da bu yaptığının farkında değildir. Propp'un "çeşitli kişiler kendiliklerinden kahramanın hizmetine girerler" (2020: 46) ifadeleri bu işleve uygundur. Kızın köle pazarında satılma süreci, kahramanın kurtuluşu için önem arz etmektedir. O kendisine yardım edecek kişinin kölesi/cariyesi olur. Bu durumda, tüccar bir saldırgan ve düzmece kahramandır.

Kız Destanı'nda, başka anlatılarda görülen bu işlevde sinama, sorgulama ve saldırma süreci yer almaz. Ancak gerçek anlamda soru-cevap, etki-tepki bağlamında olmayan sinamadan/sorgulamadan bahsetmek mümkündür. Pazarda kıza ilgi gösterilmemesi bu sinamaların başında gelir. Şehrin zenginleri, kızını satın alma noktasında herhangi bir adım atmaz. Hikâyede bu husus, kızın değerinin bilinmediği bağlamında ifade edilmiştir. Ancak kız, bu ilgisizlik karşısında herhangi olumsuz bir tavır sergilememiştir. Tullal aracılığıyla satışa sunulan kıza ilerde ona yardımcı olacak kişi talip olur. Bu kişi, kızın ikinci sınavıdır. Bu sınav; yardımcının gözlerinin görmemesi ve yabancı bir şehirden gelmesidir. Kızın bu iki olaya tepkisi, olgun bir duruş şeklinde tezahür eder. İtiraz edilmez. Yardımcı rolüne bürünecek olan zengin tüccar, kızını satın alıp evine doğru gider. Kız babasından ayrılır. Artık onun yolculuğu başlamıştır. Kız, bu süreçte birçok işlevi soyut manada yaşar. Tüm bunlar, onun büyüdüğü nesneye, hedefine ulaşmasını sağlayan birer sinama aracıdır. Ancak kız, bu süreçte önemli bir saldırıyla karşılaşmaz. O pazarda köle olarak satılırken, bir anlamda büyüdüğü nesneyi ve yardımcı edinmeyi sağlayan sinama tecrübesi yaşar. Köle/cariye olarak satılırken esasında bir sınavdan geçmektedir. Hem bir köle statüsünde satılma hem de onu satın alan kişinin gözlerinin görmemesi ve uzak bir şehirden gelmesi, kız için önemli bir sinama öğesidir. O pazarda köle statüsünde satılarak esasında bir yardımcı edinmiştir. Bu yardımcı, onu büyüdüğü nesneye kavuşmaya doğru bir yolculuğa çıkarmıştır.

3.13. Kahramanın Tepkisi: Kahramanın ilerde kendisine bağıştta bulunacak kişinin (bağışçının) eylemlerine tepki göstermesi.

Kahramanın yardımcı ve bağışçıya ilk tanışmadan dolayı kabul veya ret bağlamında tepki vermesi anlatılarda görülen işlevlerdendir. Bu tepki, olumlu veya olumsuz çerçevede olabilir. Tepki işlevi, her masalda bulunmayabilir. Bu işlevde, kahramanın sınavda başarılı olup olmaması söz konusudur. *Kız Destanı*'nda yardımcının ve kahramanın ilk karşılaşması yukarıdaki işlevde görüldüğü üzere köle pazarında gerçekleşmiştir. O, kendisinin belirlediği rotada ilerlemiş ve beklenen hedefe doğru yol almıştır. Kendisini satın alacak kişinin şehirden birisinin olması beklenirken onu satın alan kişi yabancı biri olmuştur. Ancak kızın tepkisi bu konuda olumlu olur. Yine bu şahıs, fiziksel olarak görmeyen bir göz bağlamında engellidir. Bu da temelde bir tepkiyi gerektirir. Kız için o şahsın bir gözünün görmemesi, temel olarak olumsuz bir adım atmasına ve yolculuğundan vazgeçmesine yol açmaz. Kız, belirlediği hedefe doğru ilerlerken ilk tepkiyi olumlu gösterir. Yaşayacağı yeni şehre/eve

doğru yola çıkar. Yine kızın pazarda babasıyla görüşmesi için efendisinden izin istemesi ve efendinin ona verdiği süre içinde geri dönmesi, ikilinin iyi anlaşmasının bir göstergesidir. Kız, olumsuz görünen her iki öğeye olumlu tepki göstermiş; efendisinin hem gözleri görmeyen biri hem de yabancı bir şehirden olması, kızın yolculuğuna engel olmamıştır.

3.14. Bağışçının ve Yardımcının İkinci İşlevi: Büyülü nesnenin verilmesi

Kız Destanı'nda büyü bir nesne olarak değerlendirilecek ve kızın mücadelesinde ona yardımcı olacak herhangi bir büyü nesne bulunmamaktadır. Ona verilen nesne, kendisinin satın alınması sürecinde ailesine verilen para olarak düşünülebilir. Ama bu net bir büyü nesne değildir. Nedeni ise bu paranın bir karşılığının yani değerinin olmasıdır. Düşsel ve soyut manada bakılacak olursa yardımcının kendisi bir anlamda bir büyü nesnedir. Ancak bu kişi ilk etapta saldırgan/düzmece kahramandır. Anlatılarda büyü nesnenin; kahramana destek amacıyla ve işini kolaylaştırması bağlamında verildiği görülür. Bu nesne, kimi zaman onun hedefine ulaşmasında kimi zaman da karşılaşacağı zorluklarla mücadelesinde bir araçtır. Ancak *Kız Destanı*'nda böyle bir nesne söz konusu değildir. Sadece kızın satışıyla aileye verilen ücreti bu bağlamda değerlendirmek mümkün olabilir. Ancak bu hususun tartışmalı olduğunu belirtmekte yarar vardır. Çünkü bu para bir ikram değil, kızın obje olarak ederi ve karşılığıdır. Büyü nesne, birinci elden kıza verilmemiştir. Görmeyen gözün açılması sürecinde saldırgan/düzmece kahramana ikram olarak sunulmuştur. Büyü nesnenin kıza verilmesinden ziyade kız için büyü bir nesnenin gündeme geldiği ifade edilebilir. Bu nesne, tüccarın gözünün açılmasıdır. Belki de en temel büyü nesne Muhammet Peygamber'in rüya ile gelişi. Bu durumda büyü nesnenin bir söz bağlamında kıza yardımcı olacak biçimde geldiği görülür.

3.15. Bağışçının ve Yardımcının Üçüncü İşlevi: Mekân Değiştirme, Kahramanın aradığı nesnenin bulunduğu yere ulaş(tırıl)ması, kendisine kılavuzluk edilmesi ya da yol gösterilmesi.

Kızın aradığı nesne; hem inanç ve değer noktasında hem de ekonomik alanda müreffeh ve özgür bir ortam elde etmesidir. O aradığı nesneyi bulma yolculuğunda ilk olarak köle pazarında satışa çıkarılmıştır. Ardından olay örgüsüne, ona yardım edecek yardımcı/bağışçı işlevindeki kişi tarafından satın alınmıştır. Bu süreç sonrasında kahramanın belirlenen hedefe doğru yeni bir yolculuğu başlamıştır. Yardımcısı ona kılavuzluk etmiş ve ona yol göstermiştir. Yardımcılık işlevinin ilki, ailesine verilen para ile belirir. Ama bu para bir yardımdan öte bir nevi karşılıktır. Kız yolculuğunda neyle karşılaşacağını bilmemektedir. O düşünce ve hayal noktasında kendini özgür bir birey, fikirsiz olarak kendini ifade edeceği özgür bir ortam, statü olarak da dışlanmayan ve herkesin eşit görüldüğü bir ülke tasavvur etmektedir. Yolculuğu da bu bağlamda başlatmıştır. Ancak gittiği yer, zengin bir köle tüccarının evidir. Bir anlamda yeni bir saldırgan ve düzmece kahramanın evi!

3.16. Kahraman ve Saldırganın Karşı Karşıya Gelmesi

Kız Destanı'nda Propp'un on altıncı işlev olarak belirlediği bu işlev fiziksel bağlamda yer almaz. Rakip iki unsurun, mücadele ve tartışma bağlamında herhangi bir karşılıklı düello söz konusu değildir. Ancak hikâyede soyut düzlemde kızın, saldırganın temel işlevi olan özgürlüğü elinden alınma hususunun hayali ve tasavvur noktasında varlığı söz konusu olabilir. Daha doğrusu kız, köle statüsünü deneyimlemiştir. Çünkü kız bu evde bir anlamda köledir. O zaten kölelikten ve hizmetçilikten kaçmıştır. Fakat geldiği bu ev, tam anlamıyla bir özgürlük alanı değildir. O henüz neyle karşılaşacağını bilmemektedir. Onu satın alan kişi de henüz tam anlamıyla onun için yardımcı ve bağışçı rolüne girmemiştir.

Propp'un "sözgelimi bir ejderha, akıl danışılan bir bağışçı olabilir" (2020: 89) cümlesi, masalların birinde olumsuz olarak görülen öğenin, bir diğer masalda olumlu unsur olabileceğini açıklamak içindir. Ama bu durum, bağışçıların ya da yardımcıların daha önce veya başka anlatılarda

saldırgan bir mahiyette olma hususlarındaki işlevleri ve değişimleri bağlamında açıklayıcı bir veri olarak önem arz eder. Şöyle ki ejderha, alt edilmesi gereken bir saldırganın ve engelin simge değeridir. Ancak bazı masalarda ejderhanın, bağışçı olduğu görülür. Kız, zengin tüccarların parasal anlamdaki tahakkümünden kaçmaktadır. Ancak her ne kadar kendi kararı olsa bile satıldığı kişi, zengin bir köle tüccarıdır. Onun, insanların cariye/köle/ hizmetçi olmalarına aracılık eden ekonomik gücü vardır. Kız temelde bu güce karşı çıkmıştır. Ancak geldiği yer yine onun için zor ve çıkılmaz bir hususa bürünmüştür. Yukarıda kişilerin eylem alanları bölümünde de değinildiği üzere ve Propp'un da "düşman bağışçı" (2020: 52) olarak nitelediği husus, bir ipucu mahiyetindedir. Temelde kötü biri(leri)nin (saldırgan birey, toplum, düşünce akımları), kahraman üzerindeki olumsuz ve kötü tasarrufunun/davranışının kahramana yapılan en büyük iyilik olduğu düşüncesinin bir yansıması, bu bağlamda değerlendirilebilir. Bu ifadeyi destekleyen önemli bir atasözü şudur: Kötü komşu ev sahibi yapar. *Kız Destanı*'nda her ne kadar bir çatışma olmasa da bağışçı saldırgan ve yardımcı rolündeki efendisi ile karşılaşması bu bağlamda değerlendirilebilir. Ancak aralarında herhangi bir çatışma ve/veya olumsuzluk yaşanmaz. Yapılan en olumsuz şeyin, kızın pazardan satın alınırken köle statüsüyle karşılaşmasıdır. Bunun net bir tür "çatışma" olduğu söylenemez. Yine çalışmamızın birçok yerinde değinildiği üzere bu şahıs kızın özgür biri olduğunu ve inancından taviz vermemek için köle olarak satıldığını bilmemektedir. Bu işlev için söylenebilecek en önemli husus, kızın efendisine de bir farkındalık kazandırma işlevidir. O bu yönüyle kızı kurtaran bir kahramandır. Ancak bu kurtarma, halen düzmece kahramanın özelliği ile eşdeğerdir. Çünkü kızı kurtarmak için bilinçli bir özgürleştirme adımı atmamıştır. O sadece kızı satın almış, karşılığı olan parayı ailesini vermiştir. Bu yapmasaydı bunu yapacak biri olurdu. Zengin komşuları da aynı şeyi yapacaktı. Bu durumda ilgili yardımcı yani kızın efendisi henüz tam anlamıyla farkındalık yaşamayan bir karakter ve işlevdedir.

3.17. Kahramanın Özel Bir İşaret Edinmesi

Kız Destanı'nda diğer masalarda/anlatılarda görülen bazı işlevlerin olmaması pek doğaldır. Masalarda kahraman, aradığı nesneye ulaşma sürecinde bir takım deneyim yaşar. Bu çerçevede bazı yardımlar ve işaretler de söz konusu olabilmektedir. Kahraman, *Kız Destanı*'nda saldırganla olan savaşında herhangi özel bir işaret almaz. Ancak bu husus, onun kurtuluşu için bir fırsat ve imkânla karşılaşmadığı anlamına gelmez. Şöyle ki; "saldırgan bağışçı" görünümünde ve yardımcı işleviyle yer alan efendisi, kızı alıp eve götürmüştür. Hikâyeden anlaşıldığı kadarıyla onun bu kızla evlenmesi pek olası bir davranış ve hamle gibi görünmektedir. Buna dair ifadeleri hikâyeye metninde görmek mümkündür. Kızın geldiği evde tüccardan başkası yaşamamaktadır. Kız onun bir hizmetçisidir, kölesidir. O, kızı para karşılığında satın almıştır. Kızın istemediği ama yapmaya mecbur kaldığı köle ve cariye olarak satılması sonrasında bu statüsüne karşı çıkacak bir gücü ve atacağı bir adımı yoktur. Ama o, bir cariye olarak yaşamayı hak etmemektedir. Böyle özgür ruhlu bir kızın başkasının mal ve metaı statüsüne düşmesi çok acı vericidir. Kahraman tertemiz ve özgür bir kız olarak kalmayı hedeflemektedir. Ancak bu evde, efendisiyle baş başa ve yalnız kalması onu tedirgin etmektedir. Hikâyedeki anlatıma göre efendisi, yaşadığı şehre doğru hızla yol almış, hızlı adımlarla eve varmış. Kapıyı da hızla açmıştır. Kızla birlikte eve de hızla girmiştir. Ancak beklenen yardım gelmiştir.

Kızın efendisinin bir komşusu, çoktandır görmediği köle/cariye tüccarı komşusunun evine gelir ve onu kendi evine davet eder. Kızın efendisi, arkadaşını çok sevdiği için onu kırmaz ve geceyi kızın yanında değil de arkadaşının evinde geçirir. Aslında eve dönme niyeti vardır. Fakat yaptığı yolculuktan dolayı yorgun düşmüştür. Arkadaşının evinde uykuya dalar. Kız ise o geceyi evde yalnız başına geçirir. Bu durum, kıza gönderilmiş ilk işarettir. Ama kız da henüz bu işaretin farkında değildir. Bunun için sonraki günün sabahını beklemesi gerekmektedir. Kızın efendisi uykusunda bir rüya görmüştür. Bu rüyada Muhammet Peygamber gelmiş, kızın temelde özgür biri olduğunu, ama İslam dinine olan bağlılığından dolayı köle olarak satıldığını kızın efendisine iletir. Bu mesaj, kızın zengin

Cuhut komşuya boyun eğmediğini, ailesine destek amacıyla böyle bir yola başvurduğunu gündeme getirmiştir. Rüyadaki konuşmalara göre, kızın efendisi, köle statüsündeki kızı serbest bırakırsa çok nimetlere ulaşacak ve cennette hurilerle birlikte olacaktır. Bu müjdelere, kızı serbest bırakması halinde ona birer ödül olarak verilecektir. Bu söylemler, kızın efendisinin kızla evlenme düşüncesine kapı aralamaktadır. Kızın efendisi kızı serbest bırakacağını ama özel bir işaret beklediğini ifade eder. Bazı nüshalarda ise bu işaretin beklentiden öte Muhammet Peygamber tarafından dile getirildiği görülür. Bu işaret sayesinde halka, gördüğü kişinin Muhammet peygamber olduğunu ispatlayacak ve halkın, kendisine inanmasını sağlayacaktır. Ayrıca kızı neden özgür bıraktığını açıklayabilecektir. Muhammet Peygamber, kızın efendisinin görmeyen gözüne dokunur ve görmeyen göz, görür hale gelir. Uykudan uyanan tüccar bunun gerçek dünyada da gerçekleştiğini fark edince mutlu olur. Fantastik dünyadan rüya aracılığıyla kendisine gelen bu işaret/bilgi sonrasında, ilgili hususu öğrenmek için evine, kızın yanına gider. Kız, zengin komşuya boyun eğmediğini ailesine destek amacıyla böyle bir yola başvurduğunu efendisine anlatır. Bu hikâyeye özelinde görüldüğü gibi büyülü nesne bazen, “gerçek bilginin ulaştırılması” olabilmektedir. Bir şeyin hakikatının ortaya çıkması, bir yardım ve büyülü nesne işleviyle sunulabilir.

3.18. Saldırganın Yenik Düşmesi

Bu işlev, *Kız Destanı*'nda fiziksel olarak yer almaz. Yukarıda bu bağlamda sunulan işlevlerde de belirtildiği üzere, kızın karşı çıktığı kölelik statüsü bu olay sonrasında sonlanmıştır. Saldırgan kıza köle ve cariye olarak muameleden vazgeçmiştir. Artık onun rolü, “saldırgan”lık değildir. Hikâyede yer alan saldırganlardan biri olan zengin Cuhut komşu, zaten daha öncesinde kız ve ailesi tarafından kendisine cevap verilmemesi sürecinde yenik düşmüştür. Bu birinci saldırganın yenilgisidir. İkinci olarak, zihniyet bağlamındaki yanlış algılar ve toplumsal çöküşün görüntüsü olan kölelik ve esaret olarak saldırgan, yenilmiştir. Üçüncü olarak ise, kızı satın alan köle tüccarının bir anlamda yenik düşmesi ve davranışlarını terk etmesidir. Bu terk etme sonrasında kendisi de bir anlamda özgür bir birey olmuş, dönemin zihniyetinin dışına çıkmış, farkındalığını yakalamış ve kız için rol ve işlev değiştirerek yardımcı ve bağışçı işlevine başlamıştır. Son tahlilde, kızın karşısında durduğu; insanları ayırıştırıcı, yalnızlaştıran, ötekileştiren, aç ve fakir bırakan ardından kendi emelleri uğruna kullanan kapitalist ve bencil, baskıcı ve duyarsız ideoloji/zihniyet yenik düşmüştür.

3.19. Başlangıçtaki Kötülük ya da Eksikliğin Giderilmesi

Saldırgan(lar)ın yenik düşmesi, kızın yola çıkmasına sebep olan kötülük ve eksikliğin giderilmesine kapı aralamıştır. Daha doğrusu kurban ve arayıcı kahramanın yolculuğunun sonunda, kötülük ve eksiklik sona ermiş ve saldırganlar yenik düşmüştür. Hikâyedeki tüccar ise düzmece kahraman/saldırgan işlevinden sıyrılıp kahramana destekçi mahiyetine bürünmüştür. Bağışçı/yardımcı işlevini üstlenen kızın efendisi, kızıdan özür diler, ondan helallik ister. Onu bilmeden köle ve cariye statüsünde satın aldığını itiraf eder. Onu çok sevdiğini eklemekle birlikte anne ve babasının onun yolunu gözlediğini de belirterek kızın artık özgür olduğunu dile getirir. Bunun yanında kıza, onun bilinçlenmesi yolunda bir anlamda destekçi olduğunu söyler ve kıza teşekkür bağlamında yüz altın daha hediye verir. Çünkü o, kız sayesinde farkındalık yaşamıştır. Görmeyen gözü görmüştür. Esasında görmeyen göz, bireyin olaylara farklı açılardan bakma yetisinin olmamasının simge değeridir. Olaylara ikinci bir gözle farklı bir perspektiften bakıldığında, bireyin olgunlaşması kaçınılmazdır. Kendisi Müslüman olmakla birlikte, ekonomik çıkarlarını ve bireysel anlamda kendi zevk ve eğlencesini düşünen bir tüccardır. Kızın gelişimiyle birlikte yaşadığı farkındalık, ona görünmeyen dünyanın kapılarını açmıştır. O artık hayata tek gözle/pencereyle bakmamaktadır. Bu durumda, kızın efendisinin de eksikliği giderilmiştir. Her ne kadar hikâyeye, tek kişinin bir yolculuğu olsa da kızın efendisinin de dönüşüm yaşadığından bahsedilebilir. Kız merkezli olarak esas kötülük ortadan kalkmış, kızın ve ailesinin eksikliği giderilmiştir. Kızın ötekileştirilmesi bitmiş, kız fakirlikten

kurtulmuştur. Hikâyenin düğümüne sebep olan kötülük bertaraf edilmiş, olay örgüsünün drama hususunu belirten eksiklik giderilmiştir.

3.20. Kahramanın geri dönmesi

Kız Destanı'nda kızın hedeflediği unsurlara ulaşması sonrasında eve dönüşü gerçekleşir. Efendisi ona yüz altın vermiş ve onu evine göndermiştir. O da yolculuğunu tamamlamış ve evine doğru yola çıkmıştır. Artık o, bir sonraki işlevde belirtileceği gibi, kazanımlarıyla mutlu ve mesut bir şekilde yaşayacaktır.

Bu süreç sonrasında diğer masallarda/anlatılarda yer alabilen, geri dönme esnasında yaşanan farklı maceraların, *Kız Destanı*'nda yaşanmadığı ve olay örgüsünde yer almadığı anlaşılmaktadır. Propp'un belirlediği fonksiyon numarası ile verilen aşağıdaki işlevler, tamamıyla dönüş sonrasında gerçekleşebilecek türdendir. *Kız Destanı*'nda geri dönüş süreciyle başlayan aşağıdaki işlevlerin yer almadığı söylenebilir: 21) *Kahramanın izlenmesi*, 22) *Kahramanın yardımına koşulması*. 23) *Kahramanın kimliğini gizleyerek kendi evine ya da bir başka ülkeye gitmesi*, 24) *Düzmece bir kahraman ve asılsız savların ileri sürülmesi*. 25) *Kahramana güç bir işin önerilmesi*. 26) *Güç işi yerine getirme*. 27) *Kahramanın tanınması*

Kız, efendisinin evinden ayrılır ayrılmaz evine doğru yola çıkmıştır. Bu işlevler arasında yer alan “kahramanın güç bir işi yerine getirmesi” işlevi kızın güç bir işi başardığı ve yerine getirdiğine dair bir işaret taşısa da bu husus, kahramanın geri dönüş esnasında karşılaştığı bir probleme atıftır. Yine “kahramanın yeni bir görünüm kazanması” işlevi, kızın artık köle/cariye olmadığı ve özgür bir bireye dönüşmesi çerçevesinde düşünülebilir. Ek olarak ailenin de yoksulluktan zenginliğe ulaşması da bu bağlamda değerlendirilebilir. Ancak işlevler arasında yer alan, kötülüğün ve eksikliğin giderilmesi işlevlerinde, kızın ve ailesinin bu süreçleri yaşadığı ve deneyimlediği görülür.

Propp'un, “çok sayıdaki masal birbiriyle karşılaştırıldığında öncelikle masalın ortasına özgü bazı öğelerin masalın başına aktarıldığı görülür” (2020: 38) ifadelerinde işlev ve bölümlerin sıralamasının yer değiştirebileceğini de belirtir. Bu durum, diğer anlatılar ve masallar için de geçerlidir. Böylece her masalın, belirlenen işlevlerle aynı sıraya göre tasniflerinin yapılması ya da bu konuda zorlanmasına gerek yoktur. Önemli olan işlevin varlığıdır. Masallarda/anlatılarda, geri dönme esnasında, yaşanan yeni maceralar ve olaylar dizgesinde yer alan bazı değerlerin oluşması söz konusudur. *Kız Destanı*'nda bu işlev sonrasındaki birkaç işlev bulunmamaktadır. Propp'un belirlediği işlevlerden olan “kahramanın izlenmesi” ve “kahramanın yardımına koşulması” işlevleri sürecinde ilk bölümlerdeki bazı dizgelerin ve (8, 10, 11, 12, 13, 14 ve 15.) işlevlerin tekrar ortaya çıkması mümkündür. Propp bu işlevleri (2020: 59-60) belirtilen (21 ve 22.) işlev sonrasında belirebileceğini dile getirmiştir.

3.21. Düzmece kahramanın, saldırganın ya da kötünün gerçek kimliğinin ortaya çıkması (28. İşlev)

Kahramanın geri dönüş sürecinde saldırganın ya da kötünün gerçek kimliğinin ortaya çıktığı net bir şekilde görülmektedir. Ancak bu husus, sadece okuyucu nezdinde gerçekleşen bir husustur. Hikâyeyi dinleyen ya da okuyanlar, kızı geri dönüş sonrasında, hem onu dışlayan toplum ve çevre hem de zengin komşunun asıl niyetinin ortaya çıktığını hisseder. Kızı köleleştirme evresine götüren her türlü unsurun gerçek kimliği ortaya çıkmış olur.

3.22. Kahraman yeni bir görünüm kazanması (29. İşlev)

Kahramanın yeni bir görünüm kazanması, kızın kölelikten ve fakirlikten sıyrılması olarak düşünülebilir. Bu işlev, geri dönüş sürecinde kılık değiştirmesi ve nihayetinde tanınması bağlamında düşünülmemelidir. Kahraman, fakir ve yoksul biri olmaktan çıkmış, köle olarak ayrıldığı şehre özgür bir birey olarak geri dönerek yeni bir görünüm kazanmıştır. Bu bağlamda ailesinin de aynı işlevi

deneyimlediği söylenebilir.

3.23. Düzmece kahramanın ya da saldırganın cezalandırılması (30. İşlev)

Bu işlev, geri dönüş esnasında, saldırgan ya da düzmece kahramanın ya da saldırganın kahraman tarafından cezalandırılması işlevidir. Bu işlev *Kız Destanı*'nda geri dönüş işlevi öncesinde belirlemiştir. Kız ve ailesi, komşularının isteklerine cevap vermemekle zaten ona bir anlamda ceza vermiş olurlar. Aynı şekilde toplumun ötekileştirme algısına bir karşı koyuş sergilemiştir. Bununla birlikte, kahramanın geri dönüş sonrasında, topluma karşı bir zafer ilan edişinin sözlü ya da duruş bağlamında bir ifade yer almamaktadır. Aynı şekilde zengin komşunun fiziksel bağlamda bir cezalandırma işlemine tabi tutulmadığı görülür. Fakat kızın zengin ve özgür olarak dönüşü, köle ve fakir olarak değil de özgür ve müreffeh bir hayat sürmesi, bir anlamda düzenin/toplumun ve zengin komşunun cezalandırılması anlamına gelmektedir.

3.24. Kahramanın evlenmesi ve tahta çıkması (31. İşlev)

Kız, evden ayrılma süreci ve yaptığı yolculuk sonrasında kayıp imgeyi, kayıp nesneyi, aranan öğeyi bulmuş ve evine bu ödülle geri gelmiştir. Bir anlamda, kurban rolündeki kahraman, ailesine armağanlarla dönmüştür. Armağanlardan en önemlisi, ailesiyle birlikte özgür ve müreffeh bir yaşama ulaşmasıdır. Artık aç değillerdir. Ayrıca beraberdirler.

Bu işlevin, diğer masallardaki görünümü farklılık gösterebilir. Propp'un belirttiği üzere "kahraman bazen prensesle evlenmek yerine, parayla ya da başka bir biçimle ödüllendirilir" (2020: 64). Bu ifadeler, masaları/anlatıları bir forma dönüştürme çabasında olan Propp'tan işitmek önem arz etmektedir. Zira kimi anlatılarda belirlenen hedefine doğru giden kahramanın, dönüşüm geçirmesi ve asıl hedefinin, farklı bir husus/nesne olduğunun farkındalığını yaşaması pek doğaldır. Bu kazanımın, ruhsal ve zihinsel anlamda bir gelişim/dönüşüm olması da mümkündür. Yine toplumsal ve politik olarak belirlen ve hedeflenen olguya ulaşılması bu işlevin görüntülerinden biri olabilir. Yolculuğa çıkılırken belirlenen hedeflerin yanlış olduğu ve yolculuk esnasında değişik bir deneyim yaşanması ve/veya yeni bir algıya kavuşma sonrasında yeni bir toplumsal ve politik hedefe yönelim sağlanması ya da bu ihtiyacın ortaya çıkması çok doğaldır. Aynı husus, din ve inanç, ideoloji ve düşünce sistemleri için de geçerlidir. Bireylerin uğruna mücadele ettiği olguya ulaşması mümkün olduğu gibi yeni yönelimlerle farklı bir hedefe kilitlenme ve başarıya ya da bu türden bir düşüncenin oluşmasına sebep olma görüntüsünü bu işlev altında görmek mümkündür.

Propp, anlatılarda yer alabilecek tüm işlevleri belirleyip her bir işlevin öğelerini ve masallardaki görüntü seviyelerini dizgeler halinde belirledikten sonra takdire şayan şu ifadeleri kullanır: "Burada şunu belirtmeliyiz ki masal kahramanının bazı eylemleri, bazı ayrı durumlarda, sınıflandırmamıza uymazlar ve yukarıda saydığımız işlevlerin hiçbirleriyle tanımlanmazlar. Söz konusu durumlara çok ender rastlanır. Bunlar ya elimizdeki karşılaştırma öğelerinin eksik olması nedeniyle ya da anlaşılamayan biçimlerdir ya da başka kategorilere (fıkralar, efsaneler vb.) özgü masallardan aktarılmış biçimlerdir" (2020: 64).

4. Kız Destanı Bir Masal mı? Benzeşmeler

Kız Destanı'nın tür olarak destan veya hikâye olarak nitelendirilmesi mümkündür. Eserin yapısal olarak halk hikâyesine ve masala benzediğini vurgulamak yerinde olur. Eser üzerinde geniş incelemelerin yapıldığı çalışmada (İçli 2025) *Kız Destanı*'nın "masalsı" ve "fabl" özelliği hakkında açıklamalar yer alır. Esasında *Kız Destanı*'nin bir masaldan öte bir anlatı olarak değerlendirmek gerekir. Nihayetinde her masal, bir anlatıdır. Masal dâhil olmak üzere, her anlatının, Propp'un belirlediği biçimsel unsurlarla analiz edilmesi, anlatı geleneğinin ortak hususlarının tespitine önemli veriler ve katkılar sunar. Çalışmamızda Propp'un ortak biçimsel özellikleri belirlemek için uyguladığı üç farklı teknik incelenmiş olup *Kız Destanı*'nin bu üç aşamada belirlenen işlevlere göre analizi

yapılmıştır. Böylelikle ilgili işlevlerin bir masal olarak düşünülen *Kız Destanı*'ndaki görünüşleri üzerine tespit ve değerlendirmelerde bulunulmuştur. Çalışmamızın bu kısmı, hikâyenin bir masal olarak tanımlanabilmesi eksenindedir.

Propp'un değerlendirmelerine göre tüm masalarda görülen ve değişmez olarak bulunması zorunlu tek işlev "kötülük ya da eksiklik" (2020: 104). Bu açıdan bakıldığında *Kız Destanı*'nin bir kötülük problemiyle başladığı ve eksiklik tespitiyle devam ettiği görülür. Bu husus da ilgili anlatının bir masaldan dönüşmesi ya da masalsı bir ögeyi taşımasıyla bağdaştırılabilir. Hikâyelerde ve mitolojik anlatılarda, kimi zaman masalarda savaştının "büyük armağanlar getirmesi" (Pearson 2003: 183) mümkündür. Kız, hem kendini kurtarmış, hem ailesinin geçimini sağlamış hem de başkasının esaretine girmeyi engellemiştir. Bunlara ek olarak daha fazla parayla geri dönmüştür. Kız, ideallerini gerçekleştiren bir savaşçı olduğu kadar kurtarıcı rolündedir. Ailesini kurtarıcı bir rolle donanmış, bu uğurda savaşmış ve başarılı olmuştur. Yine *Kız Destanı*'nin kahramanı hem satın alma işleminde hem de onu satın alan tüccarın onu özgür bırakırken vermiş olduğu parayla eve dönmesi Propp'un "kız armağanlarla geri döner" (2020: 13) işlevini yansıttığı söylenebilir. Kızın satın alan tüccarın rüyada gördüğü Muhammet Peygamber, peri masallarında koruyucu özellikler yüklenen bir şahıs ve işlev olarak değerlendirilebilir. Bu husus da eseri, masala yaklaştıran öğelerden biri olarak düşünülebilir.

Hikâyenin temel izleği, yoksul ve fakir genç bir kız ve ailesinin kapitalist toplum karşısındaki mücadelesidir. Bu ana izlek etrafında başka izlek, motif ve unsurun dramatik aksiyona yerleştirildiği söylenebilir. Hikâyenin temelde küçük bir anlatı olduğu, ancak zamanla konu düzleminde farklı algı ve zihniyetler kaynaklı olarak entrik kurgusuna farklı zihniyetlerin ve ideolojilerin ürünü olan motiflerin eklendiğini dile getirmek olasıdır. Bu hususu destekleyici kimi değerlendirmelerde bulunulabilir. Propp'un belirttiği üzere "Masal; çağdaş tarihsel gerçekten, komşu toplumların destansı şiirinden, edebiyattan ve ister Hristiyan dogmaları olsun, ister bölgesel halk inançları, dinden etkilenir. Masal en eski çoktanrıcılığın, eskiçağ geleneklerinin ve törelerinin izlerini taşır. Yavaş yavaş dönüşüm geçirir" (2020: 88). Bu ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla masallar kültürlerden ve medeniyetlerden, düşünce sistemleri, dinsel hususlar, töreler ve geleneklerden, iletişimde oldukları komşu kültürlerin unsurlarından izler taşımaktadır. Masallar çoğu zaman bu izleri farklı boyutlarda dönüşüm geçirerek sergilerler. *Kız Destanı*'nin de bu bağlamda düşünülmesi mümkündür. Propp, işlevlerin ve yasaların karşılaştırması halinde tüm anlatıların/masalların birbirinden doğduklarının görülebileceğini (2020: 91) ifade eder. Bu bağlamda son değerlendirme olarak, *Kız Destanı*'nin de benzeri bir hikâyeye ya da kurgu en nihâyetinde benzeri bir algı ve zihniyetin ürünü olduğu söylenebilir.

Yukarıda yapılan tüm analizler, ilgili konunun esasında küçük bir hikâyeye merkezli olduğunun ve anlatıcının (Meddah Yusuf'un) buna farklı motifler ekleyerek genişletip yeni bir metin hüviyeti kazandırdığının bizde uyandırmış olduğu izdüşümlerinden bazılarıdır. Son olarak, Propp'un "masaldan ne anladığımız" sorusuna verdiği cevap da *Kız Destanı*'nin masal olarak değerlendirmesinde bir ölçüt olarak yerini korur. Şöyle ki: "Bir kötülükle ya da bir eksiklikle başlayıp ara işlevlerden geçerek evlenerek ya da düğümü çözme olarak kullanılan başka işlevlere ulaşan her gelişmeyi biçimbilimsel açıdan olağanüstü masal diye adlandırabiliriz" (2020: 93). Dikkat edildiğinde *Kız Destanı*; kapitalist zihniyetin/toplumun dışlaması ve fakirleştirme politikası, sosyal çevrenin ailenin halini sormaması, ailenin derdini kimseye anlatamamasını içerir. Ayrıca aileyi (sözde) kurtaracak kişilerin, toplumun kokuşmuş zihniyetinin bir temsili olduğu söylenebilir. Düzmece kahraman/saldırgan olarak beliren kişi(ler), aileye görünürde yarar, arka planda ise zarar vermeyi düşünen kötülük unsurları olarak değerlendirilebilir. Ayrıca ailenin ekonomik ve toplumsal statü bağlamındaki yetersizliği/eksikliği hikâyede görülür. Kızın ve ailenin birlikte adım atarak düğümü çözmeleri ve hedeflerine ulaştıkları belirgin bir şekilde görülür. Tüm bunlar *Kız Destanı*'nin olağanüstü masalların muhtevası ve işlevleriyle birebir uyduğuna göstermektedir. Yine "bitiş işlevi

ödüllendirme, aranılan nesnenin edinilmesi ya da genel olarak kötülüğün giderilmesi” (2020: 93) işlevleri de *Kız Destanı*'nda çok açık ve net bir şekilde görülmektedir. Tüm değerlendirmelerden sonra *Kız Destanı*'nı bir masal olarak nitelemek mümkün hale gelmektedir.

Sonuç

Edebiyat disiplininin kendi iç dinamiklerine ve edebi metin özelliklerine göre değerlendirilmesi kadar diğer disiplinler tarafından da edebi metin analizlerinin yapılması mümkündür. Edebi metin incelemelerinde birçok analiz yönetiminin geliştirildiği bilinmektedir. Bunlardan biri de eserin iç dinamiklerinin oluşturduğu ortak ve benzer motiflerinin/işlevlerinin belirlenmesi eksenindedir. Bu yaklaşımlardan biri de Propp tarafından geliştirilmiştir. Masalın biçimbilimi yaklaşımı olarak ünlenen bu analizde anlatılar, ortak temalar ekseninde analiz edilir. Böylece incelenen anlatının, diğer anlatılarla benzer işlevlerinin tespiti yapılır. Bu tahlil yaklaşımı, sadece yapı ve yasa bağlamında şekilsel bir analiz olmayıp, konu ve muhtevanın oluşturduğu birlik esaslıdır.

Muhtevadaki entrik kurgu ve motiflere bakıldığında masalsı bir özellik barındırdığı görülen *Kız Destanı*'nın farklı anlatı analiz teknikleriyle çözümlenebilmesi söz konusudur. Bu çalışmada *Kız Destanı*'nın masala ait taşıdığı özelliklere değinilmiştir. Sonuç olarak eserin masalsı öğeler taşıdığı gözlemlenmiştir. Propp'un belirlediği işlevlerin büyük çoğunluğunun *Kız Destanı*'nda yer aldığı görülür. Biçimbilimde belirlenen işlevlerden yirmi dört (24) tanesi doğrudan yer alır. Diğer yedi (7) öğe/işlev ise geri dönüş etrafında yeniden şekillenen ve birincil olaylar dizisi içinde de bulunabilen öğelerdir. Bu yedi işlevin bütün masalarda yer almayabileceği Propp tarafından da dile getirilmiştir. Sadece ikinci olaylar dizisini barındıran masallar olursa bunların uygulanabileceği söz konusu olabilir.

Masalın biçimbiliminde yer alan temel öğenin, *Kız Destanı*'nda yer aldığını vurgulamak yerinde olur. Bu da anlatılardaki kötülük ve eksikliklerdir. Bu belirlenim ve sonuçta da bunun giderilmesi masalın temel dizgesidir. *Kız Destanı*'nda beliren bu husus, masal sonunda bertaraf edilmiştir. Kız, kazanımlar sonrasında ödül ile geriye dönüşünü gerçekleştirmiştir. Bir hikâyenin biçimbilim bağlamında değerlendirilmesi, Propp'un belirlediği kişilerin eylem alanlarının tespiti ile de sağlanır. *Kız Destanı*'nın kişiler düzleminde; saldırgan, düzmece kahraman, bağışçı, yardımcı, prenses/aranan kişi, arayıcı ve kurban kahraman eylem alanlarını doğrudan, gönderici kahraman ögesini ise soyut ve dolaylı olarak karşıladığı tespit edilmiştir. Dolaylı olması, değer ve imge bağlamındadır. Onu gönderen şey, kötülük ve eksikliklerdir. Bu durum da kendi içinde gönderici unsur olarak değerlendirildiğinde *Kız Destanı*'nda bu eylem alanının da doğrudan temsil edildiği söylenebilir. Yine masalın olaylar dizi açısından değerlendirilmesi söz konusudur. Propp'un yedi çizelge ve 151 öğe olarak belirlediği bu olaylar dizisinin temel öğelerinin *Kız Destanı*'nda değerler dizisinde yer aldığı tespit edilmiştir. Anlatının, bu değerler dizisinin temel bölümlerini kapsadığı ve bu bağlamda entrik bir kurgusunun olduğu gözlemlenmiştir. Çalışmamızda Propp'un belirlediği bu üç şemanın *Kız Destanı*'na bir uyarlaması yapılmıştır. Ancak her masalda farklılaşmaların oluşması hususunun *Kız Destanı*'nda da olduğu söylenebilir.

Eserdeki içerik, tespit edilen işlevler sonucunda bireysel bağlamda; fakir bir ailenin genç ve akıllı kızının, onlara tahakküm kurmaya çalışan zenginlerle olan mücadelesi çerçevesindedir. Toplumsal ve ekonomik bağlamda kölelik ve sömürü zihniyetinin, adaletten ve eşitsizlikten yoksun baskıcı düzenin bir aile ve genç kızları tarafından eleştirisinin farklı boyutlardaki görüntü seviyelerini bu işlevlerde görmek mümkündür. Son olarak simgesel düzlemde bu hikâyede evrensel olarak, genç kızın; tüm çocuklar, özelde ise kız çocukları ve dışlanan ve ötekileştirilen, haksızlığa uğrayan tüm bireyler için bir simge değere, bir diğer ifadeyle “işleve” dönüşümü gözlemlenmektedir. Birçok peri masalında bu işlevler ve görüntü seviyeleri sıklıkla işlenir. Kızın dönüştüğü simge değer özelliği, ona ve ailesine dayatılan yaşam standartlarını kabul etmeme, onlara dayatılan ve çizilen kader ve hayat çizgisinin dışına çıkmakla başlar. Bu, masallardaki yasakla karşılaşma ve bunun çığnemesi işlevidir.

Bu bağlamda kendilerine çizilen sınır ve yasak çiğnenir, yola çıkılır, eksiklik ve/veya kötülük giderilir. Kahraman yeni bir görünümle ailesine geri döner.

Kaynakça

- Aktaş, Şerif (2003). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları
- Dündar, Hülya (2002). Vladimir Propp Ve Masalın Biçimbilimi, *Milli Folklor*, C 14, S 55, s. 115-118.
- Propp, Vladimir (2020). *Masalın Biçimbilimi*, (Çev. Mehmet Rifat-Sema Rifat). İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Propp, Vladimir (2020). Olağanüstü Masalların Dönüşümleri, *Masalın Biçimbilimi*, (Çev. Mehmet Rifat-Sema Rifat). s. 149-174. İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Meletinski, E. M (2020). Masalın Yapısal ve Tipolojik İncelemesi, *Masalın Biçimbilimi*, (Çev. Mehmet Rifat-Sema Rifat). s. 175-218. İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Çıblak, Nilgün (2005). V. Propp'un Masal Çözümleme Metodu, *Türk Dili*, S 638, s. 127-140.
- İçli, Ahmet (2022a), Hikâyet-i Kız u Cühûd / Kız Mevlidi / Kız Destanı (Yûsuf-ı Meddâh), *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/hikayet-i-kiz-u-cuhud-kiz-mevlidi-kiz-destani-yusuf-i-meddah>, [Erişim Tarihi: 22 08. 2025].
- İçli, Ahmet. (2022b). Kız Destanı Üzerine Sembolik Okumalar. *Turkish Academic Studies - TURAS*, C 3, S 2, 81-104.
- İçli, Ahmet (2025). *Meddah Yusuf Dilinden Kız Destanı*, İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Pearson, S. Carol (2003). *İçimizdeki Kahraman*, (Çev. Semra Ayanbaşı), İstanbul: Akaş.

KAROLENJ DIŞ POLİTİKASINDA İMPARATOR KARL'IN TAHT DEVİRİNE HAZIRLIK SÜRECİ: KARL BARIŞI*

THE PREPARATION PROCESS FOR EMPEROR CHARLES'S ACCESSION IN CAROLINGIAN FOREIGN POLICY: THE PEACE OF CHARLES

Dr. Öğr. Üyesi Atakan ÇİÇEK

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakültesi

Tarih Bölümü

atakan.cicek@ahievran.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-6085-1355

Makale Geliş Tarihi

Article Arrival Date

10.04.2026

Makale Kabul Tarihi

Article Accepted Date

25.06.2026

Makale Yayın Tarihi

Article Publication Date

30.06.2026

Araştırma Makalesi

Research Article

Atıf: Çiçek, Atakan (2026). "Karolenj Dış Politikasında İmparator Karl'ın Taht Devrine Hazırlık Süreci: Karl Barışı", *Uluslararası Yunus Emre Sosyal Bilimler Dergisi*, 13, s. 35-49.

Citation: Çiçek, Atakan (2026). "The Preparation Process for Emperor Charles's Accession in Carolingian Foreign Policy: The Peace of Charles", *International Journal of Yunus Emre Social Sciences*, 13, pp. 35-49.

Özet

Pepin Ailesi 687 yılında Frankia'yı kendi Saray Nazırlıkları altında birleştirmiştir. 751 yılında ise Kısa Pepin (III.Pepin) İlk Karolenj Kralı olarak taç giymiş ve 768 yılında tahtı oğlu Karl'a bırakmıştır. Hızlı bir gelişim gösteren Karolenj Krallığı 800 yılında Batı Avrupa'nın en büyük gücü hâline gelmiştir ve Doğu Roma'ya rakip olmuştur. Karolenj Kralı Karl, 800 yılında "Romalıların İmparatoru" ünvanını aldıktan sonra bu ünvanını hükümdarlığının ilk yıllarındaki fetih politikasını değiştirerek meşruiyetini sağlama ve hanedan devamlılığını güvence altına alma yoluna gitmiştir. İlerleyen yaşı nedeniyle bir noktada İmparatorluk ünvanını ve tahtı oğullarına devredeceğini bilen Karl bunun mümkün olan en sorunsuz şekilde gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Zira Karl uzun ve zorlu bir süreç neticesinde bir İmparatorluk meydana getirmiş olan Pepin Ailesi'nin taht devri esnasında bunu kaybetmesini istememiştir. Hâliyle 800'lü yılların başından itibaren askerî güç, diplomasi ve stratejik hamleleri birleştiren bir pasifikasyon süreci başlatılmıştır. Bu süreçte imparatorluğun üç ana cephesinde yürütülen mücadeleler, 812 yılı itibarıyla barış antlaşmalarıyla neticelenmiştir. Doğu Roma İmparatorluğu ile yaşanan meşruiyet krizi ve Venedik üzerindeki hâkimiyet mücadelesi, 812 tarihli Aachen Barışı (Nicephorus Barışı) ile sonuçlanmış ve Karl'ın imparatorluk ünvanı resmen tanınmıştır. Güneyde, Endülüs Emevi Devleti'ne karşı "Marca Hispanica" politikasıyla güvenli bir tampon bölge oluşturulmuş, ardından Emir Hakem'in teklifi kabul edilerek uzun süreli savaş hâli sonlandırılmıştır. Kuzeyde ise Frank topraklarını tehdit eden Dan Vikingleri, Kral Godofridus'un şaibeli bir suikastla ortadan kalkmasının ardından yeni kral Hemmingus ile yapılan antlaşma sayesinde durdurulmuştur. Böylece Karl; savaş, diplomasi ve suikast yöntemlerini bir arada kullanarak 814 yılındaki ölümünden hemen önce rakipleriyle anlaşmış ve oğlu Ludovicus'a sınırları güvence altına alınmış, barışın hâkim olduğu istikrarlı bir imparatorluk bırakmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karolenj, Doğu Roma İmparatorluğu, Büyük Karl, Vikingler, Endülüs.

Abstract

The Pippinid family unified Francia under their own Mayoralty of the Palace in 687. In 751, Pepin the Short (Pepin III) was crowned as the first Carolingian King, and in 768, he passed the throne to his son Karl. The rapidly developing Carolingian Kingdom became the greatest power in Western Europe by 800, establishing itself as a rival to the Eastern Roman Empire. After receiving the title "Emperor of the Romans" in 800, the Carolingian King Charlemagne (Karl) shifted his early reign's policy of conquest, focusing instead on securing the legitimacy of this new title and guaranteeing dynastic continuity. Aware that he would eventually transmit the imperial title and the throne to his sons due to his advancing age, Charlemagne aimed to achieve this transition as smoothly as possible. He sought to prevent the Pepin family, which had established the Empire with great difficulty, from losing it during the succession process. Consequently, starting in the early 800s, he initiated a process of pacification that combined military force, diplomacy, and strategic maneuvers. The struggles waged on the three main frontiers of the empire during this period culminated in formal peace treaties by 812. The legitimacy crisis with the Eastern Roman Empire and the conflict over supremacy in Venice were resolved with the Peace of Aachen (Pax Nicephori) in 812, which led to the formal recognition of Charlemagne's imperial title. In the South, a secure buffer zone was established against the Umayyad Emirate of al-Andalus through the "Marca Hispanica" policy, and subsequently, the prolonged state of war was terminated by accepting the proposal of Emir al-Hakam. In the North, the Danish Vikings, who posed a persistent threat to the Frankish territories, were contained thanks to a treaty concluded with the new King Hemmingus, following the suspicious assassination of King Godofridus. Thus, Charlemagne, by employing a combination of warfare, diplomacy, and assassination, reached definitive agreements with his rivals just before his death in 814, thereby bequeathing his son, Louis (Ludovicus), a stable empire with secured borders and prevailing peace.

Keywords: Carolingian, Eastern Roman Empire, Charlemagne, Vikings, Andalus.

*Bu çalışma Prof. Dr. Fatih Durgun danışmanlığında hazırlanan "Saray Nazırlığından İmparatorluğa Karolenj Dış Politikası (687-814)" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

Giriş

Pepin Ailesi 687 yılında Frankia’da siyasi birliği sağlayarak Merovenj Krallığı’nı birleştirmiştir. Merovenj Krallığı’nı, sürdürdükleri “Saray Nazırlığı” görevi aracılığı ile görünürde krala bağlı şekilde 751 yılına kadar dolaylı olarak idare etmişlerdir. Giderek güçlenen Pepin Ailesi, 751 yılında Papa Zacharias’ın onayı ve takdisi ile son Merovenj Kralı III. Childericus’u indirerek Frank tahtına çıkmıştır (Fouracre, 1984: 1-31; Fouracre, 2013: 121-185). Merovenj Krallığı’na son verilmesini takiben, Kısa lakabı ile bilinen Pepin idaresinde Franklar hızlı bir gelişim dönemine girmiştir. Özellikle Pepin’in ölümüyle birlikte tahta çıkan oğlu Karl döneminde Frankların siyasi ve askerî gücü zirveye ulaşmıştır. Karl, 768 yılından itibaren yönettiği Karolenj Krallığı’nın sınırlarını doğuda Elbe ve Dalmaçya’ya, güneyde ise Roma ve Endülüs’e kadar genişletmiştir. Bu süreçte Papalık ile kurulan güçlü ilişkiler, Doğu Roma’nın güç kaybı ve Müslümanlara karşı yürütülen mücadele, Karl’ı zaman içerisinde Batı Hristiyanlığı’nın siyasi lideri konumuna yükseltmiştir. Bu statü, 800 yılında Papa tarafından “Romalıların İmparatoru” olarak taç giymesine kurumsal bir nitelik kazanmıştır. Karolenj Krallığı’nın bir imparatorluğa evrilmesi, Karl’ın uzun süredir hedeflediği siyasi amaca ulaşmasını sağlamakla birlikte, Avrupa’daki güç dengelerinde köklü değişimlere yol açmıştır. Kutsal Roma Germen İmparatorluğu’nun temellerinin atıldığı bu gelişme, tarihsel açıdan bir dönüm noktası olmakla birlikte, dönemin diğer büyük gücü olan Doğu Roma İmparatorluğu tarafından başlangıçta, iç politik zafiyetler ve Bulgar tehdidi nedeniyle sert bir tepkiyle karşılanmamıştır (Çiçek, 2025: 151-248; Collins, 2012: 93-96; Sarti, 2016: 1040-1058). Bununla birlikte Karl’ın kendisini Doğu Roma İmparatoru’na denk bir konumda görmesi, iki devlet arasındaki rekabeti kaçınılmaz hâle getirmiştir. Bu doğrultuda Karl, imparatorluk meşruiyetini kabul ettirmek amacıyla çeşitli askerî girişimlerde bulunmuştur. Ancak bu yıllarda karşı karşıya olduğu tek güç Doğu Roma değildir. Güneyde Endülüs Emevi Devleti ve kuzeyde Vikingler gibi farklı tehdit unsurlarıyla da eş zamanlı bir mücadele yürütmek zorunda kalmıştır. 800’lü yılların ilk on yılı boyunca devam eden bu çok cepheli mücadele hem kaynakların zorlanmasına hem de Karl’ın ilerleyen yaşıyla birlikte dış politikada yeni bir yönelimin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda Karl’ın imparatorluk sonrasında izlediği politika, literatürde “Karl Barışı” olarak kavramsallaştırılabilecek bir stratejik dönüşüme işaret etmektedir. Bu politika, askerî genişlemenin tamamen terk edilmesinden ziyade, mevcut kazanımların korunması, dış tehditlerin dengelenmesi ve özellikle planlanan iktidar devrinin istikrarlı bir şekilde gerçekleştirilmesi amacıyla diplomatik ve askerî araçların birlikte ve daha temkinli biçimde kullanılmasını ifade etmektedir. Nitekim Karl, imparator olarak taç giymesini takip eden yıllarda giderek daha barışçıl ve denge odaklı bir dış politika izlemeye başlamıştır. Bu yaklaşım, Karolenj dış politikasının son evresinde belirleyici bir karakter kazanmıştır (Çiçek, 2025: 151-248).

Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş olup tarihsel veri analizi çerçevesinde birincil ve ikincil kaynaklar sistematik biçimde incelenmiştir. Araştırmanın temel veri setini, başta Frank dünyası olmak üzere Doğu ve Batı Hristiyan çevrelerinde ve Kuzey Avrupa’da kaleme alınmış kronikler, yıllıklar (Annales), mektuplar ve biyografik eserler oluşturmaktadır. Bu birincil kaynaklar dönemin siyasi olaylarını aktaran anlatılar olarak ele alınmıştır. İçerikleri, betimsel düzeyde kullanılmalarının ötesinde eleştirel ve karşılaştırmalı bir analiz sürecine tabi tutulmuştur.

Çalışmada izlenen analiz yöntemi üç temel aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada, ilgili olaylara dair farklı kaynaklarda yer alan anlatılar kronolojik bir çerçevede tasnif edilmiştir. İkinci aşamada, bu anlatılar metinler arası karşılaştırma yöntemiyle değerlendirilmiştir. Aynı olayın farklı siyasi ve kültürel çevrelere ait kaynaklarda nasıl aktarıldığı incelenmiştir. Bu bağlamda karşılaştırma yapılırken kaynakların yazıldığı coğrafya, yazarın siyasi ve ideolojik konumu, metnin yazılış amacı ve hedef kitlesi gibi kriterler dikkate alınmıştır. Üçüncü aşamada ise elde edilen veriler bağlamsal olarak

yorumlanmıştır. Olayların yalnızca “ne olduğu” değil, “neden meydana geldiği” ve “hangi tarihsel anlamı taşıdığı” ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Kaynakların kullanımında tarihsel kaynak eleştirisi yöntemi esas alınmıştır. Bu doğrultuda, örneğin Frank kökenli anlatıların Karolenj iktidarını meşrulaştırma eğilimi, Bizans kaynaklarının diplomatik rekabet bağlamında geliştirdiği söylem ve İslam kaynaklarının sınır mücadelelerine dair perspektifi göz önünde bulundurularak metinler eleştirel bir süzgeçten geçirilmiştir. Böylece, tek bir anlatıya dayalı bir tarih kurgusu yerine, farklı bakış açıları içeren çok katmanlı bir değerlendirme yapılması hedeflenmiştir. Bu çerçevede araştırmada karşılaştırmalı kaynak analizi yöntemi uygulanmıştır. Farklı siyasi ve kültürel çevrelerde kaleme alınmış Frank, Bizans ve İslam kaynakları aynı olaylar bağlamında karşılaştırılarak anlatılar arasındaki benzerlikler, farklılıklar ve sessizlikler tespit edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen veriler, dönemin siyasi koşulları, diplomatik ilişkileri ve iktidar mücadeleleriyle birlikte değerlendirilmiş; böylece olayların yalnızca ne şekilde aktarıldığı değil, hangi amaçlarla ve hangi bağlamlarda yorumlandığı da analiz edilmiştir. Bu yönetsel yaklaşım çalışmayı, olayların kronolojik bir aktarımını sunmanın ötesine geçirip Karolenj dış politikasındaki dönüşümün ardındaki dinamikleri analiz etmeyi ve bu sürecin Karl'ın iktidar devri stratejisi bağlamındaki tarihsel anlamını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Karolenj Dış Politikasında Barışçıl Dönüşüm: Tarihyazımsal Bir Değerlendirme

Karl'ın saltanatının son on yılında izlediği barışçıl politika, literatürde farklı perspektiflerle ele alınmıştır. Anders Winroth, Thomas F. X. Noble ve Jonathan Shepard gibi isimler, 812 yılındaki barış antlaşmalarını genellikle Bizans veya Vikingler gibi spesifik aktörlerle olan ikili ilişkiler düzleminde, bölgesel birer sonuç olarak değerlendirmişlerdir. Ancak bu parçalı yaklaşım, 810-812 aralığında farklı cephelerde eş zamanlı olarak hayata geçen barış antlaşmalarının ardındaki bütüncül stratejiyi gölgelemektedir (Noble, 2025: 88-110; Treadgold, 1997: 421-430, Winroth, 2014: 41-44, 133-145). Buna karşın, Janet Nelson, Timothy Reuter ve Rosamond McKitterick, süreci imparatorluğun genel dönüşümü üzerinden okuyarak daha geniş bir perspektif sunarlar. Reuter, 'The End of Carolingian Military Expansion' adlı çalışmasında, bu dönüşümü lojistik ve ekonomik bir doyuma bağlar. Reuter'e göre 804-805 civarında Saksonya'nın tamamen kontrol altına alınması ve Avar ganimetlerinin sağladığı refah, Karl'ı “fetihçi kral” profilinden ‘statükoyu koruyan imparator’ profiline itmiştir (Reuter, 2006: 251-266). McKitterick ise askerî yayılmanın durmasını bir zayıflık değil, fethedilen toprakları kalıcı bir siyasi ve kültürel kimliğe dönüştürme gayreti olarak niteler (McKitterick, 2008: 88-135).

Janet Nelson'ın yaklaşımı ise bu çalışmanın temel aldığı 'planlı miras ve istikrar' teziyle en yakın duran, ancak kendine has nüansları olan bir perspektiftir. Nelson barış sürecinin merkezine 806 tarihli *Divisio Regnorum'u* (*Krallığın Bölünmesi*) ve Karl'ın yaşlılık dönemindeki dini kefaret arayışını yerleştirmiştir. Nelson'a göre Karl, hâleflerine çatışmalardan arınmış, sınırları hukuki olarak tanınmış bir imparatorluk bırakmayı dinî ve siyasi bir görev addeder. Ancak Nelson bu süreci daha çok 806 sonrası bir mecburiyet ve tavizler silsilesi olarak görürken bu çalışmada vurgulandığı üzere, barışçıl eğilimin aslında 804-805 yıllarından itibaren bilinçli, stratejik ve oğullarına bırakacağı devleti konsolide etme amacını taşıyan proaktif bir dış politika tasarımı olduğu söylenebilir (Nelson, 2019: 417-475).

1. İmparatorluk Ünvanı ve Hükümranlığın Devri Sorunu

Karl, 800 yılında tacı giymesinin üstünden çok geçmeden çok önemli bir problemin farkına varmıştır. Frank veraset anlayışı gereği ülke hükümdarın oğulları arasında paylaşılmaktadır. Pepin Ailesi bu açıdan bir hayli şanslıdır. Zira I. Pepin'in kardeşi Karloman tahttan çekilerek kardeşine ülke yönetimini bırakmıştır. Karl'ın kardeşi Karloman ise erken yaşta hayatını kaybetmiştir. Böylece iki taht devrinde de devlet parçalanmadan devamlılığını sağlamıştır (Çiçek, 2019: 28-36; Çiçek, 2025: 96-

107, 157-160).

Frank veraset anlayışı 800 yılına kadar bir şekilde varlığını sürdürse dahi Karl için yeni bir problem vardır. Aynı anda birden fazla Kral olabilse de yalnızca tek İmparator olabilir. Bunun için yeni bir düzenleme gerektiğinin farkına varan Karl, Karolenj İmparatorluğu'nu üç oğlu (Karl, Ludovicus ve Pepin) arasında paylaştırdığı bir emirname yayınlamıştır. *Divisio Regnorum* isimli bu emirnameye göre babasının ölümünün ardından aynı ismi taşıyan oğlu Karl, İmparator ünvanını devralarak devletin başına geçecekti. Diğer oğulları Ludovicus ve Pepin ise Karl'a bağlı Krallar olarak kendileri için belirlenen toprakları yöneteceklerdi. Karl, bu şekilde devletin idaresine yeni bir yapı kazandırmaya çalışmıştır. Buna rağmen bu emirnamenin uygulanmasına asla gerek duyulmamıştır. Karl, 814 yılında vefat ettiğinde yalnızca oğlu Ludovicus'un hayatta olması İmparatorluk ünvanının ve devletin tamamının idaresinin parçalanmadan devrini sağlamıştır (Classen, 1972, 109-134; Giesebrecht ve Oefele, 1891: 47-48; Kaschke, 2008: 259-289; Kurze ve Pertz, 1895: 121; McKitterick, 2008: 96-100; Scholz, 1970: 85). Fakat bu emirname Karl'ın 800 yılında İmparator ilan edilmesini takiben devletin ve evlatlarının geleceğini düşünmeye başladığının göstergesidir. Oğulları arasında taht kavgası çıkmasını önlemek için yayımlanan emirname, ilerleyen yıllarda Karl'ın neden barışçıl politika izlediğinin de bir göstergesidir.

Karolenj ve Doğu Roma Mücadelesi

800 yılında Karl yıllardır hayalini kurduğu imparatorluk ünvanına ulaşmıştır. Ancak bu gelişme, yalnızca bir taç giyme töreni değil, aynı zamanda bu ünvanın başta Doğu Roma olmak üzere uluslararası düzeyde kabul ettirilmesini ve ilerleyen süreçte hâleflerine sorunsuz biçimde aktarılmasını gerektiren yeni bir siyasî sürecin başlangıcı olmuştur. Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun da kuruluşu kabul edilen bu olay tarihsel süreç içerisinde bir kilometre taşı olmuştur. Buna rağmen 800 yılını takip eden dönemde Doğu Roma İmparatorluğu beklenen aksine sert bir tepki göstermemiştir. Hatta 802 yılına kadar Aachen'a Doğu Roma elçisi dahi yollanmamıştır (Bloch, 2022: 67-69; Collins, 2012: 93-96; Ostrogorsky, 2019: 172; Sarti, 2016: 1040-1058; Sidey, 1918: 119-127; Treadgold, 1991: 117; Yavuz, 2018: 251-290). O yıl gelen elçiler de zaten barış görüşmeleri gerçekleştirmişlerdir. Bunun birçok nedeni vardır. Öncelikle Doğu Roma İmparatorluğu iç politikada kontrol sahibi değildir. Nitekim gelen elçilerin dönüşünde de İmparatoriçe İrene darbe ile tahttan indirilmiştir. Diğer bir neden Bulgar Krallığı ile sürdürülen savaşın Doğu Roma ordusunu yıpratmasıdır. Hâliyle Frank ordusuna karşı girilecek bir savaş sonucunda Sicilya ve Venedik'in savunulması pek mümkün görülmemektedir. Zaten İmparatoriçe İrene'nin en büyük endişelerinden biri Sicilya ve Venedik'in kaybedilmesidir. Buradan hareketle Karl'ın İmparatorluk iddiasına tepki gelmemesinin Doğu Roma'nın dış politikada zayıf olmasından kaynaklandığı söylenebilir (Collins, 1991: 272-274; Deanesly, 1969: 377-379; Dzino vd., 2018: 49-54; Gantner ve Pohl, 2020: 87-91; Kislinger, 2021: 271-312; Mango, 2002: 168-172; Nicol, 1999: 13-18; Skoblar, 2018: 121-133; Treadgold, 1991: 115-118). Bu durum, Karl açısından imparatorluk iddiasını diplomatik yollarla kabul ettirme ve bunu kalıcı bir siyasal düzene dönüştürme adına önemli bir fırsat yaratmıştır. Buna rağmen Karl'ın hedefi savaş olmamıştır. Taç giyme sonrasında Doğu Roma İmparatorluğu ile diplomatik bir ilişki kurulmaya çalışılmıştır. Karşılıklı gelip giden elçiler aracılığıyla inşa edilen iyi ilişkiler beklenmedik olaylar silsilesi doğurmuştur. 802 yılında Aachen'a gelen Doğu Roma elçileri iki devlet arasında dostane ilişkiler kurmayı amaçlamıştır. İmparator Karl da buna benzer bir karşılık vererek bir elçi heyetini Doğu Roma elçileri ile Konstantinopolis'e yollamıştır. Theophanes'in aktardığına göre Karl'ın elçileri bir evlilik teklifi ile Konstantinopolis'e gelmiştir. Buna göre Karl, İrene'ye kendisiyle evlenmesi hususunda bir teklif sunmaktadır. Karl'ın hükümdarlığı süresince Roma İmparatorluğu'na öykünmesi göz önüne alınmalıdır. Bu durum dikkate alındığında sunulan teklifin temel amacı daha net anlaşılmaktadır. Nitekim bu amaç Doğu ve Batı Roma imparatorluklarını hanedan temelli bir birlik altında birleştirerek Karl

'ın imparatorluk ünvanını tartışmasız hâle getirmektir. Böylece Karl, imparatorluk ünvanının hâleflerine sorunsuz biçimde aktarılmasını sağlayabilecektir (Muldoon, 1999: 43-45; Pertz vd., 1895: 118; Scholz, 1999: 83; Theophanes, 1997: 657). Karl, imparator olarak taç giymesi nedeniyle kendisini Doğu Roma İmparatorluğu'na denk görmüştür. Bundan güç alarak İrene'ye kendisi ile evlenmesini önerebilecek bir kudrete sahip olduğunu düşünmüştür. Ancak bu teklif şaşırtıcı bir olayla geçersiz kalmıştır. Zira Konstantinopolis'e ulaşan Frank elçileri şehirdeyken meydana gelen darbe sonucu İmparatoriçe İrene tahttan indirilerek yerine Nicephorus çıkarılmıştır. Bu olay evlilik teklifine İrene ve Doğu Roma aristokrasisinin nasıl tepki gösterdiğinin öğrenilmesini engellemiştir (Berto, 2021: 47-50; Oman, 2021: 157-158; Collins, 1991: 272-274; Džino, 2020: 149-152; Ganshof, 1971: 178-180; Ostrogorsky, 2019: 173; Pertz vd., 1895: 118; Scholz, 1999: 83; Theophanes, 1997: 657).

Darbenin diğer bir etkisi Karolenj-Doğu Roma ilişkilerini kötü bir noktaya sürüklemesidir. İrene'nin girişimi ile başlayan dostane ilişkiler Karl'ın da desteği ile gelişmiştir. Ama İmparator Nicephorus'un, Karl'ın İmparatorluk iddiasına karşı kesin tavrı Karolenj-Doğu Roma ilişkilerini baltalamıştır. Bunun üzerine Karl, Doğu Roma'nın imparatorluk iddiasını tanımaya yanaşmaması karşısında bu amacına zorla ulaşmak yolunu tercih etmiştir. Bunun için hanedanının meşruiyetini güvence altına almak amacıyla askerî baskı kurmayı hedeflemiştir. Bu amaç doğrultusunda Karolenj ordusu İtalya'daki Doğu Roma topraklarına yönelmiştir. Hedef olarak Venedik ve Dalmaçya kıyıları seçilmiştir. Oğlu ve aynı zamanda İtalya Kralı Pepin aracılığıyla yürütülen bu seferler için Akdeniz'de bir donanma oluşturulmuştur. Bu donanma, özellikle Adriyatik Denizi'nde saldırılar düzenlemiştir. O dönemde Adriyatik'in doğu kıyılarına hâkim olan Doğu Roma İmparatorluğu, bölgede birçok donanma gücü bulundurmaktaydı. 804 yılından itibaren Karolenj donanması, Doğu Roma'nın deniz gücüne karşı birçok başarılı operasyon gerçekleştirmiştir. Bu gelişmelerden kısa sürede haberdar olan Doğu Roma İmparatorluğu, Karolenj donanmasının faaliyetlerini yakından takip etmiştir. Bu süreçte Karolenj donanmasının faaliyetleri Dalmaçya ve Venedik şehirleri üzerinde bir baskı kurmaktan ibarettir. Ayrıca kara kuvvetleriyle de Venedik ve Dalmaçya çevresindeki topraklar baskı altına alınmıştır. Bu askerî faaliyetler, doğrudan bir fetih politikasından ziyade, Doğu Roma'yı diplomatik bir çözüme zorlayarak Karl'ın imparatorluk ünvanını resmen tanıtmaya ve yaklaşan taht devri öncesinde hâleflerine uluslararası düzeyde tanınmış bir imparatorluk bırakma stratejisinin parçası olarak değerlendirilmelidir (Ančić vd., 2018: 27-30; Berto, 2014: 1-37; Berto, 2021: 47-50; Cosentino, 2021: 49-51; Curta, 2019: 240-242; Džino, 2020: 149-152; Džino vd., 2018: 49-54; Gantner ve Pohl, 2020: 87-91; Gelichi ve Gasparri, 2017: 29; Kislinger, 2021: 271-312; Nicol, 1999: 13-18; Skoblar, 2018: 121-133; Živković, 2005: 49-85). 806 yılının başlarında, Dalmaçya ve Venedik'ten gelen elçiler Karl'ın huzuruna çıkarak hediyeler sunmuştur. Bu davranış Karolenj egemenliğini tanımak olarak değerlendirilmiş ve Karl'ın imparatorluk iddiasının Adriyatik dünyasında fiilen kabul görmeye başladığını göstermiştir. Bu durum karşısında Doğu Roma İmparatorluğu tepki göstermiştir. Her ne kadar bu şehirler Karolenj üstünlüğünü kabul etmiş görünse deteslim olmamışlardır. Karolenj İmparatorluğu ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmışlardır. Aynı yıl içerisinde İmparator Nicephorus, Karolenj donanmasının faaliyetlerini durdurmak amacıyla bir Doğu Roma donanmasını Adriyatik'e göndermiştir. Böylece denizdeki mücadele bir savaşa evrilmiştir. Bu savaş, başkentten binlerce kilometre uzakta yürütüldüğü için özellikle Doğu Roma açısından oldukça yıpratıcı olmuştur. Üstelik İmparator Nicephorus aynı dönemde Balkanlar'da Bulgarlarla, Orta Doğu'da ise Abbasi Hâlifeliği ile mücadele etmekteydi. Tüm bu gelişmeler Doğu Roma'yı hem askeri hem de ekonomik bakımdan zor durumda bırakmıştır. Karl'ın askeri baskısı, Doğu Roma'yı sorunu diplomatik yollarla çözmeye nebur etmiş ve imparatorluk ünvanının resmen tanınmasına giden yolu açmıştır (Ganshof, 1971: 178-180; Kennedy, 2005: 64-68; Laiou, 2002: 692; McKitterick, 1995: 338-341; Ostrogorsky, 2019: 182; Stouraitis, 2018: 283; Theophanes, 1997: 659-671; Treadgold, 1982: 84; Treadgold, 1991: 129-135).

1.1. Pax Nicephori/Aachen Barışı'na Giden Süreç

Adriyatik'teki dengeler 806 yılına gelindiğinde hızla değişmekteydi. Dalmaçya ve Venedik'ten gelen elçilerin Karolenj hâkimiyetini tanınması, bölgede Frank nüfuzunun arttığını gösteriyordu. Aynı dönemde Doğu Roma İmparatoru I. Nicephorus hem batıda Franklarla hem de doğuda Abbâsîlerle mücadele etmek zorunda kalmıştı. Özellikle 804 yılında yaşanan Krassos Savaşı'nda Abbâsî hâlifesi Harun Reşid'in (786-809) ordularının Doğu Roma'yı mağlup etmesi, Doğu Roma İmparatorluğu'nun güney sınırlarını tehdit altına sokmuştu. Bu gelişmeler Nicephorus'un konumunu zayıflatırken elinden gelen tek şey 806 yılında Nicetas komutasındaki Doğu Roma donanmasını Adriyatik'e göndermek olmuştur. Ancak iki cephede devam eden mücadele Doğu Roma için sürdürülebilir olmaktan çıkmıştır (Mikaberidze, 2011, 220-224). Nitekim kısa süre içinde bu ikili savaş yükü, Doğu Roma'ya ciddi sıkıntılar doğurmaya başlamıştır. İç politikadaki maruz kaldığı baskı ve yükselen Abbasi tehlikesine bir türlü ket vurulamaması İtalya'da sürdürülmeye çalışılan savaş bir hayli zorlu hâle getirmiştir. Buna rağmen Doğu Roma İtalya'daki mücadelesinden geri adım atmamıştır. Bu durum Adriyatik'teki donanmaya ve İtalya'daki kuvvetlere yeterince destek verilememesine sebebiyet vermiştir. Dolayısıyla Nicetas 807 yılında kendi inisiyatifiyle İtalya Kralı Pepin ile barış yapma yoluna gitmiştir. Ancak bu barış, İmparator Nicephorus tarafından onaylanmamıştır. Anlaşma Nicetas'ı makamından ederken 808 yılının sonlarına doğru Paulus komutasındaki Doğu Roma donanması yeniden Adriyatik'te boy göstermiştir (Constantine Porphyrogenitus, 1985: 118-121; Džino, 2020: 150-153; Gelichi ve Gasparri, 2017: 9-12; Horodowich, 2013: 14-15; Noble, 2009: 96-98; Notker the Stammerer, 2009: 96-98; Pertz, 1846: 13-15; Pertz ve Haefele, 1959: 59-62). Ancak bu sırada Venedik içindeki siyasi ayrışmalar iyice su yüzüne çıkmıştır. Karolenj ve Doğu Roma yanlısı gruplar şehir yönetiminde söz sahibi olabilmek için kıyasıya mücadeleye girişmiştir. Venedik her ne kadar daha önce Karolenj egemenliğini tanımış olsa da, 808 itibarıyla şehir Doğu Roma yanlılarının kontrolüne geçmiştir. Buna karşılık Paulus'un Frank donanmasına karşı başarısız eylemleri ve kara kuvvetleri ile desteklenmemesi Venedik'i savunmasız bırakmıştır. Bunun üzerine 809 yılında Pepin şehri kuşatma altına almıştır. Altı ay süren direnişin ardından 810 yılında Venedik Karolenj kontrolüne girmiştir. Bu kayıp, Doğu Roma için hem stratejik hem de ticari açıdan büyük bir darbe olmuştur. Zira Adriyatik'in kalbi sayılan bu şehir, Doğu Roma için vazgeçilmez bir liman ve ticaret merkeziydi (Džino, 2020: 150-153; Ganshof, 1971: 178-180; Gelichi ve Gasparri, 2017: 9-12; Horodowich, 2013: 14-15; Pertz, 1826: 38-39; Pertz, 1846: 13-15; Wiel, 1907: 29).

Karl, 802 yılından itibaren Venedik'i hedef şehirlerden biri olarak görmüştür. Belli bir plan dahilinde hareket edildiği Karolenj-Doğu Roma ilişkilerinin gidişatından anlaşılmaktadır. Öncelikle barışçıl bir süreç izlenmeye çalışılsa da yaşanan taht değişimi sonrası savaş temelli bir dış politikaya dönülmüştür. Bu açıdan Venedik'in kaybı Karolenj-Doğu Roma ilişkilerini yeni bir döneme taşımıştır. Bu gelişme askerî bir başarı olmanın yanı sıra Karl'ın ilerleyen yıllarda gerçekleştirmeyi planladığı taht devri öncesinde Doğu Roma karşısında üstünlük sağlayarak imparatorluk ünvanını tartışmasız hâle getirme amacının da bir parçasıydı. Karolenj İmparatorluğu hedefine ulaşarak Batı Avrupa'da üstün güç olduğunu Doğu Roma İmparatorluğu'na göstermiştir. İtalya'daki topraklarını kaybetmek istemeyen Doğu Roma da barış görüşmelerine daha olumlu bakmaya mecbur kalmıştır. Bu noktada Karl için barış, yalnızca bir diplomatik seçenek değildi. Yaklaşan taht devri öncesinde imparatorluk ünvanını uluslararası düzeyde tanıttacak ve hâlefine istikrarlı bir miras bırakacak bilinçli bir stratejik tercihti. Ne var ki bu süreç beklenmedik ölümler ve taht değişimleriyle sarsılmıştır. İki tarafta da yaşanan ölümler barışın önüne geçmiştir. 810 yılında önce İmparator Karl'ın kızı Rotrude, ardından birkaç gün içinde oğlu İtalya Kralı Pepin hayatını kaybetmiştir. Muhtemelen bir salgın nedeniyle yaşanan bu ölümler barış sürecini sekteye uğratmıştır. Aynı salgın, 811 yılında Karl'ın diğer oğulları

Karl¹ ve Kambur Pepin'i² de hayattan koparmıştır. Aynı yıl Doğu Roma cephesinde de büyük bir kayıp yaşanmıştır: Nicephorus, Bulgarlarla yapılan savaşta öldürülmüştür. Yerine oğlu Staurakios geçtiyse de, kısa sürede sağlık sorunları nedeniyle tahttan indirilmiştir. Ekim 811'de damadı Michael Rangabe (811-813) tahta çıkmıştır. Staurakios ise savaşta aldığı yaraların neden olduğu kangren yüzünden birkaç ay içinde yaşamını yitirmiştir (Berto, 2014: 317; Berto, 2021: 47-50; Ganshof, 1971: 178-180; Ostrogorsky, 2019: 183-185; Pertz, 1826: 38-39).

Yaklaşık iki yıl içinde iki taraftan toplam altı önemli figürün ölmesi ve Doğu Roma tahtında iki değişim yaşanması, barış sürecini geciktirmiştir. Her ne kadar bu ölümler süreci sekteye uğratmış olsa da, Karl açısından doğu meselesinin çözüme kavuşturulması, hâlefiyet sürecini riske atmamak adına ertelenemez bir öncelik olarak kalmıştır. İki taraf arasında nihayetinde 812 yılında barış sağlanmıştır. Yapılan antlaşmaya göre Karolenj İmparatorluğu, Venedik'i Doğu Roma'ya bırakmayı kabul ederken karşılığında Dalmaçya kıyısındaki Doğu Roma şehirleri dışındaki bölgelerde Frank egemenliği tanınmıştır. Böylece Venedik'i ele geçirmenin barışa giden bir yol olduğu ve belli bir plan dahilinde Doğu Roma'yı barışa zorlamak için yapıldığı açıkça görülmüştür. Bunu destekleyen diğer bir gösterge de Karl'ın ünvanıdır. İmzalanan barışa göre Doğu Roma Karl'ı resmen "İmperator Romanorum" yani "Romalıların İmparatoru" olarak tanımıştır. Böylece Karl, on yılı aşkın süredir ulaşmak istediği siyasi meşruiyete kavuşmuştur. Bu barış, her ne kadar Michael Rangabe döneminde imzalanmış olsa da, girişimi Nicephorus başlattığı için tarihî kaynaklarda "Pax Nicephori" (Nicephorus Barışı) olarak anılmıştır. Aynı zamanda görüşmelerin Aachen'da (o dönemdeki adıyla Aix-la-Chapelle) yapılmış olması "Aachen Barışı" olarak da bilinmesine neden olmuştur (Ančić, 2018: 25-34; Baker, 2009: 33-37; Collins, 1991: 272-274; Deanesly, 1969: 315; Dzino, 2010: 176-178; Ganshof, 1949: 520-528; Ganshof, 1971: 48; Holmes, 1988: 19-21; Le Goff, 2017: 54; Norwich, 2013: 23-27; Ostrogorsky, 2019: 185; Paziienza ve Veronese, 2022: 155-182; Steiner-Weber, 2012: 652-654; Stepanov ve Karatay, 2024: 192). Doğu Roma İmparatorluğu on yıllık zorlu mücadelenin ardından ciddi bir kazanım elde edemeden masadan kalkmak zorunda kalırken, Karl hem hedeflediği meşruiyete ulaşmış hem de doğu siyasetini barışçıl yollarla noktalamıştır. Böylece Karl, hayatının son döneminde doğu siyasetini barışçıl yollarla sonuçlandırarak, hâlefine dış tehditlerden arındırılmış, meşruiyeti uluslararası düzeyde tanınmış ve diplomatik dengeleri kurulmuş bir imparatorluk bırakmayı başarmıştır.

Doğu Roma ile ilişkilerde ortaya çıkan bu gelişmeler, Karl'ın dış politikasında doğrudan askerî çatışmadan ziyade dengeli bir güç siyaseti izlediğini göstermektedir. Özellikle Bizans'ın farklı cephelerde yoğunlaşan askerî ve siyasi sorunları Karl'a diplomatik alanda manevra imkânı sağlamış ve bu durum Frank iktidarının uluslararası düzeyde tanınmasını kolaylaştırmıştır. Bu bağlamda Bizans ile kurulan ilişkiler iki güç arasındaki rekabetin bir yansıması olarak yorumlanabilir. Bu durum Karl'ın imparatorluk iddiasını meşrulaştırma ve iktidar devrini dış müdahâlelerden arındırma yönündeki daha geniş stratejisinin bir parçası olarak da değerlendirilmelidir.

2. Endülüs Emevi Devleti ile Barış

Karl, Doğu Roma İmparatorluğu ile barış için çabalamasına rağmen İmparator oluşunu takiben aynı yaklaşımı Endülüs Emevi Devleti'ne karşı benimsenmemiştir. Doğu Roma'yı barışa zorlayan politikaların, Endülüs Emevileri için geçerli olmamasının temel nedeni, uzun süredir yürürlükte olan *Marca Hispanica* Politikası'dır. 801 yılı öncesine kadar *Marca Hispanica*'nın temel amacı, güney sınırında minimum askeri güçle maksimum savunmayı sağlayabilmektir. Böylece, özellikle doğudaki Pagan kavimlere karşı öncelikli mücadeleler için daha elverişli bir askeri denge kurulabiliyordu. Bu stratejinin bir parçası olarak, Endülüs Emevi Devleti'nin iç sorunlarının körüklenmesi tercih edilmişti.

¹ İmparator Karl'ın kendisiyle aynı adı paylaşan ve Maine Dükü olan oğludur.

² İmparator Karl'ın en büyük oğludur. Bir dönem babasını tahttan indirmeye çalışmıştır.

Bu bağlamda 801 yılında Barselona'nın ele geçirilmesi, söz konusu politikanın seyrinde bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Zira ilerleyen yıllarda Tortosa'dan başlayarak Zaragoza ve Pamplona hattının ele geçirilmesi hedeflenmiştir (Bramon, 2001: 95-102; Çiçek, 2021: 46-70; Collins, 1995: 250-255; Collins, 1998: 210-216; Ibnu'l Esir, 1991: 168-169; König, 2016: 3-41; Pertz vd., 1895: 103-135; Pirenne, 2022: 57; Scholz, 1999: 76-95; Simson, 1905: 82-95). Bu doğrultuda ilk olarak ele geçirilen şehir Tudela olmuştur. Bu süreçte Endülüs Emevi Devleti, farklı hükümdarların idaresi altında olmasına rağmen iç karışıklıkların önüne bir türlü geçememiştir. Taht kavgalarının yanı sıra aristokrat ailelerin istekleri de iç karışıklıkları etkilemiştir. Bu iç karışıklıklar Tudela ile birlikte bölgedeki başka şehirlerin de el değiştirmesine neden olmuştur. 806 yılına ait *Frank Kraliyet Yıllığı*, Pamplona ve Navarra hâlinin Karolenj himayesine girdiğini bildirmektedir. Makkarî ise bir yıl sonra Ludovicus'un Tudela ile Zaragoza arasında yer alan Tarazona'yı kuşattığını belirtir. Daha önce, 805 yılında kuşatılan Tortosa şehri, 809 ve 810 yıllarında yeniden ele geçirilmeye çalışılsa da Ludovicus bu girişimlerinde başarı sağlayamamıştır. 809 yılının sonlarına doğru Huesca ve Zaragoza Valisi Amrus ibn Yusuf, Karl'a biat etmek niyetiyle elçiler göndermiştir. Ancak buna karşılık olarak Emir Hakem ertesi yıl oğlu Abdurrahman komutasında bir ordu göndermiştir. Bu ordu Zaragoza'yı ele geçirerek Amrus'u Huesca'ya çekilmeye zorlamıştır. Bu nedenle Frank hâkimiyeti bu şehirlerde kısa ömürlü olmuştur. 811 ve 812 yıllarında Huesca yeniden kuşatılmışsa da herhangi bir sonuç alınmamıştır (Al-Makkari, 1843: 102-105; Collins, 1986: 123-129; Collins, 1998: 210-216; Ibn al-Athir, 1991: 154-210; Ottewill-Soulsby, 2023: 185; Pertz vd., 1895: 103-135; Scholz, 1999: 76-95; Simson, 1905: 82-95). Bu süreçte Endülüs Emevi Devleti de zaman zaman karşı hamlelerde bulunmuştur. Nitekim Tortosa kuşatması sırasında iki ordu karşı karşıya gelmiş ve Frank birlikleri geri çekilmek zorunda kalmıştır. Ancak tüm bu çabalara rağmen Frank ordusunun bölgedeki faaliyetlerini durdurmak konusunda istenen başarı sağlanamamıştır (Al-Makkari, 1843: 102-105; Çiçek, 2021: 46-70; Collins, 1986: 123-129; Collins, 1998: 210-216; Collins, 2012: 217; Ibn al-Athir, 1991: 154-210; Parlak, 2021: 142-149; Pertz vd., 1895: 103-135; Scholz, 1999: 76-95; Simson, 1905: 82-95).

Bu durumda Endülüs Emevi Emiri Hakem sınır bölgesindeki bitmek bilmeyen Frank-Müslüman çatışmasından ve Frankların iç siyasette çıkardığı karışıklıklardan bıkmıştır. Hakem giderek daha zorlayıcı bir hâl alan olaylara son vermek amacıyla 812 yılında Karl'a bir elçi göndererek barış teklifinde bulunmuştur. Karl'ın 790'lı ve 800'lü yıllarda benzer girişimlere olumlu yanıt vermeyerek Endülüs Emevi Devleti ile mücadelee devam ettiği bilinmektedir. Bu durum göz önüne alındığında bu teklifi de reddetmesi beklenebilirdi. Ancak söz konusu dönemde artık yaşlanmış olan Karl'ın, ardılına istikrarlı ve sorunsuz bir yönetim bırakma hedefi doğrultusunda bu barış teklifini kabul ettiği anlaşılmaktadır. Böylece, Doğu Roma İmparatorluğu ile daha önce tesis edilen barışa paralel olarak Endülüs Emevi Devleti ile de geçici bir barış sağlanmıştır. Her ne kadar bu barış kısa süreli olsa da, Karl'ın uzun vadeli siyasi hedeflerine hizmet etmiştir (Clot, 2021: 51; Ottewill-Soulsby, 2023: 187; Parlak, 2021: 142-149; Portass, 2020: 179).

Endülüs Emevileri ile kurulan ilişkiler, Karl'ın dış politikasında doğrudan hâkimiyet kurma hedefinden ziyade sınır güvenliğini sağlama ve güneybatı hattında istikrar oluşturma amacının ön plana çıktığını göstermektedir. Bu doğrultuda gerçekleştirilen askerî ve diplomatik girişimler Frank egemenliğinin genişletilmesinden ziyade mevcut sınırların kontrol altına alınmasına ve potansiyel tehditlerin dengelenmesine yöneliktir. Dolayısıyla bu süreç, Karl'ın özellikle saltanatının son döneminde yayılcı politikardan ziyade güvenlik ve istikrar odaklı bir stratejiye yöneldiğini ve bu yaklaşımın hanedan devamlılığını güvence altına alma hedefiyle doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

3. Vikingler ve Pagan Kavimler ile Barış

804 yılında Dan Kralı Sigifridus'un ölmesiyle yerine Danimarka tahtına Godofridus (804-810)

geçti. Selefinin edilgen tutumunun aksine, Godofridus'un saldırgan ve cesur bir lider olduğu hemen anlaşıldı. 809 yılına kadar Godofridus ve Danlar, Franklar ile irili ufaklı birçok çatışmaya girdiler. Aynı süreçte çeşitli diplomatik görüşmeler de gerçekleştirildi. (Çiçek, 2019: 22-27; Collins, 1998: 167-168; Fried, 2016: 461-465; Helten, 2011: 38-54; Jones, 1968: 97-102; Kurrild-Klitgaard ve Svendsen, 2003: 255-272; Meier, 2013: 281-300; Melleno, 2014: 11-44; Olsen, 1989: 27-32; Pertz vd., 1895: 118-137; Regino of Prüm, 1890: 64-72; Sawyer, 1997: 21-23; Scholz, 1999: 83-95; Sidey, 1918: 119-127; Simson, 1905: 90-93; Zori, 2024: 232-233). 809 yılında Godofridus'un büyüyen gücü ciddi bir tehdit hâline gelmiştir. Nitekim durmaksızın saldırılarını sürdüren Godofridus, ertesini yıl bu kez Frizya'yı³ hedef almıştır. *Frank Kraliyet Yıllığı*'na göre Dan Vikingleri 200 gemiyle Frizya kıyılarına çıkarma yaparak bölgeyi tahrip etmiş ve direniş gösteren Frizyalıları katletmişlerdir. Yağmanın sonucunda yaklaşık 45 kilogram gümüş elde ettikleri bildirilen Danlar, Frankların önemli bir ticaret merkezi olan Frizya'ya büyük zarar vermişlerdir. (Bohn, 2001: 6-7; Brink ve Price, 2008: 31; Çiçek, 2019: 22-27; Collins, 1998: 167-169; Ferguson, 2009: 163-165; Ferguson, 2010: 95-96; Helten, 2011: 54-64; Jones, 1968: 97-102; Meier, 2013: 281-300; Melleno, 2014: 46-48; Morden, 2007: 34; Pertz vd., 1895: 125-137; Regino of Prüm, 1890: 64-72; Reuter, 2005: 183-184; Scholz, 1999: 88-95; Sigurdsson, 2022: 15; Zori, 2024: 232-233).

Frizya'daki saldırının hemen ardından Godofridus'a suikast düzenlenmiştir. Bu ani ölümün arkasında kimin olduğu kaynaklarda açıkça belirtilmemektedir. Ancak son altı yıl boyunca Karl'ın en büyük rakibi hâline gelen Godofridus'un ortadan kaldırılması şüphelerin doğrudan Karl üzerine yoğunlaşmasına neden olmuştur. Karl'ın suikastla ilişkilendirilmesine sebep olan bazı olaylar da vardır. Özellikle hükümdarlığının ilk dönemlerinde kardeşi Karloman'ın ani ve açıklanamayan ölümü daha öncesinde de benzer durumlarda parmağı olabileceği yönünde soru işaretleri yaratmıştır. Öte yandan, Godofridus'un agresif ve tehditkâr dış politikası ve özellikle Frank sınırlarını doğrudan hedef alan eylemleri Karl'ın böyle bir girişimde bulunması için güçlü bir gerekçe olarak değerlendirilebilir. Fakat en önemli neden Godofridus'un hayallerinde ve planlarında yatmaktadır. Einhardus, *Vita Karoli Magni*'de Godofridus'un planını şu şekilde aktarmaktadır:

“Onların (Danların) kralı Godofridus öyle beyhude bir beklentiye girmişti ki, kendi kendine tüm Germen ülkesinin hâkimi olma sözünü vermişti. Frizya'yı ve Saksonya'yı kendi vilayetlerinden ayrı düşünmüyordu. Komşuları Abodritleri önceden kendi hakimiyetine almış, kendisine vergi verir konuma getirmişti. Bununla birlikte büyük bir orduyla kralın sarayının olduğu Aachen'in önlerine varacağı konusunda böbürleniyordu.” (Einhard, 2009: 39-40, Einhard, 2024. 123; Pertz ve Waitz, 1826: 14-15).

Einhardus'un aktardıkları iki önemli noktayı öne çıkarmaktadır. Bunlardan ilki, Godofridus'un Saksonya üzerindeki egemenliği fiilen ele geçirmiş olmasıdır. İkincisi ise, onun çok daha büyük bir planının bulunduğudur. Einhardus'a göre Godofridus'un askeri seferlerinin nihai amacı, Germenlerin hükümdarı olmaktır. Bu iddia ilk bakışta abartılı gibi görünse de, Godofridus'un saldırgan politikaları ve Frank güçlerine karşı elde ettiği başarılar, en azından Franklar açısından bu tehdidin bir korkuya dönüştüğünü göstermektedir. Godofridus ile Karl arasında o dönemde elçilerin karşılıklı olarak gidip geldikleri bilinmektedir. Dolayısıyla bu planlara dair bazı bilgilerin Karl'a ulaşmış olması muhtemeldir. Tam da bu süreçte, Godofridus'un ani ölümü gerçekleşmiştir. Diğer yandan Einhardus, Godofridus'un hayatta kalması hâlinde hedeflerini gerçekleştirme ihtimalinin yüksek olduğunu da eserinin ilerleyen kısımlarında vurgulamıştır (Çiçek, 2019: 22-27; Einhard, 2009: 39-40, Einhard, 2024. s.123; Fried, 2016: 462-465; Jones, 1968: 100-102; Melleno, 2014: 26-28, 48; Pertz ve Waitz, 1826: 14-15). Tüm bu faktörler bir araya geldiğinde Godofridus'un ölümünün Karl'ın bir girişimi olduğu söylenebilir. Buna rağmen Karl'ın böyle bir girişimde payı olduğunu gösteren bir delil yoktur.

³ Günümüzde Hollanda sınırları içerisinde yer alan bir kıyı bölgesi.

Godofridus'un ölümünün ardından tahta çıkan yeni Dan Kralı Hemmingus'un ilk icraatı Franklarla barış arayışına girmek olmuştur. Ancak o yılın sert geçen kışı yolları geçilmez hâle getirdiğinden yüz yüze gerçekleşmesi planlanan görüşme bir sonraki yıla ertelenmiştir. Nihayet 812 yılının başında Hemmingus geniş bir heyetle birlikte Eider Nehri kıyısındaki Heilegen'de en az kendi maiyeti kadar kalabalık bir Frank heyetiyle bir araya gelmiştir. Görüşmenin içeriğine dair kaynaklarda ayrıntılı bilgi bulunmasa da sonucunda Dan Vikinglerinin Karolenj İmparatorluğu'na sadakatlerini sundukları ve taraflar arasında resmî bir barışın tesis edildiği anlaşılmaktadır. Aynı yıl içinde başka bir Dan heyeti, Karl'ın huzuruna çıkarak beraberinde hediyeler getirmiş ve doğrudan biat etmiştir (Pertz ve Waitz, 1826: 133; Çiçek, 2019: 22-27; Collins, 2010: 169-170; Fried, 2016: 463; Goetz, 1987: 110-189; Helten, 2011: 60-66; Jones, 1968: 100-102; Melleno, 2014a: 26-28; Melleno, 2014b: 48; Polek, 2007: 33-64; Reginonis, 1890: 64-72; Sawyer, 1997: 21-23; Sigurdsson, 2022: 15; Zori, 2024: 232-233). Böylece Karl, Godofridus'un beklenmedik ölümü sayesinde Dan Vikingleri ile barış yaparak doğu sınırlarındaki bitmek bilmeyen savaflara son noktayı koymayı başarmıştır. Diğer yandan bu barış Doğu Roma İmparatorluğu ve Endülüs Emevi Devleti ile daha önce tesis edilen barışlara paralel olarak, kuzeyde Danlarla da diplomatik bir denge sağlanmış ve Frank diplomasisinin etkisi bir kez daha ortaya konmuştur.

Viking akınları karşısında geliştirilen politikalar, Karl'ın dış tehditlere karşı yalnızca askerî müdahâleye dayalı bir yaklaşım benimsemediğini, aynı zamanda savunma ve kontrol mekanizmalarını güçlendirmeye yöneldiğini göstermektedir. Bu çerçevede alınan tedbirler, ani saldırılara karşı reaktif çözümler olmanın ötesinde Frank topraklarının uzun vadeli güvenliğini sağlamaya yönelik daha kapsamlı bir stratejinin parçasıdır. Bu durum Karl'ın saltanatının son evresinde dış politikayı genişleme aracı olmaktan çıkararak mevcut düzeni koruma ve istikrarlı bir iktidar devri sağlama amacına hizmet edecek şekilde yeniden şekillendirdiğini göstermektedir.

Sonuç

Karl tahta çıktığı ilk andan itibaren Karolenj Krallığı'nın sınırlarını ve etki alanını genişletmeyi hedeflemiştir. Bu amaç doğrultusunda Saksonlar, Müslümanlar, Paganlar ve Lombardlar ile uzun yıllar boyunca savaşmıştır. Başarıları kazandıkça ve güçlendikçe Karl'ın hayali imparatorluk olmuştur. Nitekim 800 yılında bu hayaline ulaşan Karl, Batı Avrupa'nın ve Batı Hristiyanlığı'nın liderliğini almıştır. 800 yılını takip eden dönemde Karl'ın amacı kendisinin ve ailesinin İmparator olarak tanınması olmuştur. Fakat Karl çok geçmeden tek sorunun İmparatorluk ünvanı olmadığı farkında varmıştır. İmparatorluğa giden süreçte birçok devletle savaşan Franklar hayli düşman edinmişlerdir. 50'li yaşlarının sonuna gelmiş olan bir hükümdar olarak Karl artık iktidarının bitmesiyle birlikte oğullarının devralacağı devleti nasıl ayakta tutacağına dair şüpheler beslemeye başlamıştır. Tahtın devredilmesi sürecinde devletin bundan etkilenmemesi için Karl, bir barış dönemine girmiştir. Öncelikle Vikinglerin saldırılarını çözmek isteyen Karl tüm çabalarına rağmen Godofridus'u durduramamıştır. Ancak Godofridus'un ölümü her şeyi değiştirmiştir. Godofridus yerine Dan Vikinglerinin başına geçen Hemmingus'un ilk işi Franklar ile barış yapmak olmuştur. Karl'ın Godofridus'un ölümünde ne derece pay sahibi olduğu şüpheli olsa dahi bu ölüm sayesinde Franklara ciddi bir tehdit oluşturan Dan Vikinglerini durdurulabilmiştir. Karl'ın ikinci hedefi Endülüs Emevi Devleti ile barış yapmak olmuştur. Uzun yıllardır sürdürdüğü Marca Hispanica Politikası doğrultusunda güney sınırını kontrol altında tutan Karl, daha öncesinde defalarca Endülüs Emevi Devleti'nin barış tekliflerini reddetmiştir. Buna rağmen 812 yılında Emir Hakem'den gelen teklifi kabul ederek 30 yıldan uzun süredir devam ettirdiği savaşı sonlandırmıştır. Fakat Karl'ın barış yapması gereken en önemli güç olarak Doğu Roma İmparatorluğu öne çıkmıştır. Nitekim bu süreç sürüncemeli geçmiştir. Özellikle Doğu Roma ile iyi ilişkiler İmparatoriçe İrene'nin tahttan indirilmesi sonucunda bıçak gibi kesilmiştir. Yeni İmparator Nicephorus (802-811), Karl'ı kendine denk bir hük

ümdar olarak görmezken uzun süre barıştan kaçınmıştır. Adriyatik'te sağlanan Frank üstünlüğü üzerine Nicephorus, İtalya topraklarını korumak amacıyla sonunda Franklar ile barış yapmıştır. Bu üç barış antlaşması da 812 yılında imzalanırken Karl da 814 yılının Ocak ayında hayatını kaybetmiştir. Sürecin ilerleyişi ve barış antlaşmalarının ne zaman imzalandığı dikkate alındığında Karl'ın, İmparator ilan edilmesi sonucu daha hırslı şekilde hareket etmekten ziyade daha temkinli davrandığı görülmüştür. İmparatorluk iddiası ile başta Doğu Roma olmak üzere rakipleri ile savaşmayı seçmeyen Karl, Karolenj İmparatorluğu'nun kendisinden sonra başa geçecek oğulları tarafından sorunsuzca yönetilebilmesi için adına 800'lü yılların başından itibaren barış için mücadele etmiştir. Bunu diplomasi, suikast ve savaş gibi çeşitli yollarla yapmıştır. Böylece Karl, 814 yılında vefat ettiğinde oğlu Ludovicus'a barışın hüküm sürdüğü bir imparatorluk bırakabilmiştir.

Kaynakça

- Al-Makkari, Ahmad ibn Muhammad al-Maqqari. (1843). *The history of the Mohammedan dynasties in Spain (Vol. II)* (Çev. Pascual23f De Gayangos,). Londra: W. H. Allen ve Co.
- Ančić, Mladen, Shepard, Jonathan, ve Vedriš, Trpimir (Ed.). (2018). *Imperial spheres and the Adriatic Byzantium, the Carolingians and the Treaty of Aachen (812)*. Londra ve New York: Routledge.
- Baker, Derek. (2009). *Relations between East and West in the Middle Ages*. Aldine Transaction.
- Berto, Luigi Andrea. (2014). *In search of the first Venetians prosopography of early medieval Venice*. Turnhout: Brepols Publishers.
- Berto, Luigi Andrea. (2014). The image of the Byzantines in early medieval south Italy: The viewpoint of the chroniclers of the Lombards (9th-10th centuries) and Normans (11th century). *Mediterranean Studies*, 22(1), 1-37.
- Berto, Luigi Andrea. (2021). *Early medieval Venice cultural memory and history*. Londra ve New York: Routledge.
- Bloch, Marc. (2022). *Büyük krallar Fransa'da ve İngiltere'de kraliyetin doğaüstü güçleri* (Çev. Fatih Yücel,). İstanbul: Selenge.
- Bohn, Robert. (2001). *Dänische Geschichte*. Münih: C.H. Beck.
- Boretius, Alfred (Ed.). (1883). *Capitularia Regum Francorum I*. Monumenta Germaniae Historica. Hannover: Hahn.
- Bramon, Dolors. (2001). Girona en els textos àrabs: encara algunes novetats. *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 42, 95-102.
- Brink, Stefan, ve Price, Neil (Ed.). (2008). *The Viking world*. Routledge.
- Clot, André. (2021). *Müslüman İspanya 8-15. Yüzyıllar* (Çev. Güllü Yıldız,). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Collins, Roger. (1986). *The Basques*. Oxford: Basil Blackwell.
- Collins, Roger. (1991). *Early medieval Europe (300-1000)*. McMillan Publishing.
- Collins, Roger. (1995). *Early medieval Spain unity in diversity, 400-1000*. Londra: Macmillan.
- Collins, Roger. (1998). *The Arab conquest of Spain 710-797*. Oxford ve Cambridge: Blackwell
- Collins, Roger. (2012). *Caliphs and kings Spain 796-1031*. Wiley-Blackwell.
- Collins, William. (2012). *The Carolingian debate over sacred space*. New York: Palgrave Macmillan.
- Cosentino, Salvatore (Ed.). (2021). *A companion to Byzantine Italy*. Leiden ve Boston: Brill.
- Crabtree, Pam J. (Ed.). (2001). *Medieval archaeology*. New York: Garland Publishing.

- Curta, Florin. (2019). *Eastern Europe in the Middle Ages (500-1300)*. Leiden ve Boston: Brill.
- Çiçek, Atakan. (2019). *Frankia'da kaos: Vikingler ve Karolenj Devleti'nin çöküş süreci (829-870)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Medeniyet Üniversitesi.
- Çiçek, Atakan. (2021). *Şarlman'ın Endülüüs Emevi Devleti'ne Karşı Diplomatik Savaşı: Marca Hispanica Operasyonu*. Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, 5, 46-70.
- De Simson, Bernhard von (Ed.). (1905). *Annales Mettenses Priores*. MGH. Hannover: Hahn.
- Deanesly, Margaret. (1969). *A history of early medieval Europe 476 to 911*. London: Methuen ve Co Ltd.
- Dzino, Danijel. (2010). *Becoming Slav, becoming Croat identity transformations in post-Roman and early medieval Dalmatia*. Leiden ve Boston: Brill.
- Dzino, Danijel. (2020). *From Justinian to Branimir the making of the Middle Ages in Dalmatia*. Londra ve New York: Routledge.
- Einhard. (2024). *Şarlman: Avrupa'nın Büyük Hükümdarı (Vita Karoli Magni)* (Çev. Özlem Genç). İstanbul: Kronik Kitap.
- Einhardus. (1826). *Annales regni Francorum inde ab a. 741 usque ad a. 829, qui dicuntur Annales Laurissenses maiores et Einhardi* (G. H. Pertz ve F. Kurze, Ed.). Hannover: Hahn.
- Einhardus. (1970). *Carolingian chronicles: Royal Frankish annals and Nithard's history* (Çev. Bernard W. Scholz), University of Michigan Press.
- Ferguson, Robert. (2009). *The Vikings: A history*. Penguin Grous.
- Ferguson, Robert. (2010). *The hammer and the cross*. Londra: Penguin Books.
- Fouracre, Paul. (1984). *Observations on the outgrowth of Pippinid influence in the "Regnum Francorum" after the Battle of Tertry (687-715)*. Medieval Prosopography, 5(2), 1-31.
- Fouracre, Paul. (2013). *The age of Charles Martel*. New York: Routledge.
- Ganshof, François Louis. (1949). Charlemagne. *Speculum*, 24(4), 520-528.
- Ganshof, François Louis. (1971). *The Carolingians and the Frankish monarchy* (Çev. Justin Sondheimer,). Longman.
- Gantner, Clemens, ve Pohl, Walter (Ed.). (2020). *After Charlemagne: Carolingian Italy and its rulers*. Cambridge University Press.
- Goetz, Hans-Werner. (1987). Regnum zum politischen Denken der Karolingerzeit. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: *Germanistische Abteilung*, 104(1), 110-189.
- Haefele, Hans F. (Ed.). (1959). *Notkeri Balbuli Gesta Karoli Magni Imperatoris*. MGH, SS Tomus XII Nova Series. Berlin: Weidmannos.
- Holmes, George (Ed.). (1988). *The Oxford illustrated history of medieval Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Horodowich, Elizabeth. (2013). *A brief history of Venice: A new history of the city and its people*. Londra: Constable ve Robinson.
- İbnu'l Esir. (1991). *El kamil fit tarih* (6. Cilt) (Çev. Abdullah Köşe,). Bahar Yayınları.
- Jones, Gwyn. (1968). *A history of the Vikings*. Londra: Oxford University Press.
- Kennedy, Hugh (2005). *When Baghdad ruled the Muslim world: The rise and fall of Islam's greatest dynasty*. Da Capo Press.
- Kislinger, Ernst (2021). Diskretion bis Verschleierung. Der Weg zur byzantinischen Anerkennung des Kaisertums von Karl dem Großen, vor allem im Spiegel diplomatischer Aktivitäten 802–812.

- Millennium*, 18(1), 271–312.
- König, Daniel (2016). Charlemagne's “Jihād” revisited: Debating the Islamic contribution to an epochal change in the history of christianization. *Medieval Worlds*, 3, 3–41.
- Krzysztof: (2007). Wojna saska Karola Wielkiego i jej konsekwencje. *Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historica*, 6, 33–64.
- Kurrild-Klitgaard, Peter; Svendsen, Gert Tinggaard (2003). Rational bandits: Plunder, public goods, and the Vikings. *Public Choice*, 117(3/4), 255–272.
- Laiou, Angeliki E. (Ed.). (2002). *The economic history of Byzantium from the seventh through the fifteenth century*. Washington: Dumbarton Oaks.
- Le Goff, Jacques (2017). *Ortaçağ Batı Uygarlığı* (Çev. Hanife ve Uğur Güven,). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Maluck, Martin (2014). Das Danewerk in Schleswig – Ein dänischer Limes? In E. Weinlich (Ed.), *Der Limes als antike Grenze des Imperium Romanum: Grenzen im Laufe der Jahrhunderte* (ss. 73–96). Würzburg: Ergon Verlag.
- Mango, Cyril (Ed.). (2002). *The Oxford history of Byzantium*. Oxford: Oxford University Press.
- McKitterick, Rosamond (2008). *Charlemagne: The formation of a European identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McKitterick, Rosamond (Ed.). (1995). *The New Cambridge medieval history* (Vol. 2: c.700–c.900). Cambridge: Cambridge University Press.
- Meier, Dirk (2013). Das Ausgreifen des Fränkischen Reiches nach Nordelbien unter Karl dem Großen im Licht archäologisch-historischer Forschungen. In S. Kleingärtner, U. Müller & J. Scheschkewitz (Ed.), *Kulturwandel im Spannungsfeld von Tradition und Innovation* (ss. 281–300). Neumünster: Wachholtz Verlag.
- Melleno, Daniel (2014). *Before they were Vikings: Scandinavia and the Franks up to the death of Louis the Pious* [Yayımlanmamış doktora tezi]. University of California.
- Mikaberidze, Alexander (Ed.). (2011). *Conflict and conquest in the Islamic world: A historical encyclopedia* (Vol. 1). California: ABC-CLIO.
- Morden, Leslie A. (2007). *How much material damage did the Northmen actually do to ninth-century Europe* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Simon Fraser University.
- Muldoon, James (1999). *Empire and order: The concept of empire, 800–1800*. Londra: Palgrave Macmillan.
- Nelson, Janet L. (2019). *King and emperor: A new life of Charlemagne*. University of California Press.
- Nicol, Donald M. (1999). *Byzantium and Venice: A study in diplomatic and cultural relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Noble, Thomas F. X. (2025). The Popes and the Papacy in the Carolingian World. In J. Rollo-Koster, R. A. Ventresca, M. H. Eichbauer & M. Pattenden (Ed.), *The Cambridge History of the Papacy* (ss. 81–111). Cambridge University Press.
- Noble, Thomas F. X. (Ed. & Çev.). (2009). *Charlemagne and Louis the Pious: Lives by Einhard, Notker, Ermoldus, Thegan, and the Astronomer*. Penn State University Press.
- Norwich, John Julius (2013). *Bizans II: Yükseliş dönemi (MS 803–1081)*. İstanbul: Kabalıcı.
- Notker the Stammerer (2009). *The deeds of Emperor Charles the Great*. In T. F. X. Noble (Ed.), *Charlemagne and Louis the Pious*.

- Olsen, Olaf (1989). Royal power in Viking Age Denmark. *Actes du deuxième congrès international d'archéologie médiévale*, 27–32.
- Oman, Charles William Chadwick (2021). *Bizans İmparatorluğu Tarihi* (Çev. Ekin Duru,). İstanbul: Say Yayınları.
- Ostrogorsky, Georgi (2019). *Bizans Devleti Tarihi* (Çev. Fikret Işıltan). Ankara: TTK.
- Ottewill-Soulsby, Matthew (2023). *The emperor and the elephant: Christians and Muslims in the age of Charlemagne*. Princeton University Press.
- Parlak, Necdet (2021). *Endülüs'ün doğuşu: Endülüs'ün fethi ve Endülüs Emevileri'nin kuruluşu*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları.
- Pazienza, Alessandra; Veronese, Federico (2022). Pipino e la questione veneziana. In G. Albertoni & F. Borri (Ed.), *Spes Italiae: Il regno di Pipino, i Carolingi e l'Italia (781–810)* (ss. 155–182). Brepols.
- Pertz, Georg Heinrich (Ed.). (1826). *Monumenta Germaniae Historica: Scriptorum (Tomus I)*. Hannover: Hahn.
- Pertz, Georg Heinrich (Ed.). (1846). *Monumenta Germaniae Historica: Scriptorum (Tomus VII)*. Hannover: Hahn.
- Pertz, Georg Heinrich; Waitz, Georg (Ed.). (1905). *Einhardi Vita Karoli Magni*. MGH.
- Peter Classen (1972). Karl der Große und die Thronfolge im Frankenreich. In *Festschrift für Hermann Heimpel* (Bd. 3, ss. 109–134). Göttingen.
- Pirenne, Henri (2022). *Kavimler Göçü'nden XVI. yüzyıla kadar Avrupa tarihi* (Çev. Sinan Akbaytürk). İstanbul: Selenge.
- Porphyrogenitus, Constantine VII (1985). *De Administrando Imperio* (Ed. Gyula Moravcsik; Çev. Romilly James Heald Jenkins,). Washington: Dumbarton Oaks.
- Portass, Robert (2020). Early medieval Spain, 800–1100: The Christian kingdoms and al-Andalus. In S. Mossman (Ed.), *Debating medieval Europe: The early Middle Ages, c. 450–c. 1050*. Manchester University Press.
- Price, Neil; Raffield, Ben (2023). *The Vikings*. Londra & New York: Routledge.
- Regino of Prüm (1890). *Chronicon*. MGH.
- Rembold, Isabel (2018). *Conquest and christianization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Reuter, Timothy (2005). Charlemagne and the world beyond the Rhine. In J. Story (Ed.), *Charlemagne: Empire and society*. Manchester University Press.
- Reuter, Timothy (2006). *Medieval politics and modern mentalities*. Cambridge University Press.
- Sarti, Laura (2016). Frankish romanness and Charlemagne's empire. *Speculum*, 91(4), 1040–1058.
- Sawyer, Peter (1997). *The Oxford illustrated history of the Vikings*. Oxford University Press.
- Sidey, Thomas K. (1918). The government of Charlemagne as influenced by Augustine's "City of God". *The Classical Journal*, 14(2), 119–127.
- Sigurdsson, Jón Viðar (2022). *Scandinavia in the Age of Vikings* (Çev. Thea Kveiland,). İthaca & Londra: Cornell University Press.
- Skoblar, Maja (2018). Patriarchs as patrons: The attribution of the ciboria in Santa Maria delle Grazie at Grado. In M. Ančić, J. Shepard & T. Vedriš (Ed.), *Imperial spheres and the Adriatic Byzantium, the Carolingians and the Treaty of Aachen (812)* (ss. 121–133). Londra & New York: Routledge.

- Steiner-Weber, Andreas (Ed.). (2012). *Acta Conventus Neo-Latini Upsaliensis* (Vol. 1). Leiden & Boston: Brill.
- Stepanov, Tsvetelin; Karatay, Osman (Ed.). (2024). *Mass conversions to Christianity and Islam, 800–1100*. London: Palgrave Macmillan.
- Stevnsborg, Henrik (1995). Besaßen die dänischen Könige der vorchristlichen Zeit Gesetzgebungsgewalt. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Germanistische Abteilung*, 112(1), 423–430.
- Stouraitis, Ioannis (Ed.). (2018). *A companion to the Byzantine culture of war, ca. 300–1204*. Leiden & Boston: Brill.
- Theophanes the Confessor (1997). *The Chronicle of Theophanes Confessor: Byzantine and Near Eastern history AD 284–813* (Çev. Cyril Mango & Roger Scott). Oxford: Oxford University Press.
- Treadgold, Warren T. (1982). *The Byzantine state finances in the eighth and ninth centuries*. New York: Columbia University Press.
- Treadgold, Warren T. (1991). *The Byzantine revival, 780–842*. Stanford: Stanford University Press.
- Treadgold, Warren T. (1997). *A history of the Byzantine state and society*. Stanford: Stanford University Press.
- Vatseba, Roman (2021). Charlemagne and the Veleti Slavs: Reconstructing the campaign of 789. *Frühmittelalterliche Studien*, 55(1), 89–113.
- Volker, Harald (2011). *Zwischen Kooperation und Konfrontation: Dänemark und das Frankenreich im 9. Jahrhundert*. Berlin: Springer Gabler.
- Von Giesebrecht Wilhelm ve von Oefele, Edmund Ludwig B. (Ed.). (1891). *Annales Altahenses Miores*. Monumenta Germaniae Historica. Hannover: Hahn.
- Waitz, Georg (Ed.). (1878). *Annales Hildesheimenses*. MGH. Hannover: Hahn.
- Wiel, Anne. *A history of Venice: From its founding to the unification of Italy*. New York: Barnes & Noble.
- Winroth, Anders (2014). *The age of the Vikings*. Princeton University Press.
- Yavuz, N. K. (2018). From Caesar to Charlemagne. *Medieval History Journal*, 21(2), 251–290.
- Zori, David (2024). *Age of wolf and wind: Voyages through the Viking world*. New York: Oxford University Press.

CENGİZ HAN DÖNEMİNDE MOĞOL KÜLTÜRÜNÜN ŞEKİLLENMESİNDE TÜRK ETKİSİ

THE TURKISH INFLUENCE ON THE FORMATION OF MONGOL CULTURE DURING THE REIGN OF GENGHIS KHAN

Doç. Dr. İlker TÜRKMEN

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakültesi

Tarih Bölümü

turkmen.ilker@ahievran.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-9193-9907

Elif KAMALI

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Öğrencisi

elif.kamali@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8020-0218

Makale Geliş Tarihi

Article Arrival Date

05.06.2026

Makale Kabul Tarihi

Article Accepted Date

22.06.2026

Makale Yayın Tarihi

Article Publication Date

30.06.2026

Araştırma Makalesi

Research Article

Atf: Türkmen, İlker-Kamalı, Elif (2026). "Cengiz Han Döneminde Moğol Kültürünün Şekillenmesinde Türk Etkisi", *Uluslararası Yunus Emre Sosyal Bilimler Dergisi*, 13, s. 50-61.

Citation: Türkmen, İlker-Kamalı, Elif (2026). "The Turkish Influence on the Formation of Mongol Culture During the Reign of Genghis Khan", *International Journal of Yunus Emre Social Sciences*, 13, pp. 50-61.

Özet

Dünya tarihinin en etkili hükümdarlarından biri olan Cengiz Han, askerî başarıları ve kurduğu imparatorluk kadar etnik kökeni ve kültürel kimliği üzerine yürütülen tartışmalarla da dikkat çekmektedir. Bu çalışma, Cengiz Han döneminde Moğol kültürünün şekillenmesinde Türk kültürünün etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada tarihsel kaynaklar doğrultusunda Cengiz Han'ın yaşam tarzı, inanç sistemi, askerî teşkilatı ve hukuk anlayışı ele alınmış, bu alanlarda Türk kültürüne ait unsurların varlığı değerlendirilmiştir. Türklerle Moğollar arasındaki uzun süreli coğrafi yakınlık ve etkileşim kültürel sınırların kesin çizgilerle ayrılmasını güçleştirmiştir. Bu süreç iki topluluk arasında karşılıklı kültürel aktarımın varlığını ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular, Cengiz Han'ın kurduğu sistemde Türk kültürüne ait pek çok unsurun etkili olduğunu göstermektedir. Özellikle ordu teşkilatı, inanç yapısı ve yasa sistemi Türk devlet geleneğiyle önemli benzerlikler taşımaktadır. Bununla birlikte Cengiz Han'ın etnik kimliğine dair tartışmaların kesin sonuca ulaşmadığı anlaşılmaktadır. Sonuç olarak Cengiz Han'ın yalnızca Moğol tarihi içinde değerlendirilmesi yetersiz kalmakta, Türk kültürü tarihiyle birlikte ele alınması daha bütüncül yaklaşım sunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Cengiz Han dönemindeki siyasi, askerî ve kültürel yapılar içerisinde Türk kültürünün etkilerini ortaya koymak ve Türk-Moğol kültürel etkileşiminin boyutlarını değerlendirmektir. Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ve literatür taraması esas alınarak hazırlanmış, konu tarihsel kaynaklar ve ilgili araştırmalar ışığında analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cengiz Han, Türk Kültürü, Moğollar, Türk-Moğol İlişkileri.

Abstract

Genghis Khan, one of the most influential rulers in world history, has attracted considerable scholarly attention not only for his military achievements and the vast empire he established, but also for ongoing debates regarding his ethnic origins and cultural identity. This study aims to examine the influence of Turkish culture on the formation of Mongol culture during the reign of Genghis Khan. Drawing upon historical sources, the research analyzes Genghis Khan's lifestyle, belief system, military organization, and legal understanding, while evaluating the presence of elements associated with Turkish culture within these domains. The long-standing geographical proximity and interaction between Turks and Mongols have made it difficult to establish clear cultural boundaries between the two communities. This process reveals the existence of a reciprocal cultural exchange that significantly shaped both societies. The findings indicate that numerous components of Turkish culture played an important role in the system established by Genghis Khan. In particular, the military organization, religious structure, and legal framework exhibit notable similarities with the traditions of the Turkish state system. Nevertheless, the debates concerning Genghis Khan's ethnic identity have not yet reached a definitive conclusion. Therefore, evaluating Genghis Khan solely within the context of Mongol history appears insufficient; a more comprehensive approach requires considering him within the broader framework of Turkish cultural history as well. The primary objective of this study is to identify the influences of Turkish culture on the political, military, and cultural structures of the Genghis Khan period and to assess the dimensions of Turkish-Mongol cultural interaction. The study is based on qualitative research methods, particularly document analysis and literature review, and the subject has been examined through the analysis of historical sources and relevant scholarly studies.

Keywords: Genghis Khan, Turkish Culture, Mongols, Turkish-Mongol Relations.

Türk Kültürü

Kültür kavramı, farklı disiplinlerde çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Kültür tarihi üzerine çalışmalarıyla tanınan İbrahim Kafesoğlu, kültürü şu şekilde tanımlamaktadır: “Bir topluluğun yaşam tarzı, atalardan gelen maddi-manevi değerler yekûnu. Umûmi olarak inançlar, değer hükümleri, örf ve adetler, zevkler, kısaca insan tarafından yapılmış ve yaratılmış her şey” (Kafesoğlu, 2020: 15).

Türkler, tarih boyunca farklı coğrafyalarda ve çeşitli inanç sistemleri içerisinde varlık göstermelerine rağmen kültürel sürekliliklerini koruyarak kendilerine özgü yapı oluşturmuştur. Geniş coğrafyalara yayılan bu kültür, farklı topluluklarla kurulan temaslar aracılığıyla gelişmiş ve karşılıklı etkileşim sürecine girmiştir. Kültürün oluşumunda etkili olan temel unsurlar arasında coğrafi çevre, insan faktörü ve toplumsal yapı yer almaktadır. Medeniyeti meydana getiren kültürel değerlerin ortaya çıkışında da aynı unsurlar belirleyici olmaktadır. Bu unsurlar coğrafi çevre, insan ve toplum olarak sıralanabilir (Togan, 1969: 31).

Türk tarihine ve kültürüne bakıldığında Türklerin kalabalık ve hareketli bir nüfus yapısına sahip olduğu ve geniş coğrafyalara yayıldığı görülmektedir. Farklı iklim ve coğrafyalarla kurulan temas kültürel çeşitliliğin oluşumunda önemli katkılar sağlamıştır. Türklerin özellikle Avrasya bozkır kuşağında yaşamış olmaları kültürel yapının şekillenmesinde belirleyici etken olmuştur. Bozkır yaşam tarzı, toplumsal ve kültürel hayatın hemen her alanında derin izler bırakmış, kültürel yapının çok yönlü biçimde şekillenmesine zemin hazırlamıştır (Güngör ve Günay, 2019: 2).

Türk kültürü geniş coğrafyaya yayılmıştır ve farklı topluluklarla temas içinde gelişmiştir. Dolayısıyla Türk kültürünü incelerken geniş bir coğrafyayı dikkate almak gerekir. Türklerin tarih boyunca üç kıtaya yayıldığı ve farklı kültürlerle temas kurduğu bilinmektedir. Gerçekleşen temaslar karşılıklı etkileşimleri beraberinde getirmiştir. Türklerle Moğollar arasındaki ilişki, etkileşimin en belirgin örneklerinden biridir. Coğrafi yakınlık iki topluluk arasında kültürel benzerliklerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Nitekim göçebe bozkır toplumlarında siyasi sınırların kesin hatlarla belirlenmemiş olması zaman zaman Türklerin Moğollaşması, Moğolların da Türkleşmesi gibi süreçleri beraberinde getirmiştir (Uyar, 2020: 13). İki topluluk arasındaki kültürel ilişki karşılıklı etkileşim şeklinde gelişmiştir. Moğolların Türk kültüründen etkilendiği gibi Türklerin de Moğol kültüründen izler taşıdığı görülmektedir.

Türkler ve Moğollar tarih boyunca zaman zaman aynı kökene mensup kabul edilmişse de daha sonra farklı topluluklar olarak değerlendirilmiştir. Cengiz Han soyundan gelenlerin kurduğu ve Türk-Moğol devletleri olarak adlandırılan yapılar, yakınlığın somut örnekleri arasında yer almaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türk ve Moğol kültürleri arasındaki etkileşimin niteliğini ve derecesini ortaya koymaktır.

Türk tarihinin ve kimlik algısının yalnızca belirli dönemlerle sınırlandırılması sağlıklı değildir. Özellikle Osmanlı merkezli tarih anlayışı, Türk kimliğini belli bir zaman dilimi içerisinde değerlendirme eğilimindedir. Oysa Türklerin bin yılı aşan geçmişi, kültürel çeşitliliği ve geniş coğrafyalara yayılan varlığı daha kapsamlı değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Tarih anlatılarında çoğunlukla Osmanlı ve kısmen Selçuklu dönemlerinin merkeze alındığı görülmektedir. Ancak Türklerin daha erken dönemlerine bakıldığında devlet geleneğinin, örf ve adetlerin şekillendiği coğrafyanın Türkistan olduğu anlaşılmaktadır. Anayurt bölgesi, Türk kültürü ve siyasal yapısının şekillenmesinde etkili olmuştur. Türk kimliğinin zaman zaman din temelli bakış açısıyla değerlendirildiği de görülmektedir. Müslüman olmayan Türklerin dışlanması ya da bazı tarihi figürlerin bu çerçevede değerlendirilmesi, tarih yazımında tartışmalı yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Cengiz Han ve Timur gibi isimlere yönelik olumsuz yaklaşımların bir kısmı, söz konusu değerlendirme biçimiyle ilişkilendirilebilir. Dolayısıyla Türk tarihinin farklı coğrafyalar,

inançlar ve tarihi figürlerle birlikte ele alınması, yalnızca belirli devletler ya da dönemlerle sınırlı yaklaşımın ötesine geçerek daha bütüncül değerlendirme sunacaktır.

Cengiz Han

Cengiz Han'ın doğum yeri, günümüzde Moğolistan sınırları içinde yer alan ve Kerülen Irmağı'nın oluşturduğu Kerülen Vadisi'dir (Söylemez, Daşman, ve Ateş, 2022: 77-78). Doğum tarihine ilişkin tarihi kaynaklarda tam görüş birliği yoktur. Kaynakların büyük kısmı birbirine yakın tarihler vermektedir (Prawdin, 1940: 23). Yapılan değerlendirmeler Cengiz Han'ın 26 Ocak 1155 tarihinde doğmuş olma ihtimalinin yüksek olduğunu göstermektedir (Bademci, 2012: 27). Cengiz Han'ın babası Yesugey, Bortaçın uruvuna bağlı Kiyat kabilesinin şefidir (Neagoe, 2010: 101). Annesi Höelun, Kerayit Torgut kabilesine mensup Olhoutlar'dandır (Bademci, 2012: 37). Yesugey, Höelun'u Merkit kabilesinden kaçırarak eş olarak almıştır. Höelun'dan doğan ilk çocuğa Temuçin adı verilmiştir. Temuçin ismi, Tatar kabilesinden esir alınan kişilerden esinlenilerek verilmiştir (Kemaloğlu, 2016: 32).

Höelun ve Yesugey Bahadır'ın en büyük oğlu Temuçin, Cengiz Han olarak tanınan Moğol hükümdarının asıl adıdır. "Timuçin" ya da "Temuçin" şeklinde geçen bu ad, farklı kaynaklarda benzer biçimlerde geçmektedir." Cengiz Han ünvanı 1206 yılında gerçekleştirilen kurultayın ardından verilmiştir (Temur, 1968: 133-134; Bademci, 2012: 35-36). Temuçin adı demir anlamı taşımakta, aynı zamanda katı, sağlam ve sert gibi anlamlar da içermektedir. Kurultay sonrasında alınan Cengiz adı "deniz" anlamına gelmektedir. Ata adları arasında da yer alan deniz-teniz isminin kökeninin Türkçe olduğu bilinmektedir (Togan, 1969: 22).

Babasının öldürülmesi ve kabilesi tarafından yalnız bırakılması, Cengiz Han'ın hayatındaki zorlu sürecin başlangıcını oluşturmuştur. Babasını öldüren Tatarlarla daha sonraki dönemlerde mücadele etmiş ve üstünlük sağlamıştır (Weatherford, 2004: 55-56). Hayatı boyunca çeşitli zorluklarla karşılaşmış, söz konusu süreçler onun liderlik karakterinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Zorlu hayat şartları, Cengiz Han'ın dirençli ve kararlı yapısını şekillendirmiştir (Lamb, 2006: 14).

Cengiz Han, insanlık tarihinin en yıkıcı figürleri arasında değerlendirilmektedir. Gerçekleştirdiği fetihler, uzun yüzyıllar boyunca oluşmuş yerleşik siyasal, ekonomik ve kültürel yapıların bozkır kökenli güçler tarafından istila edilmesini ifade etmektedir (Özdemir, 2011: 47). Cengiz Han'a ilişkin değerlendirmeler geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Onu acımasız lider olarak nitelendiren yaklaşımların yanı sıra büyük bir askerî deha ve dünya fatihi olarak gören görüşler de bulunmaktadır (Lamb, 2006: 7). Farklı yaklaşımlarla elde edilen sonuçlar, Cengiz Han'ın tarihsel kişiliğinin tek boyutlu şekilde açıklanmasının güç olduğunu göstermektedir. Çocukluk ve gençlik döneminde karşılaştığı zorluklar ailesinin dağılması ve sürekli mücadele içinde geçen yaşamı onun karakterinin sert ve mücadelecî yapıda şekillenmesine zemin hazırlamıştır.

Cengiz Han'ın Etnik Kökeni Meselesi

Cengiz Han'ın kimliği ve Türk tarihi içindeki yeri tarih yazımında uzun süredir tartışılan konular arasında yer almaktadır. Cengiz Han'ın Türk ya da Moğol kökenli olup olmadığı meselesi, askerî başarıları ve tarihsel etkisi yanında ele alınan önemli başlıklardandır. Konuya ilişkin farklı görüşler ortaya konmuş, tarihçiler arasında çeşitli tartışmalar yaşanmıştır. Türk kültürüyle yakın ilişkisi bulunan toplulukların lideri olması, Cengiz Han'ın etnik kökenine dair değerlendirmelerin önemini artırmaktadır. Cengiz Han'ın etnik kimliği meselesi Türk tarihi açısından dikkatle ele alınması gereken konular arasında yer almaktadır.

Oryantalist yaklaşımlar Cengiz Han ve Timur'un soyunu Moğol olarak değerlendirmektedir. Ancak aynı yaklaşımlarda savaşlar sırasında ortaya çıkan sert uygulamaların Türklükle ilişkilendirildiği görülmektedir. Bazı Oryantalist değerlendirmelerde olumsuz özelliklerin Türklerle

ilişkilendirilmesi dikkat çekmektedir (Bademci, 2012: 20). Türk kültürüne dair değerlendirmelerin sadece askerî faaliyetler üzerinden yapılması sağlıklı sonuçlar vermemektedir. Türk topluluklarının tarih boyunca ortaya koyduğu siyasal organizasyon, toplumsal düzen ve kültürel birikim daha geniş biçimde ele alınmayı gerektirmektedir. Cengiz Han ve Timur'a yönelik değerlendirmelerde, tarihsel şartlar, yaşam tarzı ve kültürel çevre göz önünde bulundurulmalıdır. Cengiz Han'ın değerlendirilmesinde zorlu yaşam şartları, sürekli mücadele ortamı ve atlı göçebe hayat tarzı dikkate alınmalıdır (Lamb, 2006: 1).

Çoğu tarihçinin değerlendirmelerini hangi düşünsel çerçeve içinde şekillendirdiği her zaman açık değildir. Türk tarihçiliğinde, Cengiz Han'ın ne tam olarak sahiplenildiği ne de bütünüyle reddedildiği görülmektedir. Ortaya çıkan tereddüt, tarihsel miras ve kültürel değerlerle ilişkilidir. Oryantalist yaklaşımların sunduğu değerlendirmeler tarih yazımı açısından eleştiriye açıktır. Cengiz Han'ı yalnızca yıkıcı yönü üzerinden ele almak tarihsel gerçekliği tam olarak yansıtmamaktadır. Cengiz'i ve Moğolları; uçsuz bucaksız bozkırların hamisi olan, bir dönem için eşkıyaları toparlayan, bozkırı güvenli hâle getiren, ticareti emin kılan ve kanun yapıp nizam koyan atlılar olarak değerlendirmek tarihçiliğin nesnellığı açısından oldukça önemlidir (Uyar, 2020: 28-29).

“Cengiz” adının menşeyi itibarıyla Türkçe olduğu ve “güçlü, yılmaz, gözü pek kimse” anlamına geldiği ifade edilmektedir. Bazı İslam ve Batılı tarihçiler, ismin Moğolca “kuvvetli” anlamı taşıyan “Çing” sözcüğünden türediğini ileri sürmekte ve bu adın “haşin, sert tabiatlı, yumuşamayan insan” anlamlarını da içerdiğini belirtmektedir (Bademci, 2012: 36). Söz konusu anlamların tamamı Cengiz Han'a atfedilen özelliklerle örtüşmektedir. Cengiz Han'ın çağdaşı olan Çinli Meng Hung'a göre “Cengiz” adının Çince “Tien-Tze”, yani “semaların oğlu” ifadesiyle örtüşmektedir (Barthold, 1977: 91-98). Osman Turan, kendi dönemine kadar yapılan değerlendirmeleri esas alarak “Cengiz” adını “Deniz”, “Tengiz” ve “Tengri” kavramlarıyla ilişkilendirmekte ve etimolojik açıdan değerlendirmektedir. Yapılan değerlendirmeler “Cengiz” adının tarihsel süreç içinde farklı kültür ve dillerle ilişkilendirildiğini göstermektedir (Turan, 2013: 119; Togan, 1969: 22). Türkçeyle kurulan etimolojik bağlar adın kökenine dair tartışmalarda önem taşımaktadır. Cengiz adının dar bir etnik kapsamda ele alınamayacağı, farklı kültürel etkileşimler içinde şekillendiği anlaşılmaktadır.

Temuçin adına bakıldığında ismin babası Yesügey'in öldürdüğü düşmana ait olduğu görülmektedir. Yesügey'in oğluna verdiği Temuçin adı, “katı, sağlam, sert, demir” gibi anlamlar taşımaktadır. Adın taşıdığı anlamlarla Cengiz Han'ın karakteri arasında uyum kurulduğu anlaşılmaktadır. Tatar kökenli olması, söz konusu adın Türkçeyle ilişkilendirilmesine yol açmaktadır (Bademci, 2012: 36). Cengiz Han doğumuyla başlayan hayat sürecine Türkçe kökenli adla girmiştir. Kültürel aktarımın dil üzerinden izlenebildiği anlaşılmaktadır. Kültürel etkileşim dil alanında da etkisini göstermektedir.

Türklerin Ergenekon destanıyla büyük ölçüde benzerlik gösteren anlatılar Cengiz Han'ın soyuna ilişkin rivayetlerde de yer almaktadır (Togan, 1969: 26). Cengiz Han'ın neslinin bozkurt ve dişi beyaz geyikten geldiğine dair anlatım, *Moğolların Gizli Tarihi*'nde aktarılmaktadır (Temir, 1986: 3). Aynı motif, Göktürklerin Aşina soyuna dayanan köken anlatılarında da görülmektedir (Togan, 1969: 27). Zeki Velidi Togan'ın Cengiz Han'ın Türk kökenli olduğuna dair ilk değerlendirmelerinin söz konusu benzer anlatımlardan etkilendiği anlaşılmaktadır. Rivayetlerde Moğolların atalarının, Göktürklerde olduğu gibi kurt soyuna dayandırılması dikkat çekmektedir. Benzer anlatıların ortaya çıkışında, soyun meşruiyetini güçlendirme ve asalet vurgusu yapma amacı etkili olmuş olabilir. Kurt motifi üzerinden kurulan ortaklık, Türk kültürel unsurlarının farklı topluluklar üzerindeki etkisini göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Cengiz Han'ın çocukluk döneminden itibaren Kerayit ve Nayman topluluklarıyla kurduğu ilişkiler, Türklerle yakın temas içinde bulunduğunu göstermektedir. Kerayitlerin kullandığı isimlerin

Türkçe olması söz konusu topluluğun Türk kökenli olduğu yönündeki değerlendirmeleri desteklemektedir (Bademci, 2012: 35). Naymanlar konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. İsimlerin Moğolca olduğu ancak kullanılan üvanların Türkçe olduğu ifade edilmektedir. Bazı kaynaklar Naymanların Türk olduğunu ileri sürerken bazıları Türkleşmiş Moğol topluluğu olarak değerlendirmektedir (Grousset, 2011: 200). Cengiz Han'ın annesi Höelun'un da Kerayit topluluğuna mensup olduğu belirtilmektedir. Kabile liderinin adı Torgut ya da Turgut şeklinde geçmekte, bazı kaynaklarda "Toğrul" veya "Tuğrul" olarak kaydedilmektedir (Kırlı, 2019: 94). Söz konusu adın Türkçe kökenli olduğu kabul edilmektedir. Tuğrul adı, Türk kültüründe önemli yere sahip mitolojik kuş motifleriyle ilişkilendirilmektedir. Ad üzerinden yapılan değerlendirmeler Cengiz Han'ın anne soyu üzerinden Türklerle bağlantılı olabileceğine dair görüşleri güçlendirmektedir (Bademci, 2012: 37).

Cengiz Han tarihsel etkisi ve askerî başarıları açısından değerlendirildiğinde hayatı ve faaliyetleri tarih araştırmaları bakımından dikkat çekmektedir. Cengiz Han'ın kökeni hakkındaki tartışmalar sürmekle birlikte imparatorluğunu kurma ve teşkilatlandırma sürecinde Kerayit ve Nayman topluluklarından destek aldığı bilinmektedir.

Cengiz Han'ın Türk olmadığı yönünde ileri sürülen görüşler de bulunmaktadır. İbrahim Kafesoğlu'nun konuya ilişkin değerlendirmeleri yaklaşımın önemli örnekleri arasında yer almaktadır. Kafesoğlu, özellikle Zeki Velidi Togan'ın görüşlerine karşı eleştirel bir tutum sergilemektedir. Kafesoğlu'nun ifadeleri tarih yazımında temelsiz yorumlardan kaçınılması gerektiğine dikkat çekmektedir. Tarihsel konuların spekülasyonlardan uzak, sağlam kaynaklara dayalı olarak ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır (Kafesoğlu, 1953: 116-117).

İlim çevrelerinde yaygın kabul gören görüşe göre, söz konusu dönemde Cengiz Han'ın etnik kökenine dair mesele kesin şekilde aydınlatılmamış durumdadır. Kafesoğlu'nun üzerinde durduğu temel nokta yeterli kanıt bulunmadan kesin yargılara ulaşılmaması gerektiğidir. Kafesoğlu'nun değerlendirmelerinde temkinli yaklaşım öne çıkmakla birlikte yer yer belirli kabullere dayanan ifadeler de dikkat çekmektedir. Cengiz Han'ın Türk kökenli olup olmadığı meselesi bazı araştırmacılar açısından tartışmaya açık görülmemektedir. Türk ve Moğol tarihi üzerine çalışan pek çok araştırmacı, Cengiz Han'ı Moğol kimliği içinde değerlendirmiştir. Onun siyasi faaliyetleri, yaşam tarzı ve kültürel çevresi de çoğunlukla aynı çerçevede ele alınmıştır (Kafesoğlu, 1953:125). Kafesoğlu, Türk tarihinin sınırlarını daha belirgin şekilde tanımlayan yaklaşımıyla Zeki Velidi Togan'ın görüşlerinden ayrılmaktadır. Togan, Cengiz Han ve Moğolların kökeni meselesini tarih, sosyoloji ve filoloji gibi disiplinler çerçevesinde ele almış, konuyu ideolojik ve romantik yaklaşımlardan uzak şekilde değerlendirmiştir (Sadıklar, 2021: 71).

Kafesoğlu, konuya ilişkin değerlendirmelerinde Cengiz Han ve Timur'un faaliyetlerinin sadece yıkıcılık üzerinden değerlendirilmesinin tarihi gerçekliği tam olarak yansıtmadığını ifade etmektedir. Zeki Velidi Togan, Moğol ordularının Ön Asya'daki Türk-İslam devletleri üzerindeki etkilerini farklı bakış açısıyla yorumlamakta ve söz konusu gelişmeleri kardeş toplumlar arasındaki ilişkiler çerçevesinde değerlendirmektedir (Kafesoğlu, 1953: 112). Cengiz Han'ın Türk kökenli olup olmadığı meselesine dair birbirine zıt görüşler bulunmaktadır. Kafesoğlu ve Togan örneğinde görüldüğü üzere farklı yaklaşımlar farklı tarihsel ve metodolojik temellere dayanmaktadır. Dolayısıyla konunun değerlendirilmesinde bilimsel kaynaklara dayalı ve disiplinler arası yaklaşımın esas alınması önem taşımaktadır.

Oryantalist değerlendirmelerde dikkat çeken çelişkiler bulunmaktadır. Moğolların yıkıcı yönleri öne çıkarılırken Türklerle ilişkilendirilmesi, buna karşılık askerî başarı ve savaşçı özelliklerin Moğol kimliğiyle açıklanması tutarlı bir yaklaşım ortaya koymamaktadır.

Cengiz Han ve Türk Dili

Cengiz Han'ın etnik kökeni kadar Türkçe bilip bilmediği meselesi de tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Konuya ilişkin farklı görüşler ileri sürülmüş, çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Cengiz Han'ın Türkçe bildiğine ya da Türkçeyle temas hâlinde olduğuna işaret eden unsurlar dikkat çekmektedir.

Adının Türkçe kökenli olması, çevresinde Türk kabilelerinin bulunması ve oğlu Cuci'nin ölümünün ardından Türkçe ağıt söylediğine dair rivayetler dil vasıtasıyla kurulan ilişkiye dair önemli veriler sunmaktadır. “Tanrı” kavramını bilmesi ve kullanması, Türk inanç sistemi ve dil dünyasıyla bağlantılı olduğunu gösterir. Ögedey ile ilgili anlatılarda da dikkat çekici ifadeye rastlanılmaktadır. Rivayete göre, Cengiz Han'ı rüyasında Arapça konuşurken gördüğünü söyleyen kişiye Ögedey, babasının yalnızca Moğolca ve Türkçe bildiğini ifade etmiştir (Togan, 1981: 69). Ayrıca fermanlarında “Cengiz Han sözüm” ifadesine yer vermesi de yönetim dilinde Türkçe unsurların kullanıldığına işaret etmektedir (Togan, 1969: 31-33). Cengiz Han'a atfedilen ve “Uluğ Çırcı” tarafından söylendiği aktarılan ağıt, dil unsurları açısından dikkat çekmektedir. “Cır” kelimesi Anadolu Türkçesinde “yır” şeklinde kullanılmakta, şiir ve şarkı anlamı taşımaktadır (Akay, 2014: 8).

“Tengiz başdın bulgandı
Kim tundurur ey Han'ım
Tirek tüpden cığıldı
Kim turguzur ey Han'ım” (Togan, 1969: 32)

Bu dizelerin günümüz Türkçesindeki karşılığı, “deniz taşarsa kim durdurur ey Han'ım, servi kökünden yıkılırsa kim ayağa kaldırır ey Han'ım”, şeklindedir. Cengiz Han'a atfedilen cevaptaysa şu dizeler yer almaktadır:

“Tengiz başdın bılgansa
Turdurur oğlum Cuci'dir
Tirek tüpden çağılsa
Turguzur oğlum Cuci'dir” (Togan, 1969: 33)

Bu dizelerin günümüz Türkçesindeki karşılığı, “deniz taşarsa onu durduracak olan oğlum Cuci'dir, servi kökünden yıkılırsa onu ayağa kaldıracak olan oğlum Cuci'dir”, şeklindedir. Tüm bu örnekler birlikte değerlendirildiğinde, dil yapısı, kelime tercihleri ve ifade biçimleri Türkçeyle güçlü benzerlikler göstermektedir. Bu durum, Cengiz Han döneminde dil kullanımına ilişkin unsurların Türkçeyle doğrudan ya da dolaylı ilişki içinde olduğunu yansıtmaktadır.

Yukarıda değinilen noktalar, Cengiz Han'ın Türkçe bildiğine dair görüşleri destekleyen önemli veriler sunmaktadır. Söz konusu unsurların göz ardı edilmesi güç görünmektedir. Türk topluluklarıyla yoğun temas içinde bulunan Cengiz Han'ın Türkçeyi hiç bilmemesi ya da kullanmamış olması ihtimali zayıf kabul edilmektedir. Ayrıca Cüveyni, Moğol sarayında Uygur kökenli devlet adamlarının etkin rol oynadığını ve yazışmalarda Uygur yazısının kullanıldığını belirtmektedir (Yıldız, 2023: 60). Bu durum da Türkçe ve Türk kültürünün yönetim yapısı üzerindeki etkisini göstermektedir. Nitekim, Cüveyni'nin eseri üzerine yapılan çalışmalarda Târih-i Cihângüşâ'nın Türkçe ve Moğolca terimlerin yoğun biçimde kullanıldığı eser olduğu ve bu yönüyle dönemin dilsel etkileşimini açık biçimde yansıttığı ifade edilmektedir (Koçoğlu ve Ahmadoughli, 2020: 93).

Dil kullanımının yalnızca etnik köken üzerinden açıklanması yeterli görülmemektedir. Konuya ilişkin karşıt görüşler de mevcuttur. “Tanrı” kavramının Altay dil ailesi içinde ortak kullanılması, söz konusu kelimenin yalnızca Türkçeyle sınırlandırılmayacağı yönünde değerlendirilmektedir. Cengiz Han'ın çevresindeki kabilelerin Moğol olduğu yönündeki iddialar da dil tartışmalarında öne sürülen diğer görüşler arasında yer almaktadır. Ayrıca, Ögedey'le ilgili anlatıların farklı versiyonlarında

Cengiz Han'ın yalnızca Moğolca bildiğine dair ifadeler bulunduğu da belirtilmektedir. Elbette ki bu ifadelerin ayrıntılı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir. Cengiz Han'ın oğullarının Uygur yazısı ile okuma yazmaya mecbur edilmesi, Cüveynî'nin "Tatarların yazısı yoktu" demesi ve Moğol çocuklarının Uygurlardan okuma yazma öğrenmeye mecbur edilmesi, Moğollar arasında Uygur dilinin hâkim olduğunu gösteren önemli ifadelerdir (Barthold, 2020: 383-38).

Cengiz Han'da görülen Türk kültürüne ait unsurlar konusunda birbirine zıt değerlendirmeler dikkat çekmektedir. Farklı yaklaşımlar, tarihsel verilerin yorumlanmasındaki çeşitliliği yansıtmaktadır. Bu durum, meselenin kesin sınırlar içinde açıklanmasını zorlaştırmakta ve tartışmanın sürekliliğini korumasına neden olmaktadır.

Cengiz Han ve Din

Cengiz Han'da görülen inanç unsurlarının Türk topluluklarında görülen inanç yapılarıyla önemli benzerlikler taşıdığı dikkat çekmektedir. Söz konusu dönemde Orta Asya'da Maniheizm ve çeşitli Hristiyan mezhepleri gibi farklı dinî yapılar mevcut olmakla birlikte bozkır kültürüne özgü Gök Tanrı inancı ve Şamanizm öne çıkmaktadır. Şamanizm birçok kaynaktan din olarak değil inanç sistemi olarak tanımlanmaktadır. Şamanlar ve kamlar tarafından yürütülen sistemde ruhlar âlemiyle iletişim kurulduğuna inanılmaktadır (Güngör, 2010: 325). Cengiz Han'da görülen inanç öğelerinin Türk topluluklarında görülen inanç yapılarıyla önemli benzerlikler taşıdığı dikkat çekmektedir (Temir, 1989: 5).

Türklerde görülen "kut" anlayışına paralel şekilde Cengiz Han da imparatorluk yetkisinin Gök Tanrı tarafından verildiğini ifade etmektedir. Siyasi iktidarın kaynağı Tanrı'ya dayandırılmakta, yönetme hakkı ilahi temele oturtulmaktadır. Cengiz Han'ın Gök Tengri'den kut aldığına inandığı anlaşılmaktadır. Türklerde dağ kültü, göğe yakınlık üzerinden Tanrı'yla kurulan ilişkinin simgesi olarak değerlendirilmektedir. Yer-su ruhlarıyla bağlantılı inanç sisteminde dağlar, kutsal mekanlar arasında özel konuma sahiptir. Şaman inancına sahip topluluklarda dağa yöneliş, Gök Tanrı'yla ilişki kurma düşüncesiyle bağlantılıdır. Eski Türk topluluklarında yüksek dağ zirvelerinde gerçekleştirilen ibadetler ve sunulan kurbanlar dağların kutsal kabul edildiğini göstermektedir (Türkmen ve Saylam, 2023: 80). Çin kaynakları, Hunlar ve diğer Orta Asya topluluklarının kurbanlarını yüksek dağ tepelerinde sunduğunu aktarır. Dağların göğe yakın olması, Tanrı'ya ulaşmada aracı mekân olarak görülmesine yol açmıştır. Gök ve dağ arasındaki ilişki dağların Tanrı makamı olarak kabul edilmesini beraberinde getirmiştir. Tanrı Dağları'nın zirvesinin günümüzde dahi "Han Tengri" adıyla anılması söz konusu inanç geleneğinin devam ettiğini ortaya koymaktadır (Gömeç, 2020: 73). Cengiz Han'ın düşmanlarından kaçarken Burhan Haldun Dağı'na sığınması ve kurtuluşunu bu dağla ilişkilendirmesi de aynı düşünce sisteminin yansıması olarak değerlendirilmektedir.

Dağ kültürünün yanında Türklerde su kültü de önemli yer tutmaktadır. Su kaynaklarının çeşitli güçlere sahip olduğuna inanılması nehir, göl ve deniz gibi öğelerin kutsal kabul edilmesine neden olmuştur. Şamanist düşüncede doğanın kutsal kabul edilmesi, suyu yaşam, bereket ve şifayla ilişkilendirmiştir (Türkmen, 2025: 626). Cengiz Han'la ilişkili anlatılarda da bazı nehirlerin kutsal sayıldığı görülmektedir. Nehirlerin bulunduğu alanlarda ibadet mekanları oluşturulduğu ve bu sulardaki canlıların avlanmasının yasaklandığı ifade edilmektedir. Nehirlerin kutsallığı, Cengiz Han ve beraberindekilerin bu suların korunmasına dair inançla ilişkilendirilmektedir (Güngör & Günay, 2019: 69). Cengiz Han'ın yasalarında suyun korunmasına yönelik kuralların yer aldığı da bilinmektedir. Suyun temiz tutulmasına dair düzenlemeler kapsamında suya doğrudan temas edilmemesi ve suyun kap aracılığıyla alınması gerektiği belirtilmektedir (Alinge, 1967: 144). Suyun korunmasına yönelik kurallar, suya atfedilen kutsallığın toplumsal düzen içerisinde de karşılık bulunduğunu göstermektedir.

Türk inanç sisteminde hayvanlara atfedilen kutsallık, bozkurtla ilişkili efsanelerde, oluşturulan

on iki hayvanlı takvimde ve çeşitli kuşların kutsal kabul edilmesinde açık şekilde görülmektedir. Özellikle kartal ve şahin gibi kuşların Oğuz boylarında ongun olarak benimsenmesi, hayvanların sembolik anlam taşıdığını göstermektedir. Türk toplumunda hayvan sembollerinin sadece inanç alanında olmadığı, sosyal ve kültürel hayatta da karşılık bulduğu anlaşılmaktadır. Doğan çocuklar için yapılan benzetmelerde erkek çocukların kurt gibi güçlü ve cesur, kız çocuklarınsa tilki gibi kurnaz olarak nitelendirilmesi, hayvanlara yüklenen anlamların günlük yaşama yansımaları ortaya koymaktadır (Türkmen ve Atalay, 2023: 4). Ayrıca çocuklara verilen isimlerde de *arslan*, *böri*, *boğa* gibi hayvan adlarının tercih edilmesi güç ve cesaret gibi niteliklerin bu semboller üzerinden ifade edildiğini göstermektedir (Koca, 2010: 82-83). Cengiz Han'da da aynı anlayışın izleri dikkat çekmektedir. Kendisini kurda benzetmesi, kurttan türediğine dair anlatılar ve Türk boylarında olduğu gibi çeşitli damga ve kuş sembollerinin kullanılması, kültürel sürekliliğin örnekleri arasında yer alır (Güngör & Günay, 2019: 73). İslam öncesi Türk tarihine ait bulgular incelendiğinde, hayvan motiflerinin geniş yer tuttuğu görülmektedir. Hun dönemine ait verilerde at, kaplan, aslan ve kurt gibi hayvan figürlerinin kullanıldığı tespit edilmektedir (Taşağıl, 2018: 191-207).

Kutsal kabul edilen merkezlerden biri de Ötüken'dir. "Toprak Ana" anlamı taşıyan bu bölge, Hun, Göktürk ve Uygur devletlerine uzun süre başkentlik yapmıştır. Cengiz Han'ın da belirli bir dönem yönetim merkezini bu coğrafyaya taşıdığı bilinmektedir. Osman Turan'ın değerlendirmelerine göre Cengiz Han'ın Harzemşahlarla savaşa girmeden önce Türk hükümdarlarında görülen geleneğe uygun şekilde dua ettiği ve Tanrı'dan yardım dilediği ifade edilmektedir (Turan, 2013:117).

Cengiz Han'ın İslamiyet ve Diğer Dinlerle İlişkisi

İslam tarihinde genellikle olumsuz şekilde değerlendirilen Cengiz Han'ın İslamiyet'e yaklaşımı dikkat çekici özellikler taşımaktadır. Farklı inançlara karşı doğrudan düşmanca tavır sergilemediği, dinî farklılıkları yönetim anlayışında belirleyici etken hâline getirmediği anlaşılmaktadır. Müslüman tüccarlara duyduğu güven ve ticari faaliyetleri koruması, yaklaşımını açıkça göstermektedir. Kendisini "Sultan-ı İslam" olarak tanımlayan Harezmsah yönetiminin Moğollara karşı dinî temelli cihat çağrısı oluşturmasının sınırlı karşılık bulabileceği değerlendirilmektedir (Güngör & Günay, 2019: 327). Cengiz Han'a duyulan bağlılığın korkudan ibaret olmadığı anlaşılmaktadır. Küçlük'e karşı Müslümanları koruması, bağlılığın oluşmasında etkili etkenler arasında değerlendirilmektedir (Togan, 1969: 53). Güvenlik ihtiyacı içinde bulunan Müslüman topluluklar açısından Cengiz Han'ın sağladığı koruma önemli ölçüde sığınak işlevi görmüştür. Cengiz Han yaklaşımını İslamiyet'le sınırlı tutmamış, farklı inançlara karşı da hoşgörülü davranmıştır. Karakurum'da çeşitli dinlere ait ibadet mekânlarının bulunması, anlayışın somut göstergeleri arasında kabul edilmektedir (Mevlevi, 2011: 17). Ortak inanç sistemi içinden gelen Türk ve Moğol topluluklarının zamanla farklı dinî yapılara dâhil olmalarına rağmen bazı geleneksel değerleri, özellikle sembolik anlam taşıyan kavramları korumaya devam ettikleri görülmektedir. Dokuz sayısına yüklenen anlamın sürekliliği dikkat çekmektedir (Yılmaz, 2022: 1418). Bu sayının önemine ilişkin en eski izler Çin yıllıklarında da yer almaktadır. Hiung-nu topluluklarında şamanların "dokuz göğün büyücüleri" olarak anıldığı ve göğe kurban sundukları belirtilmektedir (Roux, 2001: 69).

Cengiz Han'ın yönetim anlayışında temel beklentinin itaat olduğu görülmektedir. Teslim olanlara karşı daha ılımlı yaklaşım sergilenmesi, buna karşılık direnenlere yönelik sert uygulamalar, hâkimiyet anlayışının belirleyici özellikleri arasında bulunmaktadır. Dinlere karşı sergilenen hoşgörü de aynı çerçevede değerlendirilmekte, cihan hâkimiyeti düşüncesiyle ilişkilendirilmektedir. Yeryüzü hâkimiyetinin kendisine ait olduğu inancı doğrultusunda, hâkimiyeti altına giren topluluklara güvenlik sağlanırken karşı çıkanlar ağır sonuçlarla karşılaşmıştır. Yaklaşımı, toplulukları itaat ve direnç arasında tercih yapmak zorunda bırakmıştır. Hristiyan toplulukların Cengiz Han'ın huzuruna gelmesi ve otağının karşısına otağ kurmaları, onunla kurulan siyasi ve diplomatik ilişkinin niteliğini

göstermektedir. Türklere karşı ittifak arayışları ve güç dengelerini kendi lehlerine çevirme çabaları dikkat çekmektedir. İslamiyet'e yönelme ihtimalini sınırlandırmak amacıyla farklı dinî stratejilerin devreye sokulduğu anlaşılmaktadır. Elde edilen bulgular, Cengiz Han'ın yürüttüğü mücadelenin din temelli olmaktan ziyade güç, iktidar ve itaat ekseninde şekillendiğini göstermektedir.

Cengiz Han'ın Ordu Sistemi

Cengiz Han'ın ordu sisteminde Türk askerî geleneğinin izleri açık şekilde görülmektedir. Bozkır yaşam tarzı Türk topluluklarını her an savaşa hazır hâlde tutmuş, toplumsal yapının tamamını askerî karakterle şekillendirmiştir (Togan, 1969: 270). Ordu-millet anlayışı olarak ifade edilen yapı, savaşın belirli kesimden ziyade toplumun tamamına ait olduğunu göstermektedir. Savaşa aile bireyleriyle birlikte hazır bulunulması, topyekûn mücadele anlayışının benimsendiğini ortaya koymaktadır (Kaya ve Çerkezoğlu, 2024: 4). Bozkır kültürünün şekillendirdiği yaşam tarzı aynı zamanda cihan hakimiyeti düşüncesini de beraberinde taşımaktadır. Merkezden çevreye doğru genişleyen anlayış, coğrafyanın zorlayıcı şartlarının ortaya çıkardığı mücadelecî karakterle ilişkilidir (Koçak, 2020: 73). Sürekli hareket hâlinde olmayı gerektiren bozkır hayat, erkeklerin yanı sıra toplumun tüm kesimlerini savaşçı niteliklerle donatmıştır. Cengiz Han İmparatorluğu'nda da benzer askerî yapı görülmektedir. Ordu, geleneksel Türk sistemine uygun şekilde onlu, yüzlü ve binli gruplara ayrılmıştır. Her birim için sorumlu komutanlar belirlenmiştir. Mete Han döneminden itibaren bilinen teşkilat yapısının Cengiz Han tarafından sürdürüldüğü anlaşılmaktadır.

Cengiz Han'ın askerî uygulamaları arasında eleştirilere konu olan yönlerden diğeriye akın ve yağma faaliyetleridir. Bozkır göçebe toplumlarında yaygın şekilde görülen uygulamalar, yerleşik hayat tarzıyla farklılık göstermektedir. Selçuklu döneminde yerleşik hayata geçen topluluklarla göçebe Türkmenler arasında yaşanan gerilimler de aynı kültürel farklılıktan kaynaklanmaktadır.

Cengiz Han ve Yasası

Çocukluk döneminden itibaren mücadele içinde yetişen Cengiz Han kurduğu düzeni korumak ve devamlılığını sağlamak amacıyla katı kurallar içeren hukuk sistemi oluşturmuştur. Kendisinin de bağlı kaldığı yasalar, imparatorluk düzeninin korunmasında belirleyici olmuştur (Şen, 2012: 73).

Moğol siyasal geleneğinde hakimiyet altındaki tüm toprakların hanedan mensuplarına ait olduğu kabul edilmektedir. Bu doğrultuda Cengiz Han ülkeyi oğulları ve kardeşleri arasında taksim etmiştir. Buna karşılık Türk devlet anlayışında ülkenin bölüşülmesi söz konusu değildir. Yönetim yetkisi belirli görevlendirmelerle düzenlenir ve hükümdar kendisine miras kalan toprakları muhafaza etmekle yükümlüdür (Donuk, 1987: 167-168). Cengiz Han'ın otoritesine bağlılık zamanla zorunlu nitelik kazanmış, uygulanan kurallar sayesinde imparatorluk içinde güvenlik ve düzen sağlanmıştır (Özkan, 2025: 292). Asayişin pek çok bölgeye kıyasla daha istikrarlı hâle geldiği anlaşılmaktadır. Yasaların etkisi Cengiz Han dönemiyle sınırlı kalmayarak halefleri tarafından da sürdürülmüştür (Kubat, 2025: 117). Timur döneminde ve Türkistan hanlıklarında benzer hukuk anlayışının izleri görülmüştür. Töre, yaşam tarzı ve inanç sistemi etrafında şekillenen yasaların bazı maddeleri şu şekilde sıralanabilir:

Cengiz Han yasalarında devlet güvenliği en önemli konular arasında yer almaktadır. Düşmanın yaklaştığını haber vermekte ihmal gösterenlerin ağır şekilde cezalandırıldığı ifade edilmektedir. Güvenliğe ilişkin ihlallerin, toplumun her kesimi için aynı sonuçları doğurduğu, yöneticiler için dahi ayrıcalık tanınmadığı anlaşılmaktadır (Alinge, 1967: 90).

Dinî alanda hiçbir mezhebin üstün tutulması ve unvanların öne çıkarılması yasaklanmıştır (Taşdelen, 2024: 82). Hükümdarla konuşan kişilerin yalnızca isim kullanması gerektiği belirtilmiş, toplumsal hiyerarşinin dil üzerinden güç kazanmasının önüne geçilmiştir. Tüm dinlere eşit mesafede durulması gerektiği yönündeki yaklaşım inançların Tanrı'ya ulaşmada araç olarak görülmesiyle

ilişkilendirilmektedir. Bu anlayış, dinî hoşgörüyü güçlendirirken merkezî otoritenin de sağlamlaşmasına katkı sağlamıştır. Yiyecek güvenliği konusunda da dikkat çekici kurallar bulunmaktadır. Yiyeceği sunan kişi tatmadan önce başkasının yemesinin yasaklanması, geçmişte yaşanan tecrübelerle ilişkilendirilmektedir (Kubat, 2025: 178). Askerî disiplin açısından ihmal kabul edilmemekte, görevini yerine getirmeyenlerin cezalandırıldığı görülmektedir. Sürek avı gibi faaliyetlerde dahi başarısızlık cezaya bağlanmış, görev bilinci en üst düzeyde tutulmuştur.

Yasa hükümleri arasında sert yaptırımların yanı sıra toplumsal düzeni korumaya yönelik düzenlemeler de bulunmaktadır. Bu düzenlemeler, otoritenin mutlak niteliğini ortaya koyarken, verilen emirlerin savaşta ya da barışta kesintisiz biçimde uygulanmasını esas alan bir anlayışı da yansıtmaktadır (Donuk, 2011: 6). İnsanlar arasında dayanışmanın teşvik edilmesi, yalan ve hırsızlığın yasaklanması, yaşlıların ve yoksulların korunmasıyla israfın önlenmesini içeren düzenlemeler, hukuk anlayışının sadece cezalandırmaya dayalı olmadığını göstermektedir (Yuvalı, 2021: 156-157). Cengiz Han'ın oluşturduğu sistem kendisinin de bağlı kaldığı ve sonraki yöneticiler için de geçerli kılınmak istenen düzen olarak dikkat çekmektedir. Yasa hükümlerinin ihlal edilmemesine yönelik hassasiyet devlet düzeninin sürekliliğini sağlama amacını yansıtmaktadır.

Cengiz Han sonrasında da etkisini sürdüren hukuk anlayışı, İslamiyet'in kabulüyle birlikte farklı boyut kazanmıştır. Cengiz Han yasalarıyla İslam hukukunun birlikte uygulanması sonraki devletlerde görülen önemli gelişmelerden biridir. Timur dönemi iki sistemin aynı anda yürütüldüğü örnekler arasındadır. Timur döneminde, Cengiz Han yasalarının devam ettirildiği ve aynı zamanda İslami kuralların da uygulandığı anlaşılmaktadır.

Sonuç

Cengiz Han, tarihsel etkisi ve bıraktığı miras açısından dünya tarihinin en dikkat çekici figürlerinden biridir. Türk kültürüyle kurduğu ilişki incelendiğinde yaşam tarzı, inanç yapısı, askerî teşkilatı ve hukuk anlayışında Türk kültürüne ait izlerin belirgin şekilde yer aldığı görülmektedir. Menşesine dair tartışmalar devam etmekle birlikte kültürel etkileşim çerçevesinde değerlendirildiğinde Cengiz Han'ın Türk tarihinden tamamen ayrı düşünülmesi güç görünmektedir.

Türk kültür tarihinin geniş ve çok katmanlı yapısı farklı topluluklarla kurulan etkileşimler üzerinden şekillenmiştir. Cengiz Han, Moğol tarihi kadar Türk kültür tarihi açısından da değerlendirilmesi gereken önemli bir şahsiyet olarak kabul edilmektedir. Farklı görüşlerin varlığı, konunun çok boyutlu yapısını ortaya koymakta ve tarih yazımının gelişimine katkı sağlamaktadır. Cengiz Han'a yönelik değerlendirmelerde çoğunlukla yıkıcı yönler ön plana çıkarılsa da oluşturduğu hukuk düzeninde toplumsal dengeyi gözeten kuralların yer aldığı görülmektedir. Disiplin, liyakat, sadakat ve düzen anlayışı, imparatorluğun kısa sürede geniş coğrafyalara hâkim olmasında belirleyici etkenler arasında yer almaktadır. Dolayısıyla Cengiz Han'ı tek bir açıdan değerlendirmek yerine, askerî, siyasi ve kültürel boyutlarıyla ele almak daha sağlıklı sonuçlar verecektir.

Cengiz Han ve Timur gibi isimlerin günümüzde de hatırlanması, tarihsel mirasın toplumsal hafızadaki yerini göstermektedir. Bu isimler etrafında oluşan farklı değerlendirmeler, tarihsel algının değişken ve çok yönlü yapısını yansıtmaktadır.

Kaynakça

- Akay, Hasan (2014). Şiir Dili ve Türk Şiir Dilinde Leke. *İlmi Araştırmalar Dergisi*, S 3, 7-18.
- Alinge, Curt (1967). *Moğol Kanunları*. C. Üçok, (Çev.), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Bademci, Ali (2012). *Cengiz ve Yasası, Timur ve Tüzükatı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- Barthold, Wilhelm (1977). Cengiz Han. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 3), içinde İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 91-98.
- Barthold, Wilhelm (2020). Moğol İstilâsı Devrinde Türkistan, Saniha Sami Morali (Çev.), Gülnar Kara (Haz.), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Donuk, Abdülkadir (1987). Oğuz Kağan Destanı'nda Yanlış Yorumlanan Bir Terim: Üleştirmek mi? İliştirmek mi? *Tarih Enstitüsü Dergisi (TED)*, S 13, 161-168.
- Donuk, Abdülkadir (2011). Türklerde ve Moğollarda Meclis Geleneği. *Tarih Dergisi* S 52, 1-12.
- Gömeç, Saadettin Yağmur (2020). *Şamanizm ve Eski Türk Dini*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Grousset, Rene (2011). *Stepler İmparatorluğu (Attila, Cengiz Han, Timur)*. Ankara : Türk Tarih Kurumu.
- Güngör, Harun (2010). Şamanizm. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 38). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Güngör, Harun - Günay, Ünver (2019). *Başlangıcından Günümüze Türklerin Dini Tarihi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi.
- Kafesoğlu, İbrahim (1953). Türk Tarihinde Moğollar ve Cengiz Han. *Tarih Dergisi* S 8, 116-124.
- Kafesoğlu, İbrahim (2020). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kaya, Harun - Çerkezoğlu, Cem (2024). Ordu-Millet Türklerde Asker Alma ve Asker Olma. *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi (ATAD)*, S 36, 1-37.
- Kemaloğlu, İlyas (2016). *Avrasya'nın Sekiz Asrı Cengizogulları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kırlı, Engin (2019). Cengiz Han'ın Hayatı ve Askerî Seferleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tarih Dergisi*, C 2, S 1, 84-111.
- Koca, Salim (2010). *Türk Kültürünün Temelleri 2* (Cilt 2). Ankara: Kültür Yayınları.
- Koçak, Kürşat (2020, Nisan). Atlı Bozkır Kültürünün Jeopolitiği (Eski Dünyanın Merkezi Orta Asya). *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*.
- Koçoğlu, Turgut - Ahmadoughli, Abdulkhalil (2020). Cüveynî'nin Târîh-i Cihân-güşâsı'ndaki Bazı Türkçe-Moğolca Kelimeleri Açıklayan Bir Lügatçe. *KARE - Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat, Tarih ve Düşünce Dergisi*, S 9, 91-132.
- Kubat, Abdullah (2025, Kasım). Memlûklü Dönemi Kaynaklarına Göre Moğollarda Hukuk ve Yargılama. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* S 42, 173-186.
- Lamb, Harold (2006). *Moğollar'ın Efendisi Cengiz Han*. İstanbul: İlgî Kültür Sanat.
- Mevlevî, Tarih'ül (2011). *Cengiz Han ve Hülâgû Mezâlîmi*. T. G. Seratlı, (Çev.), Konya: Kardelen Yayınları.
- Neagoe, Manole (2010). *Üç Bozkırlı: Atila, Cengiz Han, Timur*. M. Ülküsal, (Çev.), İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Özdemir, H. Ahmet (2011, Nisan). Klandan İmparatorluğa Cengiz Han'ın Soyu, Yetiştirdiği Ortam, Çocukluğu Kişiliği ve Yasası-Psikotarih Bağlamında Bir Deneme. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, C 11, S 1, 31-50.
- Özkan, Canan (2025). Timuçin'den Cengiz Han'a, Bozkır Yaşamından İstilaya. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C 12, S 3, 285-305.
- Prawdin, Michael (1940). *The Mongol Empire: Its Rise and Legacy*. E. v. Paul, (Çev.), London: George Allen & Unwin Ltd.
- Roux, Jean Paul (2001). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.

- Sadıklar, Sabri (2021). *Türk Tarihçiliğinde Cengiz Han ve Moğollar Sorunu*. Ordu: Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Söylemez, Orhan - Daşman, Ali - Ateş, Ömer Faruk (2022). *Cengiz Han'ı Aramak*. Ankara : Bengü Yayınları.
- Şen, Mehmet Emin (2012, Nisan). Bilim Tarihçisi Sübki'ye Göre Cengiz Han. *Gazi Akademik Bakış*, C 6, S 11, 237–265.
- Taşagül, Ahmet (2018). *Doğu Avrupa'daki Devlet ve Boyları. İnsanlığın Serüveni; Dünyanın Oluşumundan Sanayi Devrimine*. (A. Taşagül, & A. Kar, Dü) İstanbul.
- Taşdelen, Hacı Musa (2024). Ziya Gökalp'te Töre Kavramı, Cengiz Han'ın Yasası ve Türk Kimliği 26 (Ziya Gökalp ve Sosyoloji Sempozyumu Özel Sayısı,. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(Ziya Gökalp ve Sosyoloji Sempozyumu Özel Sayısı), 75–84.
- Temir, Ahmet (1986). *Moğolların Gizli Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Temir, Ahmet (1989). *Moğolların Gizli Tarihine Göre Cengiz Han*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Togan, A. Zeki Velidi (1969). *Cengiz Han (1155-1227): 1969-70 Kış Söğestresi Ders Notları*. İstanbul: Kömen Yayınevi.
- Togan, A. Zeki Velidi (1981). *Umumî Türk Tarihine Giriş* (3 baskı., Cilt 1). İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Turan, Osman. (2013). *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Türkmen, İlker (2025, Mayıs). Doğayla Özdeşleşen Şamanizm'de Şifacılık Kültürü. *Lokman Hekim Dergisi*, C 15, S 2, 623–630.
- Türkmen, İlker - Atalay, Merve (2023). Geleneksel Türk Kültürü İçerisinde Hayvan Figürleri: Kurt Figürü. *Uluslararası Yunus Emre Sosyal Bilimler Dergisi*, C 7, S 1, 1–8.
- Türkmen, İlker - Saylam, Yasin Mehmet (2023, Haziran). Şamanizm'de Doğaya Yüklenen Anlam. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi (UTAD)*, C 7, S 1, 78–96.
- Uyar, Mustafa (2020). *Moğollar ve Türkler; Tarihsel Bağlar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Weatherford, Jack (2004). *Genghis Khan and the making of the modern World*. New York: Crown Publishers.
- Yıldız, Nurcan (2023). Târîh-i Cihângüşâ'da Türkler ve Türkçe. *TURAN Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi* S 5, 50–65.
- Yılmaz, Bilen (2022). Türk ve Moğol Kültürünün Tarihsel Paydası: Dokuz Sayısı. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C 15, S 40, 1410–1425.
- Yuvalı, Abdülkadir (2021). *Cengiz Han*. Ankara: Atayurt Yayınevi.

SİVAS YÖRESİNDEN DERLENEN MASALLARDA ÇOCUKSUZLUK MOTİFİ

THE MOTIF OF CHILDLISSNESS IN FOLKTALES COMPILED FROM THE SIVAS REGION

Sena Aybüke YENER

Amasya Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Öğrencisi

senaybukeynr@gmail.com

ORCID ID: 0009-0001-8748-5260

Dr. Öğr. Üyesi Orhan Fatih
KUŞDEMİR

Amasya Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

orhanfatihk@amasya.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-9119-0916

Makale Geliş Tarihi

Article Arrival Date

14.06.2026

Makale Kabul Tarihi

Article Accepted Date

25.06.2026

Makale Yayın Tarihi

Article Publication Date

30.06.2026

Araştırma Makalesi

Research Article

Atıf: Yener, Sena Aybüke-Kuşdemir, Orhan Fatih (2026). "Sivas Yöresinden Derlenen Masallarda Çocuksuzluk Motifi", *Uluslararası Yunus Emre Sosyal Bilimler Dergisi*, 13, s. 62-77.

Citation: Yener, Sena Aybüke-Kuşdemir, Orhan Fatih (2026). "The Motif of Childlessness In Folktales Compiled From The Sivas Region", *International Journal of Yunus Emre Social Sciences*, 13, pp. 62-77.

Özet

Bu çalışmada, Ayşe Benek Kaya tarafından derlenerek 2004, 2021 ve 2023 yıllarında yayımlanan Sivas masallarında çocuksuzluk motifinin hangi biçimlerde ele alındığı ve söz konusu motifin anlatı yapısı içerisindeki işlevlerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışma, nitel araştırma yöntemiyle hazırlanmış; veriler doküman incelemesi yoluyla elde edilmiş ve motif inceleme yaklaşımıyla değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında Has Bahçenin Gülleri: Sivas Masalları (2004), 40 Gün 40 Gece Kaynağından Türk Masalları (2021a), Tıngır Mıngır Kaynağından Sivas Masalları (2021b) ve Gel Zaman Git Zaman Derleme Masallar (2023) adlı eserlerde yer alan toplam 300 masal incelenmiştir. Bu masallar arasında Sivas'tan derlenen 211 anlatı değerlendirmeye alınmış ve 19 masalda çocuksuzluk motifi tespit edilmiştir. İnceleme sonucunda söz konusu motifin, çocuk sahibi olamayan ailelerin kutsal yardımcıya yönelmesi, dua ve adak yoluyla evlat istemesi ya da ölçüsüz dilekler sonucunda olağanüstü çocukların dünyaya gelmesi etrafında şekillendiği görülmüştür. Masallarda derviş, pîr, hoca ve ak sakallı ihtiyar gibi figürler çocuk sahibi olma sürecinde kutsal araçlar olarak yer almakta; elma ve bal gibi nesnelere ise doğurganlık ve ilahî lütufla ilişkilendirilmektedir. Bazı anlatılarda, ölçüsüz veya sonucu düşünülmeden edilen dualar, mercimek, karpuz, ceviz, hayvan biçimli ya da eksik uzumlu çocukların doğumuna yol açmaktadır. Sonuç olarak, Sivas masallarında çocuksuzluk motifinin aile bütünlüğü, soy devamlılığı, inanç, kader ve olağanüstü doğum anlayışını yansıtan işlevlere sahip olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sivas, masal, çocuksuzluk, motif.

Abstract

This study aims to reveal the ways in which the motif of childlessness is addressed in Sivas folktales compiled by Ayşe Benek Kaya and published in 2004, 2021, and 2023, as well as the functions of this motif within the narrative structure. The study was conducted using a qualitative research method; the data were obtained through document analysis and evaluated through a motif analysis approach. Within the scope of the research, a total of 300 folktales included in Has Bahçenin Gülleri: Sivas Masalları (2004), 40 Gün 40 Gece Kaynağından Türk Masalları (2021a), Tıngır Mıngır Kaynağından Sivas Masalları (2021b), and Gel Zaman Git Zaman Derleme Masallar (2023) were examined. Among these tales, 211 narratives compiled from Sivas were included in the evaluation, and the motif of childlessness was identified in 19 tales. As a result of the analysis, it was observed that this motif is shaped around childless families turning to sacred helpers, asking for a child through prayer and vows, or the birth of extraordinary children as a result of excessive wishes. In the tales, figures such as dervishes, pirs, hodjas, and white-bearded old men appear as sacred intermediaries in the process of having a child, while objects such as apples and honey are associated with fertility and divine grace. In some narratives, excessive prayers or prayers made without considering their consequences lead to the birth of children in the form of lentils, watermelons, walnuts, animals, or children with missing limbs. As a result, the motif of childlessness in Sivas folktales reflects functions related to family unity, the continuation of lineage, faith, destiny, and the concept of extraordinary birth.

Keywords: Sivas, folktale, childlessness, motif.

Giriş

Aile, biyolojik soy ilişkisine dayalı olan kan bağı veya evlat edinme ilkesinin temellerini oluşturan toplumsal yapılardan biridir. Toplum tarafından kabul edilen aile dinamiği, bireylerin çocuk sahibi olmasıyla ilişkilendirilmektedir. Bu nedenle uygun koşullar sağlandığında, belirli bir yaş olgunluğuna gelmiş olan bireylerin, evlenmesi ve çocuk sahibi olması beklenmektedir. Türk halk kültüründe de doğum, evlenme ve ölüm evreleri bu anlamda yaşamın en temel üç geçiş evresi olarak kabul edilmektedir. Bu evrelerin ortak noktası, bireylerin yeni başlangıçlara adım atması olarak yorumlanmaktadır. Dolayısıyla bu önemli evrelerde çeşitli uygulamalar ve pratikler yer almaktadır. Örneğin, yeni evlenen genç kız ve erkeklerin kucaklarına bebek vermek gelenekte yaşayan çocuk sahibi olma yönündeki uygulamalardandır. Çocuk sahibi olabilmek amacıyla, halk hekimliği uygulamalarına, dinsel ve büyüsel pratiklere, türbe ziyaretlerine ve çeşitli adak uygulamalarına başvurulduğu bilinmektedir (Örnek, 2000: 132). Yaşar Kalafat ise eski Türklerde çocuk sahibi olmak isteyip de çocuğu olamayan kadınların, kurumuş ırmaklara süci dökerek yer-su ruhlarının yardımını almaya çalıştıklarını belirtmektedir (1995: 43). Bu durum, çocuk sahibi olma arzusunun Türk kültür tarihinde taşıdığı önemi ortaya koymaktadır.

Çocuk sahibi olmak, bireysel açıdan anne ve baba olma arzusunu yaşamamanın yanı sıra kültürel değerlerin ve geleneklerin nesillere aktarımı konusunda da önem taşımaktadır. Soyun devamlılığını sağlayan çocuk, aynı zamanda toplumsal sürekliliğin korunmasında temel unsurlardan biri olarak görülmektedir. Bu bağlamda toplum, kendi iç dinamiğini, çocuk sayesinde sürekli canlı tutmakta ve her daim kendini yenilemektedir (Yalçın ve Şengül, 2004: 211). Çocuk sahibi olamayan aileler ise, toplum tarafından “kusurlu” ya da “eksik” olarak kabul edilmektedir. Öyle ki halk arasında “kısırlık”, tıbbi adıyla “infertilite”, günlük hayatta çokça karşılaşılan “kısır” ve “kusur” kelimeleriyle ilişkilendirilmektedir (Toprak ve Kızılgeçit, 2023: 562). Bu ifade, çocuk sahibi olmanın toplum için taşıdığı önemi belirttiği gibi aynı zamanda bireylerin yaşadığı baskı düzeyini de ortaya koymaktadır. İnfertilite nedenine bakılmaksızın kadınlar erkeklere göre daha fazla suçluluk ve stres hissetmektedir. Üner ve Sunal, infertilite nedeninin erkek kaynaklı olduğu durumlarda dahi, toplum baskılarına çoğunlukla kadınların maruz kaldığını söylemektedirler. Bu baskıyı geleneksel toplumlardaki kadının rolünün, çocuk sahibi olmasıyla ilişkilendirmişlerdir (Üner ve Sunal, 2018: 3). Sosyoekonomik ve kültürel koşullar, bireylerin çocuk sahibi olma konusundaki tutumlarını şekillendiren önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Türk toplumunda çocuk aile mutluluğunun, toplumsal sürekliliğin ve kültürel aktarımın temel taşı olarak kabul edilmektedir. Bu doğrultuda toplumda “mutluluğa açılan kapı çocuktur” anlayışı (Topdemir Koçyiğit, 2012: 36) ve “beşiksiz evde bereket yoktur”, “çocuk ailede ocağı tütürür” gibi ifadeler, toplumun çocuk sahibi olmaya yüklediği değeri ve bu konudaki kolektif yargıları yansıtmaktadır (Kuşdemir, 2020: 16). Neslin devamlılığı ve kültürün taşıyıcılığında önemli bir rolü olan çocuğun yokluğu, ailenin toplumsal baskılara maruz kalmasına sebep olmaktadır. Bu konuyu Erdentuğ, evlilikten sonra geçen iki ya da üç yıllık süre içerisinde çocuk sahibi olunamaması durumunda özellikle kadının sorumlu tutulduğunu, aile çevresinin giderek telaşa kapıldığını, çeşitli tedavi yöntemlerine başvurulduğunu ve istenilen sonucun elde edilememesi durumunda ise ikinci evlilik seçeneği gündeme geldiği şeklinde ifade etmektedir (1977: 112).

Çocuk sahibi olmaya yüklenen bu anlamlar, sözlü kültür ürünlerinde de açıkça yer almaktadır. Birçok edebî ve dinî metinde çocuksuzluk, ilahî iradenin bir sonucu olarak değerlendirilmekte ve çocuk ise Tanrı'nın bir lütfu ve nimeti olarak kabul edilmektedir (Çelepi, 2017: 215). Bu sebepten deyişler, atasözleri, türküler, destanlar, masallar toplumun çocuk ve aile kavramlarına ilişkin ortak kabulleri görünür kılan kültürel ürünler olarak değerlendirilmektedir. Kültürel bellekte yer alan bu anlayış, sözlü anlatı geleneğinde çocuksuzluk motifiyle ve çoğu zaman anlatının temel çatışma unsurlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözlü anlatıların toplumsal normları kuşaktan kuşağa

aktarma işlevine dikkat çeken William Bascom, halk anlatılarında yer alan çeşitli yapı ve formların toplumsal baskıyı oluşturma ve sürdürme işlevine sahip olduğunu belirtmektedir (Helimoğlu Yavuz, 2002: 533).

Türk kültür tarihinin temel kaynaklarından biri olan *Dede Korkut Kitabı*'nda zaman zaman çocuğa duyulan özlem ve ihtiyaç, çocuksuzluk motifi üzerinden anlatılmaktadır. Bu anlatılarda çocuksuzluğun çözümünün, aç insanların karnını doyurmak, fakirlere yardım etmek ve hayır duası almak olduğuna inanılmaktadır. Günümüzde ise çocuk sahibi olamayan ailelerin adak admaları, türbe ve yatır ziyaretine gitmeleri, çocuk sahibi olma yönünde yapılan uygulamalar arasında yer almaktadır.

Çocuk sahibi olamama durumu pratiklere yansıdığı gibi türkülere yansımaktadır. “Bir Oğlum Olsa” türküsünde de çocuk sahibi olamamanın verdiği hüznün “Çok istedim de Allah’ımdan bir oğlan, ver Allah’ım ver de kendi dalından, bir de ben koklayım dünya gülünden” şeklinde ifade edilmektedir. “Kırklar Dağı’nın Düzü” türküsünün öyküsünde ise çocuk sahibi olabilmek için kutsal mekânlara başvurulduğu görülmektedir (Güven, 2005: 437).

Dede Korkut Kitabı'nda yer alan “Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu”nda ise, Bayındır Han’ın düzenlediği toyda Dirse Han, çocuğu olmaması sebebiyle hor görülmektedir (Ergin, 2018: 4). Destan metninin devamında, Dirse Han, ihtiyaç sahibi insanlara yardım etmekte ve bunun sonucunda da çocuk sahibi olmaktadır. Yine *Dede Korkut Kitabı*'nda yer alan “Kam Büre Oğlu Bamsı Beyrek Boyu”nda, Pay Büre adında bir bey, gençlere bakarak oğlu olmadığı için ağlamaktadır. Bunun üzerine diğer Oğuz beyleri, Pay Büre’nin oğlu, Pay Bican Bey’in de kızı olması için dua ederler (Ergin, 2018: 8). Düzenlenen eğlencede, kara otağa oturtulan Dirse Han ve saygı duyulan beylerden olan Pay Büre ve Pay Bican, çocukları olmaması sebebiyle toplum tarafından dışlanmaktadır. Ögünç’e göre Dede Korkut anlatılarında çocuksuzluk, sosyal statü kaybı ya da eksiklik göstergesi olarak değerlendirilmektedir (2021: 6). Bu nedenle, özellikle kahraman niteliği taşıyan çocuğun dünyaya gelişi, ailenin soyunu sürdürmesinin yanında toplumun zor zamanlarda ihtiyaç duyduğu kurtarıcı figürün ortaya çıkması bakımından da anlam kazanmaktadır. Dolayısıyla kahramanın doğumu, toplumsal düzeyde bir kurtuluş umudu olarak yorumlanmaktadır (Bilecan Karaosmanoğlu ve Mirzaoğlu Sıvacı, 2025: 379). Siyasi ve askeri rolleri güçlü olmasına karşın, çocukları olmadıkları için ayıplanan kahramanlar, yardımları ve dualar sonucunda çocuk sahibi olabilmektedir. Bu durum, çocuksuz insanlara Tanrı’nın gazabının degeceği inancının yer aldığını (İbrayev, 1998: 279) ve çocuk sahibi olabilmek için dua etmek, adak adamak, yardım etmek gerektiği fikrini öne sürmektedir.

Türk halk anlatılarında ihtiyaç duyulan kahraman, çoğu zaman sınanmaların sonunda, dualar ve ilahî müdahaleler sonucunda dünyaya gelmektedir. *Oğuz Kağan Destanı*'nda Oğuz Kağan’ın oğullarının olağanüstü şartlar altında doğmaları, anlatı kahramanlarının sıradan kişilerden farklı ve özel bir misyona sahip olduklarını göstermektedir (Demir, 2016: 68). Yıldız, Türk destan geleneğinde kahramanın kutsallığını ve seçilmişliğini vurgulayan temel unsurun, kahramanın olağanüstü şartlarda doğması olduğunu söylemektedir (2009: 77).

Sözlü anlatı geleneğinin ürünlerinden biri olan masalarda da kahramanın doğumu zaman zaman olağanüstü unsurlarla ilişkilendirilmekte ve çocuksuzluk motifi anlatının başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Çocuksuzluk motifinin işlendiği bu masalarda, ailelerin çocuk sahibi olmak istemeleri, anlatı metinlerindeki ortak amaç olmaktadır. Masal metinlerinde çocuk sahibi olabilmek isteyen bu aileler, belirli aşamalardan kararlılık ve sabırla geçmekte ve bu sayede evlat sahibi olabilmektedirler. Kahramanın dünyaya gelişiyile birlikte eksiklikler giderilmektedir. Söz konusu motifin masal metinlerindeki görünümü, ortaya çıkış biçimleri ve anlatı içerisindeki işlevleri her anlatıda aynı şekilde gerçekleşmemektedir. Bu nedenle motifin belirli bir anlatı grubunda nasıl yapılandığının ortaya konulması önem taşımaktadır. Gerçek hayatta çocuk sahibi olamayan bireylerin

iç dünyasıyla kültürel çevresi arasındaki yaşanan gerilim, masalarda çocuk sahibi olamayan kahramanlar üzerinden sembolleştirilmektedir. Bu durum, masalların hem psikolojik hem de kültürel düzlemde bir olgunlaşma alanı olmasını sağlamaktadır (Yılmaz Polat, 2026: 131).

Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Araştırmanın inceleme materyalini, Ayşe Benek Kaya tarafından derlenerek yayımlanan *Has Bahçenin Gülleri: Sivas Masalları* (2004), *40 Gün 40 Gece Kaynağından Türk Masalları* (2021a), *Tıngır Mıngır Kaynağından Sivas Masalları* (2021b) ve *Gel Zaman Git Zaman Derleme Masallar* (2023) adlı eserlerde yer alan masallar oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında söz konusu eserlerde bulunan toplam 300 masal incelenmiş; bunlar arasından Sivas'tan derlenen 211 masal değerlendirmeye alınmıştır. Bu masallar içinde çocukluluk motifinin yer aldığı 19 masal ise araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Araştırma sürecinde masallar, motif inceleme yöntemi esas alınarak değerlendirilmiştir. İnceleme sırasında çocukluluk motifinin ortaya çıkış biçimleri, olay örgüsündeki işlevi ve anlatıya kattığı anlam katmanları dikkate alınmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda masallar; kutsal yardımcı aracılığıyla çocuk sahibi olma, dua, adak ve şartlı kabul yoluyla çocuk sahibi olma, eksik veya ölçsüz dua sonucu olağanüstü çocukların doğumu olmak üzere üç başlık altında sınıflandırılmıştır. Çalışmada ayrıca Stith Thompson tarafından hazırlanan *Motif Index of Folk Literature* adlı katalogdan yararlanılmıştır. Thompson'ın tasnifinden T. Sex (Cinsiyet, cinsellik gebe kalma ve doğumla ilişkili motifler) ana başlığı altında yer alan T500-T599 Conception and birth (gebe kalma ve doğum) bölümü esas alınmıştır. Sivas masallarında tespit edilen çocukluluk örnekleri; T511 yiyecek yoluyla gebe kalma, T511.1.1 elma yoluyla gebe kalma, T513 dilek yoluyla gebe kalma, T526 dua sebebiyle gebe kalma, T540 mucizevi doğum, T548 dua veya büyü yoluyla çocuk elde etme, T548.1 duaya karşılık çocuğun doğması, T550 olağan dışı doğumlar, T551.1 uzumsuz çocuk doğumu, T553 anne babanın acele dileği sonucunda çocuğun doğması, T554 kadının hayvan doğurması, T554.6 kadının keçi/oğlak doğurması, T555.1 kadının meyve doğurması motifleriyle ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir.¹

Bulgular ve Yorum

Türk masallarında yaygın olarak görülen çocukluluk motifi, anlatılarda kahramanın ortaya çıkışını hazırlayan temel unsurlardan biri olarak dikkat çekmektedir. Boratav'a göre masal; nesirle söylenen, dinî ve büyüsel inanışlardan, törelerden bağımsız, tamamıyla hayal ürünü olan, gerçekte ilgisi bulunmayan ve anlattıklarına inandırma iddiası taşımayan kısa bir anlatı türüdür (2019: 85). Bununla birlikte masallar, yalnızca hayal ürünü anlatılar olarak değerlendirilmemelidir. Ait oldukları toplumun kültürel kimliğini, inanç dünyasını, beklentilerini ve ortak değerlerini yansıtan bu anlatılar, bünyelerinde barındırdıkları motifler aracılığıyla toplumun önem verdiği meselelere temas etmektedir. Bu nedenle sözlü geleneğin ürünlerinin incelenmesi, söz konusu anlatı çevresinin dünya görüşü ve kültürel kabulleri hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Masalarda sıkça işlenen çocukluluk motifi de toplumsal beklentilerin, aile anlayışının ve soy devamlılığına verilen önemin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Sivas masallarında bu motif, kimi zaman kutsal yardımcı figürlerin müdahalesiyle, kimi zaman dua ve adak uygulamalarıyla, kimi zaman da ölçsüz dilekler sonucunda gerçekleşen olağanüstü doğumlarla anlatı içinde belirleyici bir işlev üstlenmektedir.

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Thompson, 1955-1958: 2293-2303; ayrıca bkz. <https://archive.org/details/Thompson2016MotifIndex/page/n2305/mode/1up>, (E.T.: 27.06.2026).

Başlık	İncelenen Masallar	Öne Çıkan Unsurlar
Kutsal Yardımcı Aracılığıyla Çocuk Sahibi Olmak	Dünya Güzeli, Şerbet Dolu Cam Bardak, Gülperi, Keloğlan ile Hubyar Çelebi, Kırk Kollu Şamdan, Yaveroğlu	Derviş, pîr, elma
Dua, Adak ve Şartlı Kabul Yoluyla Çocuk Sahibi Olmak	Üç Turuncun Aşkı, Yazılan Yazı Bozulmaz, Neydim, Ne Oldum, Ne Olacağım?	Sabır, ilahî yardım, adak, manevi adanmışlık
Eksik veya Ölçsüz Dua Sonucu Olağanüstü Çocukların Doğumu	Kara Köpek, Karpuz Oğlan, Konuşan Yüzük, Hayırsız Kız, Kuru Ceviz, Sırlı Post, Bey Oğlu, Mercimek Oğlan, Yarım Götlü, Yedi Adımlık Yol	Olağanüstü doğum, kader, bilinçsiz istek, korku, oğlak, ceviz, bal

Tablo 1. İncelenen Masalarda Çocuksuzluk Motifinin Dağılımı

1. Kutsal Yardımcı Aracılığıyla Çocuk Sahibi Olmak

Carl Gustav Jung'un "bilge ihtiyar" olarak belirlemiş olduğu arketip (2024: 102), Türk halk kültürü ve İslam inanç sistemi çerçevesinde harmanlanarak "derviş, pîr, ak sakallı ihtiyar" tipi olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumun inanışları, adalet anlayışı, ilahî kudrete yönelişi bu yardımcı figür üzerinden somutlaştırılmaktadır. Masal yapısında gördüğümüz bu kahraman, genellikle bir sıkıntıya çözüm bulmak için anlatıya dâhil edilmektedir. Anlatıda ortaya çıkan eksiklik ya da çözümsüzlük, yaşlı bilge figürünün müdahalesiyle giderilmektedir. Bu doğrultuda Çorbacı, ihtiyar kahraman tipinin sakallarının beyaz renkli olmasının, düşünce yapısındaki ilahîliğin tezahürü olduğunu ve yine aynı sebepten Uygurların kutsal renginin beyaz olduğunu, Tanrı'nın da beyaz bir ışık olarak düşünüldüğünü ifade etmektedir (2000: 15).

Kutsallık atfedilen bu figürlerin, çocuk sahibi olmak isteyen ailelere sundukları nesnelere anlatı metninde sembolik bir değer kazanmaktadır. Ortak imgelerin dışavurumu olarak değerlendirilen masallar, toplumun normlarını, inanışlarını ve kültürel kabullerini kuşaktan kuşağa aktararak toplumsal sürekliliğin korunmasına katkı sağlamaktadır. Bu anlatılarda mitolojik dönemlerden semavi dinlere uzanan geniş bir inanç birikiminin izleri görülmekte; söz konusu birikim, çeşitli sembol ve nesnelere aracılığıyla somutlaşmaktadır. Bu bağlamda doğurganlık, bereket ve kutsal lütufla ilişkilendirilen dikkat çekici sembollerden biri de elmadır. İnsanlık tarihinde elma, ilk aşk, ilk meyve, ihanet anlamlarına gelmektedir. Halk inanışlarında, zürriyetin sembolü olarak kabul edilmektedir (Ölmez, 2012: 79). Yaratılış anlatılarında da elmanın, yaşam ve çoğalma ile ilişkilendirildiği görülmektedir (Bayat, 2007: 80). Yaratılış ile ilgili ilk anlatılarda yasak bir meyvenin var olması ve zamanla bu meyvenin de elma olarak kabul edilmesi masalarda doğum, yaşam ve çoğalma konusunda elmanın önemli bir yere sahip olmasına yol açmaktadır.

Bu bölümde incelenen masalarda evlat sahibi olamayan aileler, genellikle ak sakallı bilge ihtiyarın verdiği elma aracılığıyla çocuk sahibi olmaktadır. Demirtaş bu konuda, genellikle bir su kaynağının (pınar, çeşme vb.) başında karşılaşılan dervişin, çocuğu olmayan insanlara elma verdiğini ve çocuksuzluğun bu şekilde giderildiğini söylemektedir (2025: 268). Söz konusu metinlerde derviş, pîr veya ak sakallı ihtiyar gibi kutsiyet atfedilen kişiler tarafından verilen elma, masal kahramanının çocuk sahibi olmasına yardım etmektedir. Ancak bu yardım çoğu zaman koşulsuz değildir; elmayı veren kutsal yardımcı, çocuğun belirli bir yaşa kadar kendisine verilmesi, yer altında büyütülmesi ya da başkaları tarafından görülmemesi gibi çeşitli şartlar ileri sürebilmektedir. Bu bağlamda elma,

çocukluluğa karşı bir çözüm olmasının yanı sıra ölen kahramanın yeniden dirilmesi, hastalığın şifası, dermansız bir derdin çaresi vb. durumlarda da karşımıza çıkmaktadır (Özkan, 2025: 138). Bu bölümde ele alınan masalarda çocuk sahibi olma çoğunlukla elma aracılığıyla gerçekleşmekte; ancak elmanın işlevi yalnızca doğurganlığı sağlamakla sınırlı kalmamakta, aynı zamanda anlatının devamında ortaya çıkacak sınav, yasak ve çatışmaların da başlangıç noktasını oluşturmaktadır.

Dünya Güzeli masasında çocuk sahibi olamayan padişah ve lalası, ak sakallı dervişin verdiği elma aracılığıyla çocuk sahibi olmaktadır.

Vakti zamanında bir padişah ile bir de lalası yaşarmış. Bunların hiç çocukları olmamış. Padişah bir gün lalasına demiş ki:

— Lala, seninle gidip derdimize derman bulalım.

Atlarına binmişler, yola çıkmışlar. Bir müddet gittikten sonra bir su kenarına gelmişler. Lala:

— Burada bir kahvaltı yapalım, demiş.

Su kenarına oturmuşlar. O anda sakallı bir derviş gelmiş:

— Selamünaleyküm padişahım, demiş.

O da:

— Aleykümselam derviş baba! Padişah olduğumu bildin, derdimi de bil, demiş.

Derviş:

— Sizin derdiniz belli. Züriyetiniz yoktur. Ben size bir elma vereyim. Yarısını sen hanımınla yersin, öbür yarısını da lala hanımıyla yer. Elmanın kabuklarını da kısrağ atlarınıza verin, demiş. Elmayı aldıktan sonra saraya geri dönmüşler. Dervişin dediği gibi elmayı yemişler. Bir zaman sonra bir oğlan çocuğu padişahın, bir oğlan çocuğu da lalanın olmuş. Kısrağları kulunlamış (Benek Kaya, 2004: 155).

Şerbet Dolu Cam Bardak masasında, çocuk sahibi olamayan derya padişahı ve peri padişahına bir pîr elma vererek yardım etmektedir. Kabuğunu cariyelere, beyaz kısmını vezirlere, iç kısmını da eşi ile yemesi gerektiğini söylemektedir.

Vakti zamanında bir derya padişahı ile bir de peri padişahı varmış. Peri padişahının hiç çocuğu olmuyormuş. Peri padişahı bu derdine bir çare bulmak için köy köy, kasaba kasaba, şehir şehir dolaşıyormuş. Yine bir gün böyle dolaşırken yolu ormana düşmüş. Ormanda bir pîre rastlamış. Pîr, padişaha gereken hürmeti göstermiş. Padişaha:

— Nereye böyle hünkârım, diye sormuş.

Peri padişahı da:

— Hiç sorma, derdime çare bulamıyorum, demiş.

Pîr merak etmiş:

— Nedir bu çare bulamadığın derdin hünkârım, demiş.

Peri padişahı:

— ...Benim çocuğum olmuyor. Benim saltanatımı sürdüreceğ bir çocuk arzu ediyorum fakat muradıma nail olamıyorum, demiş.

Pîr:

— Siz hiç merak etmeyin hünkârım! Kırmızı bir elmayı soydurup kabuğunu cariyelerine, beyaz kısmını da vezirlere yedir. İç kısmını da hanımın ile kendin yiyeceksin. Keyfiyet böyleyken bir kız çocuğun olacak ama bu kıızı hiç kimse görmeyecek. Kıızı gizlice yerin altında büyüteceksin, demiş... (Benek Kaya, 2004: 424).

Gülperi masalında çocuğu olmayan bir padişah yaşamaktadır. Bir gün ak sakallı bir derviş gelmektedir. Padişaha, cebinden bir elma vererek: “Padişahım, işte bu senin üzüntünün çaresidir. Elmanın yarısını sen yiyeceksin, yarısını sultanımız... Dokuz ay, dokuz gün sonra bir oğlunuz olacak.” demektedir. Ak sakallı dervişin, padişaha elma vermesinin ardından padişah çocuk sahibi olmaktadır.

...Çok eski zamanlarda bir padişah yaşarmış. Kudreti, kuvveti o vakitlerde bütün ülkelerde söylenirmiş. Yalnız bu padişahın bir derdi vardı ki ne dert! Hiç çocuğu olmamış... Günlerden bir gün yine dua ederken bahçeye ak sakallı bir ihtiyar gelmiş:

— Selamünaleyküm padişahım, demiş.

Padişah da:

— Aleykümselam. Madem benim padişah olduğumu bildin, öyleyse derdimi de bil, demiş.

İhtiyar cebinden bir elma çıkarıp padişaha uzatmış:

— Padişahım, işte bu senin üzüntünün çaresidir. Elmanın yarısını sen yiyeceksin, yarısını sultanımız. Dokuz ay, dokuz gün sonra bir oğlunuz olacak. Oğlunuz on beş yaşına gelene kadar yedi kat yerin altında yaşayacak. On beş yaşına bastıktan sonra yeryüzüne çıkaracaksınız, demiş. Böyle der demez ihtiyar kaybolup gitmiş. Padişah bunun üstüne saraya gelmiş. Elmanın yarısını kendi yemiş, yarısını karısına yedirmiş. Dokuz ay, dokuz gün sonra nur topu gibi bir evlatları olmuş (Benek Kaya, 2021b: 134).

Keloğlan ile Hubyar Çelebi masalında iki padişah yaşamaktadır. Padişahların çocukları olmamaktadır. Bir gün yolda gördükleri bir ihtiyar, padişahlara elma vererek yardım etmekte ve üç dört ay sonra her ikisi de evlat sahibi olmaktadır.

Çok evvelki zamanlarda iki tane padişah varmış. İkisinin de hiç çocuğu olmuyormuş. Bunlar kendi kendilerine diyorlar ki:

— Eğer ikimizin de çocuğu olursa, biri kız biri de oğlan olursa birbirleriyle evlendirelim.

Bunlar böyle bir karar alıyorlar. Ondan sonra da çocukları olsun diye çareler aramaya başlıyorlar. Bir gün:

— Hadi ne oturup duruyoruz? Hele bir çıkıp dolaşalım, derdimize bir çare arayalım, diye gezmeye çıkıyorlar.

Neyse bunlar dertlerine çare aramakta olsunlar, ak sakallı bir ihtiyara rastlıyorlar. İhtiyar bunlara:

— Buralarda niye böyle gezip dolaşıyorsunuz? Belli ki sizin bir sıkıntınız var, diye soruyor.

Padişahların ikisi de çocukları olmadığını, bunun için bir çare aramaya çıktıklarını söylüyorlar. Adam, kendince bunlara akıl veriyor... Aradan üç dört ay geçiyor, bunların karıları hamile kalmıyor mu? (Benek Kaya, 2021b: 244).

Kırk Kollu Şamdan masalında çocuğu olmayan bir padişah yaşamaktadır. Ak sakallı bir derviş padişaha: “Bu elmayı soyacaksın. Kabuğunu kısırak ata yedireceksin. Elmanın yarısını sen, yarısını da hanımın yiyecek. Çocuk olduğu zaman sakın isim koyma! Ben gelip koyacağım. Razı mısın?” demektedir. Bu şartı kabul edip evine dönen padişah, dervişin söylediklerini uygular ve sonunda evlat sahibi olmaktadır.

Zamanın birinde bir padişahın hiç çocuğu olmazmış. Padişah, bir gün böyle, beş gün böyle düşününce bir gün vezirine demiş ki:

— Vezir, ben öldüğüm zaman benim yerimi, tacımı, tahtımı alacak kişinin benim sülalemden olmasını isterdim.

Vezir de demiş ki:

— Bir sürü hekimler, hacılar, hocalar var. Baktır, çaresini bulurlar. Sen bu ülkenin padişahısın, demiş... Padişah kazaları, köyleri dolaşmış... Çeşmenin başında abdest almış, sabah namazı kılmış. Kılarken arkadan biri bağırması:

— Padişahım, padişahım!

Padişah selam vermiş. Bakmış ki bir derviş...

— Sen benim padişah olduğumu bildin, derdimin devasını da bilirsin, demiş...

Derviş, heybesinden bir elma çıkartıp:

— Ama bir şartım var, demiş.

Padişah da şartın ne diye sormuş. Derviş:

— Çocuk yedi yaşından on dört yaşına kadar bende kalacak. Rız mısın? Çocuğun adını da ben koyacağım, demiş.

Padişah da tamam demiş. Derviş demiş ki:

— Bu elmayı soyacaksın. Kabuğunu kısarak ata yedireceksin. Elmanın yarısını sen, yarısını da hanımın yiyecek... Padişah, sevine sevine gitmiş, olanları hanımına anlatmış... Aradan zaman geçmiş. Padişahın nur topu gibi bir oğlu olmuş (Benek Kaya, 2021b: 272).

Yaveroğlu masalında bir padişah yaşamaktadır. Bu padişah evlat sahibi olamayışından yakınmaktadır. Bir gün derin bir “off” çeker ve karşısına pîr-i fâni çıkmaktadır. Padişaha cebinden bir elma uzatır. “Bunun yarısını sen ye, yarısını karın yesin,” dedikten sonra ortadan kaybolmaktadır.

Çok uzak ülkelerin birinde Yaver adında bir padişah varmış. Bu padişahı herkes çok severmiş ama bunun hiç çocuğu olmamış. Padişah buna çok üzülür, çare arar dururmuş... Günlerden bir gün padişah avlanmaya gitmiş... Birdenbire padişahın aklına çocuğunun olmadığı gelmiş, üzülmüş. Derin bir of çekmiş. Az sonra bir pîr-i fâni yanlarına gelmiş. Padişah bu ihtiyarı görünce şaşırılmış... Padişah:

— Benim hiçbir şeyden şikâyetim yok ama bir tek çocuğum bile yok. İşte buna çok üzülüyorum, tek derdim bu, demiş.

İhtiyar cebinden bir elma çıkartmış, padişaha uzatmış:

— Bunun yarısını sen ye, yarısını da karın yesin, demiş ve ortadan kaybolmuş (Benek Kaya, 2021b: 401).

Bu bölümde incelenen masallar, Stith Thompson’ın *Motif Index of Folk Literature* adlı eserine göre, T511.1.1 kodlu elma yoluyla gebe kalma motifi ile ele alınmaktadır (Alptekin, 2023: 350). Bu motif incelenen masalların kutsal müdahale çerçevesinde şekillendiğini göstermektedir. Masalarda yer alan çocukluluk meselelerinin çoğunlukla padişah gibi yönetici figürlerin aracılığıyla işlenmesi, çocuk sahibi olmanın toplumsal açıdan taşıdığı önemi ortaya koymaktadır. Bahsi geçen örneklerde, bireylerin yaşadığı eksikliğin çözümünde kutsallık atfedilen yardımcı tiplerin ak sakallı derviş, derviş, pîr, ihtiyar veya hoca gibi figürler olduğu görülmektedir. Bu kişiler halk anlatılarında ilahî bilgiye sahip, olağanüstü güç taşıyan rehber kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Kahraman dışsal ya da içsel nedenlerden ötürü gerekeni yapamadığında, umutsuz bir duruma düştüğünde yaşlı adamı görmektedir (Jung, 2024: 98). Bu kişilerin verdiği elma sıradan bir yiyecek olmaktan çıkmakta ve bereket, doğurganlık, ilahî lütuf sembolüne dönüşen nesnelere olarak ele alınmaktadır. Bu bölümde incelenen *Dünya Güzeli*, *Şerbet Dolu Cam Bardak*, *Gülperi*, *Keloğlan ile Hubyar Çelebi*, *Kırk Kollu Şamdan* ve *Yaveroğlu* masallarında çocukluluk sorununun kutsal yardımcı figürler aracılığıyla giderildiği görülmektedir. Bu anlatılarda derviş, pîr, ak sakallı ihtiyar veya benzeri yardımcı kişiler, çocuk sahibi olamayan ailelere çoğunlukla elma vermekte ve bu yiyecek doğurganlığı sağlayan kutsal bir nesne

işlevi kazanmaktadır. Bu nedenle söz konusu masallar, Thompson'ın *Motif Index of Folk Literature* adlı eserindeki T511 yiyecek yoluyla gebe kalma, T511.1.1 elma yoluyla gebe kalma motifleriyle ilişkilendirilebilir. Bu çalışmada yeni bir motif numarası önerilmemekte; söz konusu motiflerin Sivas yöresinden derlenen masallardaki görünüm biçimleri ve anlatı içerisindeki işlevleri ortaya konulmaktadır (1955- 1958: 2293)

2. Dua, Adak ve Şarhı Kabul Yoluyla Çocuk Sahibi Olmak

İncelenen masalarda çocuk sahibi olmanın bir şekli de doğrudan dua, adak ve belirli şartların sağlanmasıyla gerçekleşmektedir. Gebeliğin gerçekleşmemesi durumunda, insan iradesinin sınırlı, ilahî kudretin ise mutlak olduğuna inanıldığından, kutsal olana yönelme eğilimi ortaya çıkmaktadır. Evlat sahibi olmak isteyen bireyler, çocuk sahibi olma durumunu ilahî takdirle ilişkilendirmekte ve bu nedenle dualarının kabul olmamasına yönelik bir ifadeleri bulunmamaktadır.

Masallar, toplumun inançlarını, beklentilerini ve değer yargılarını sembolik bir dille yansıtan anlatılar olduğu için çocuk sahibi olma arzusu da bu metinlerde çoğunlukla dua, adak ve ilahî kabul çerçevesinde anlam kazanmaktadır. Bu doğrultuda masalarda kahramanların ümitlerini kesmeden dua etmelerinin sonucunda isteklerine kavuşmaları, ders verme amacı gütmektedir. Masalarda çocuk sahibi olmanın çoğunlukla belirli şartlara bağlı olduğu görülmektedir. Bu süreçte dua, niyaz ve kutsal yardımın bulunması da geleneksel Türk toplumunda evladın tanrısal bir lütuf olarak kabul edildiğini ifade etmektedir. Çocuk sahibi olmak isteyen masal kahramanı, dualarının kabul edilmesini beklediği sıralarda, adağını gerçekleştirmek için harekete geçmektedir. İncelenen masalarda sürekli dua eden ve adaklarını adayan aileler duaların ve yapılan hayırların karşılığını aldıklarını “Allah vergisi, Allah’tan olacak ki, ilahî adalet budur ki” şeklinde belirtmektedirler. Nitekim Bayatlı da masalarda kahramanların çok tehlikeli ve zorlu bir imtihandan geçtikten sonra muratlarına erebileceğini söylemektedir (2009: 19).

İncelenen masalarda da kahramanlar öncelikle verilen sorumlulukları yerine getirip bir süre beklemektedir. Bu masal örnekleri, Stith Thompson'ın *Motif Index of Folk Literature* adlı eserinde bu motif, T526 dua sebebiyle gebe kalma, T548 dua veya büyü yoluyla çocuk elde etme ve T548.1 duaya karşılık çocuğun doğması motifleriyle ilişkilendirilebilir (1955- 1958: 2297).

Üç Turuncun Aşkı masasında padişahın çocuğu olmamaktadır. Allah'a bir çocuğu olması durumunda kırk gün kırk gece birinden yağ, birinden bal akan iki çeşme yaptıracığı şeklinde dua etmektedir. Duası kabul olan padişah adağını yerine getirmektedir. Bu masalda, çocuk sahibi olmak sadece bireysel mutluluk değil, aynı zamanda toplumsal dayanışmayı ve paylaşmayı da güçlendiren bir olay olarak kabul edilmektedir. Bir kolundan yağ, bir kolundan bal akan çeşmenin yapılması bereketi, bolluğu ve verilen sözün önemini vurgulamaktadır. Bu yönüyle çocuğun doğumu, yalnızca bir evladın dünyaya gelişi olarak değil; bereketin, paylaşmanın ve verilen sözün yerine getirilmesinin sembolik karşılığı olarak anlam kazanmaktadır.

Bir padişah varmış. Bu padişahın hiç çocuğu olmamış. Vaat etmiş ki:

— Bir çocuğum olursa kırk gün kırk gece birinden yağ, birinden bal akan iki çeşme akıtacağım.

Gün olmuş, zaman olmuş. Bir oğlu olmuş. Oğlu büyümüş, on beş yaşına gelmiş. Padişah:

— Vaadimi yerine getireyim, diyerek çeşmeleri akıtmış (Benek Kaya, 2004: 467).

Yazılan Yazı Bozulmaz masasında çocuğu olmayan bir padişah yaşamaktadır. Bu dert, onu zalim ve acımasız bir padişah yapmaktadır. Ülkede bulunan bütün hocaları, ermişleri toplayarak dua etmelerini talep etmektedir. Yıllarca edilen dualar sonucu, padişah bir evlat sahibi olmaktadır. Çocuk

sahibi olamayan padişahın zamanla zalimleşmesi, evlat sahibi olmanın otorite ve toplumsal düzenle ilişkili olduğunu göstermektedir. Padişah, çocuk sahibi olamamanın yol açtığı eksikliği otoritesini sertleştirerek ve çevresine baskı uygulayarak gidermeye çalışmaktadır. Bir yandan da hocaları ve ermişleri yanına çağırarak bireysel isteğini, kolektif bir uygulamaya dönüştürmek istemektedir.

Vakti zamanında bir ülkede bir padişah yaşarmış. Yaşarmış da bu padişahın hiç çocuğu olmuyormuş. Tek derdi buymuş. Bu dert onu vicdansız, zalim, hain bir kişi yapmış. Hiç kimseye acımaz, herkese kötülük yaparmış. Bu derde artık dayanamaz olmuş. Ülkesindeki bütün hacıları, hocaları, ermişleri toplamış; çocuğunun olması için onlardan Allah'a yalvarmalarını emretmiş. Onlar da aylarca, yıllarca dua etmişler. Sonunda Allahu Teâlâ ona bir kız evlat ihsan etmiş (Benek Kaya, 2004: 493).

Neydim, Ne Oldum, Ne Olacağım masalında padişahın çocuğu olmamaktadır. Padişah da sultan da çocuk sahibi olmayı çok istemektedir. Dünyanın her yerinden hekimler gelse de dertlerine derman olmamaktadır. Allah'a sürekli dua etmektedirler ve nihayet Allah vergisi bir kızları olmaktadır. Bu anlatıda, padişahın dünyanın her yerinden hekim getirtmesi ve hepsinin başarısız olması, insan bilgisinin sınırlılığına dikkat çekmektedir. Bu masal, insanın maddi dünyada çözümsüz kalan sorunlarına kendi gücünün ötesindeki bir güce inanma ihtiyacı duyduğunu göstermektedir. Bu bağlamda çocuk sahibi olma, insan çabasını aşan ve ilahî takdirle gerçekleşen bir lütuf olarak sunulmaktadır.

Vakti zamanında bir padişahın hiç çocuğu olmuyormuş. Padişah da sultan da çocuğu çok severmiş. Dünyanın her yerinden hekimler gelmiş, sultanı muayene etmişler. Adı duyulmadık otlardan ilaç yapmışlar fakat hiçbiri fayda etmemiş. Günleri böyle üzüntü ve dua içinde geçerken Allah vergisi bir kız çocukları olmuş (Benek Kaya, 2021b: 296).

3. Eksik veya Ölçsüz Dua Sonucu Olağanüstü Çocukların Doğumu

İncelenen masalarda, çocuğun fiziksel özellikleri ya da geleceği göz ardı edilerek yalnızca çocuk sahibi olma arzusunun öne çıktığı görülmektedir. Ebeveynlerden biri ya da her ikisi Allah'a "yeter ki çocuğum olsun, nasıl olursa olsun" şeklinde dua etmektedir. Kolektif düşünce yapısında çocuk sahibi olmak, Tanrı'nın bahsettiği hediyelerden biri olarak değerlendirildiğinden, masal kahramanları da sadece bu lütuftan faydalanmak istemektedir. Yılmaz da çocuğun varlığının yaratıcının insanlara verdiği bir nimet ve bir lütuf olarak takdim edildiği düşüncesinin hâkim olmasından bahsetmektedir (2016: 2). Öyle ki, masal metinlerinde ailelerin diledikleri çocukların, sağlıkları ve görünümleri ile ilgili bir beklentileri bulunmamaktadır. Birçok masal, bu tür düşüncesiz dileklerin trajik sonuçlarını göstermektedir. Bu tür trajik olayla karşılaşmanın nedeni bir şeyde gereğinden fazla ısrarcı olmak ve parçaların yerine yerleşmesi için yeterince sabır göstermemektir (Bettelheim, 2019: 93). Kahramanın amacı, dua ederek isteğini dile getirip içindeki çocuk özlemini gidermek ve bir evlat sahibi olabilmektir. Dolayısıyla dua dile getirilirken sonuçları düşünülmemektedir. Ancak daha sonra kahraman, dünyaya gelen çocuğun farklı fiziksel özelliklere sahip olması ya da hayırsız bir evlat olması sebebiyle içinde bulunduğu duruma karşı öfke ve pişmanlık hissetmektedir (Özkan, 2025: 142). Öyle ki, doğacak çocukların bazen mercimek tanesi kadar küçük olduğu görülmektedir. Tüm bu durumlar, aslında masal kahramanının olağanüstülüğüne ve anlatının ilgi çekiciliğine işaret etmektedir.

Bu bölümde incelenen masalarda, masal kahramanlarının istekleri metnin temelini oluşturmaktadır. Duası kabul olan ailelerin kimi zaman eksik uzuvlu ya da hayırsız çocuklara sahip oldukları, kimi zaman da yemek hazırlığı sırasında edilen ölçsüz duaların olağanüstü doğumlarla sonuçlandığı görülmektedir. Örnekleme oluşturan masallar Stith Thompson'ın *Motif Index of Folk Literature* adlı eserinde T540 mucizevi doğum başlığı altında değerlendirilen olağanüstü doğum T550 olağan dışı doğumlar, T551 olağanüstü uzuvlu çocuk, T551.1 uzusuz çocuk doğumu, T554 kadının hayvan doğurması, T554.6 kadının keçi/oğlak doğurması, T555.1 kadının meyve doğurması

motifleriyle ilişkilendirilebilmektedir (1955- 1958: 2303). Bununla birlikte *Kara Köpek*, *Bey Oğlu* ve *Yedi Adımlık Yol* gibi bazı anlatılarda olağanüstülük doğrudan çocuğun fiziksel doğum biçiminde değil, ebeveynin ölçüsüz duası veya adağı sonucunda çocuğun kaderinin belirlenmesinde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle bu gruptaki masallar, yalnızca olağanüstü doğum motifleriyle değil, aynı zamanda ölçüsüz dilek, adak, sözün bağlayıcılığı ve kader anlayışı çerçevesinde de değerlendirilmiştir.

Kara Köpek masalında bir çiftin çocukları olmamaktadır. Bir gün kadın Allah'a "Allah'ım! Bana bir çocuk ver. Bu çocuk eğer kız olursa köpek bile istese ona vereceğim." şeklinde dua etmektedir. Duası kabul olan kadın, bir kız çocuğu doğurur ve kızını kara bir köpekle evlendirmektedir. Bu örnekte, annenin kızını köpek bile istese vereceği yönündeki duası, çocuğunun olmasını doğacak çocuğun kaderinden daha önemli görmesi olarak ele alınmaktadır. Annenin bilinçsizce sarf ettiği bu söz, ileride kızının kaderini belirlemektedir. Köpek figürü ilk etapta aşağılayıcı dursa da aslında masal mantığında eşik varlığını nitelemektedir. Eşik varlığı, kahramanın yolculuğunun motiflerinden biri olmaktadır. Bu motif, kahramana hem gidişte hem de dönüşte aşmak zorunda olduğu bir engeldir ve eşik yeni bir dünyanın girişi olarak değerlendirilmektedir (Sarıçiçek, 2013: 30).

Bir karı koca varmış. Bunların hiç çocukları olmuyormuş. Buna çok üzülüyorlarmış. Kadın bir gün Allah'a dua etmiş, adakta bulunmuş:

— Allah'ım bana bir çocuk ver. Bu çocuk eğer kız olursa köpek bile istese ona vereceğim, demiş. Aradan epey bir zaman geçmiş. Kadının bir kızı olmuş. Kız büyümüş, güzelleşmiş, serpilmiş, gelinlik çağına gelmiş. Bir gün bunların kapısı çalınmış. Kara köpek bu kızı istemeye gelmiş... Annesi de:

— Adağımı yerine getirmem lazım, demiş.

Kadın kızını köpeğe vermiş (Benek Kaya, 2004: 242).

Konuşan Yüzük masalında bir karı koca yaşamaktadır. Bunların çocukları olmamaktadır. Kadın, her gün Allah'a yalvarıp dua etmektedir. "Allah'ım! Bir çocuğum olsun da kız, oğlan fark etmez. Tek bir tane çocuğum olsun da varsın o da insan yesin." şeklinde dua etmiştir. Allah tarafından duası kabul olan kadın, çok geçmeden bir kız çocuğu doğurmaktadır. Bu çocuk ise, her gece ahırdaki hayvanlardan birer tane yemektedir.

Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde bir karı koca varmış. Bunların hiç çocukları olmuyormuş ama kadının bir üvey oğlu varmış. Kadın her gün Allah'a yalvarıp çocuk istiyormuş. Bir gün kadın şöyle dua etmiş:

— Allah'ım, bir çocuğum olsun da kız oğlan fark etmez. Tek bir tane çocuğum olsun da varsın o da insan yesin, demiş. Allah tarafından duası kabul olmuş (Benek Kaya, 2021b: 279).

Hayırsız Kız masalında varlıklı bir adam yaşamaktadır. Bu adamın üç erkek çocuğu bulunmaktadır. Kız çocuğu olmadığı için üzülen adam Allah'a yalvarmaktadır. Duanın kabul olması sonucu doğan kız çocuğunun, insan eti yediği görülmektedir.

Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde zengin bir adam varmış. Böyle atları, develeri, koyunları, inekleri olan bir adammış. Bu adamın üç tane oğlu varmış. Hiç kızı yokmuş. Bir gün namaz kıldıktan sonra Allah'a ellerini açıp:

— Ya Rabbi, sen bana bir kız evladı ver. Hayırsız olsun ama yeter ki bir kızım olsun, demiş. Ee şimdi bu hayırsız evlat istedikten sonra hâşâ Cenâb-ı Allah için zor bir şey değil ya. Üç beş ay sonra Allah buna bir kız evlat vermiş. Kız büyümeye başlamış. İki yaşına, üç yaşına kadar gelmiş. Yeni yeni sürünmeye başlayınca bu adamın mallarında eksilme başlamış, ölme başlamış (Benek Kaya, 2021b: 151).

Yukarıda yer alan *Konuşan Yüzük* ve *Hayırsız Kız* masallarında görüldüğü üzere, insan yiyen

çocuk motifi ailelerin ölçüsüz arzusunun, toplumsal düzende oluşturabileceği zararlara yönelik örnek olmaktadır. Bu anlatılarda çocuk sahibi olma arzusunun, çocuğun niteliği ve geleceğine ilişkin kaygıların önüne geçtiği görülmektedir.

Karpuz Oğlan masalında fakir bir karı-koca yaşamaktadır. Çocukları olmayan bu çift, çok üzülmemektedir. Köye gelen bir hoca kadma bal hazırlar ve okunan balı daha sonra yemesini istemektedir. Olaydan habersiz koca, balı kendisi yemekte ve karpuz şeklinde bir çocuğa gebe kalmaktadır. Bu masalda balın tüketilmesi çocuk sahibi olma yolunda kutsal bir aracı olarak yer alsa da masal metninin bu grupta değerlendirilmesinin sebebi, çocuğun karpuz şeklinde dünyaya gelmesidir.

Zamanın birinde ücra bir köyde karı koca yaşarmış. Bunların çocukları olmazmış... Köyde bir gün tellal bağırılmış:

— Köye bir hoca geldi. Çocuğu olmayanlara bal okuyor. Balı da yiyenin çocuğu oluyor.

Bu kadın da hemen hocaya gidip demiş ki:

— Aha bu balı oku, benim de çocuğum olsun.

Hoca da okuyup:

— Bunu götür ye, çocuğun olur, demiş.

Kadın okunmuş balı rafa koymuş... Kocası yorgun argın tarladan gelmiş... Rafa bakmış ki bal var.

— Hanım gelene kadar bu balı yiyelim, demiş...

Gel zaman git zaman bu adamın karnı şişmiş. Vakit tamam olunca top gibi, karpuz şeklinde çocuk dünyaya getirmiş (Benek Kaya, 2021: 212).

Kuru Ceviz masalında bir kadınla kocasının hiç çocuğu olmamaktadır. Kadın bir gün Allah'a dua etmektedir. "Allah'ım, bana çocuk ver! Olursa da bir kuru ceviz olsun." şeklinde dua etmektedir. Bir süre sonra kadın kuru bir ceviz doğurmaktadır. Bu cevizi ne yapacağını anlamayınca, cevizi çöp gibi atmaktadır. Ancak cevizin içinde yatan dünya güzeli bir kız bulunmaktadır. Bu masalarda çocuk sahibi olamayan annenin duası, bilinçsizce ve ölçüsüzce söylenmiş bir isteğin örneğidir. Annenin asıl amacı çocuk sahibi olmak olduğundan, çocuğun hangi özelliklerde olacağı önemli olmamaktadır. Bu durum sosyal açıdan çocuk sahibi olamamanın psikolojik baskısını ifade etmektedir. Masal kahramanı çocuğun, ceviz ve karpuz şeklinde doğması ise kahramanın gizemini sembolize etmektedir. Bu bağlamda dışı sert ve değersiz görünen ceviz veya karpuzu doğurmak, asıl gerçeğin ve değerinin dış görünüşte olmadığı yönünde okuyucuyu bilgilendirmektedir.

Bir kadınla kocasının hiç çocukları olmazmış. Kadın bir gün Allah'a dua etmiş:

— Allah'ım bana çocuk ver, olursa da bir kuru ceviz olsun, demiş. Kurban olduğum Allah'ım, dilek kapısı açılmış o gün. Ay gelmiş, yıl gelmiş, kadın doğum yapmış.

— Allah'ım ben senden bir kuru ceviz istedim, sen de dileğimi kabul ettin. Ama ben bu kuru cevizi ne yapayım, demiş. Cevizi kaldırmış, atmış (Benek Kaya, 2021b: 283).

Sırlı Post masalında hayvancılıkla uğraşan bir kadın yaşamaktadır. Bu kadının bir türlü çocuğu olmamaktadır. Bir gün Allah'a "Allah'ım, ne olursun, bana da bu oğlaklar gibi bir çocuk ver." şeklinde dua etmiştir. Allah'tan olacak ki o gece kadın gebe kalmaktadır. Günler, aylar geçince bir oğlak doğurmaktadır. Bu anlatıda doğan oğlan çocuk, olağanüstü doğum motifinin bir örneğini yaratmıştır. Anlatı metnindeki annenin, hayvanlara bakarak dua etmesi, ailelerin çocuk sahibi olma konusundaki hasretlerini belirtmektedir.

Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde bir kadın yaşamış. Bu kadının hiç çocuğu olmamış ama hayvancılık yaptığı için sürüsü varmış. Bir gün ağıldan sürüsünü çıkarmış, onları otlatmaya götürmüş. Koyun kuzu bir yerde otlarken gözü oğlaklara takılmış. Sağa sola koşup hem birbirleriyle hem de anneleriyle eğleniyorlarmış. Onları o kadar çok seyretmiş ki kanı kaynamış. Kendinden böyle çocuklar olsun istemiş. Hemen ellerini havaya kaldırıp:

— Allah'ım ne olur bana da bu oğlaklar gibi bir çocuk ver, diye dua etmiş. Akşam vakti olunca hayvanlarını toplayıp eve getirmiş. Kafası bu düşünceyle yatağına girip yatmış. Allah'tan olmayacak yok ki kadın hamile kalmış. Günler, aylar derken kadının ağrısı tutmuş (Benek Kaya, 2021b: 336).

Bey Oğlu masalında bir kadın yaşamaktadır. Çocuğu olmadığı için üzülen bu kadın Allah'a "Ya Rabbi! Bana bir çocuk ver de oğlan olursa sipahi asker yollayayım. Kız olursa kurda, kuşa gelin edeyim." şeklinde dua etmiştir. Kadının duası kabul olmakta ve zamanla adağını unutmaktadır. Bir kurt gelmekte ve nasibini istediğini söylemektedir. Bu masalda anne, çocuk sahibi olmayı doğacak çocuğunun geleceğinden daha fazla önemsemektedir. Kadının duasını unutmamasına karşın kurdun gelip nasibi istemesi de ilahî düzende bu sözün karşılığı olacağını göstermektedir.

Vakti zamanında bir kadın varmış. Bu kadının hiç çocuğu olmamış. Öyle üzülür, öyle yanarmış ki bir gün ellerini açıp Allah'a:

— Ya Rabbi, bana bir çocuk ver de oğlan olursa sipahi asker yollayayım, kız olursa kurda kuşa gelin edeyim, diye dua etmiş. Gel zaman git zaman Allah bu duasını kabul etmiş, bir kız doğmuş (Benek Kaya, 2021a: 97).

Mercimek Oğlan masalında bir kadının hiç çocuğu olmamaktadır. Her sabah kalkıp Allah'a yalvarmaktadır. Bir gün yemek yaparken, "Allah'ım, bunun sayısı kadar çocuk ver bana." diye dua etmiştir. Duası kabul olan kadın bu kadar çocukla baş edemeyeceğini anlayınca, çocukları teker teker öldürmektedir. Korku ile saklanan bir mercimek oğlan geriye kalan tek çocuk olmaktadır. Bu masalda annenin uzun süre boyunca çocuk sahibi olamamasından kaynaklı yaşadığı çocuk özlemi, mercimeklerin sayısı kadar çocuk istemesiyle karşımıza çıkmaktadır. İstedığı şey gerçekleşince ise bu yükü taşıyamamakta ve masalın trajik yönü olan çocuklarını öldürmesi anlatılmaktadır. Bu masalda çocuk sahibi olma arzusu, kısa sürede korkuya dönüşmektedir.

Kadının birinin hiç çocuğu olmuyormuş. Her gün sabah kalkarmış, Allah'a yalvarmış ki bir çocuğum olsun diye. Bir gün yemek yapmak için mercimek seçerken:

— Allah'ım, bunun sayısı kadar çocuk ver bana, demiş. Ondan sonra dileği kabul olmuş, o mercimekler kadar çocuğu olmuş (Benek Kaya, 2021a: 298).

Yarım Götlü masalında bir kadın yaşamaktadır. Bu kadının hiç çocuğu olmamaktadır. Bir gün Allah'a "Allah'ım! Bana bir evlat ver de nasıl olursa olsun." demiştir. Bunun üzerine duası kabul olan kadının yarım uzuvlu çocuğu olmaktadır. Bu masalda, annenin etmiş olduğu dua çocuğun fiziksel bütünlüğünden, sağlığından ziyade sadece anne olma arzusu ile ilişkilidir.

Vaktin birinde bir kadın yaşamış. Bu kadının hiç çocuğu olmamış. Öyle çok istiyormuş ki bir çocuğu olsun. Bir gün Allah'a öyle yalvarmış ki:

— Allah'ım bana bir evlat ver de nasıl olursa olsun, demiş. Allah kadının duasını kabul etmiş. Ona bir evlat vermiş. Vakti zamanı gelince bu kadın doğuruyormuş (Benek Kaya, 2023: 371).

Yedi Adımlık Yol masalında bir padişah yaşamaktadır. Bu padişahın çocuğu olmamaktadır. Padişah, bir gün Allah'a "Ya Rabbi! Tek bir oğlum olsun da evlendiği gece canını al!" şeklinde dua etmiştir. Allah da duasını kabul etmiştir. Vakti gelince padişahın hanımı bir erkek çocuğu doğurmaktadır. Yaşı gelip evleneceği vakit, Azrail çocuğun canını almaya gelmektedir. Bu masal ise, doğrudan dua, adak ve kader üzerine kuruludur. Kahramanlar çocuk sahibi olmak için çocuklarının geleceğini feda etmektedir. Bu anlatıda çocuk sahibi olma arzusunun, çocuğun geleceğine ilişkin

kaygıların önüne geçtiği görülmektedir.

Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, eski zamanların birinde bir padişah varmış. Bu padişahın hiç çocuğu olmazmış. Padişah bir gün Allah'ı yalvarmış:

— Ya Rabbi, tek bir oğlum olsun da evlendiği gece canını al, demiş. Allahu Teâlâ duasını kabul etmiş. Vakti saati gelince bir oğlu olmuş. Aylar, yıllar geçmiş; bu oğlan yetmişmiş, delikanlı olmuş (Benek Kaya, 2023: 374).

Sonuç

Bu çalışmada, Ayşe Benek Kaya tarafından derlenip yayınlanan *Has Bahçenin Gülleri: Sivas Masalları* (2004), *40 Gün 40 Gece Kaynağından Türk Masalları* (2021a), *Tıngır Mıngır Kaynağından Sivas Masalları* (2021b) ve *Gel Zaman Git Zaman Derleme Masallar* (2023) adlı eserlerde yer alan toplam 300 masal incelenmiş; bunlar arasından Sivas'tan derlenen 211 masal değerlendirmeye alınmıştır. İnceleme sonucunda 19 masalda çocuksuzluk motifinin yer aldığı tespit edilmiştir. Bu masallar, motifin görünüm biçimleri ve anlatı içerisindeki işlevleri dikkate alınarak üç başlık altında sınıflandırılmıştır. İlk grupta, kutsal yardımcı aracılığıyla çocuk sahibi olma biçimi yer almaktadır. Bu grupta derviş, pîr, hoca ve ak sakallı ihtiyar gibi figürler, çocuksuzluk sorununu çözen kutsal aracı kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu figürlerin ailelere sunduğu elma başta olmak üzere çeşitli yiyecekler, sıradan bir besin olmaktan çıkarak doğurganlık, bereket ve ilahî lütuf anlamı kazanmaktadır. Böylece çocuk sahibi olma, masal metinlerinde kutsal müdahale ile gerçekleşen olağanüstü bir durum olarak sunulmaktadır. Bu yapı, Türk halk kültüründe evlat sahibi olmanın Tanrı'nın takdiriyle ilişkilendirildiğini ve bu inancın masalarda sembolik nesnelere aracılığıyla görünür kılındığını göstermektedir. İkinci grupta, dua ve adak yoluyla çocuk sahibi olma biçimi öne çıkmaktadır. Bu anlatılarda aileler, çocuk özlemlerini doğrudan yaratıcıya yönelttikleri dualarla dile getirmekte; kimi zaman da adakta bulunarak evlat sahibi olmayı istemektedir. Masalarda duanın kabul edilmesi, çoğu zaman sabır, inanç, teslimiyet ve verilen sözün yerine getirilmesiyle ilişkilendirilmektedir. Bu yönüyle çocuksuzluk motifi, yalnızca bir dileğin gerçekleşmesi biçiminde değil; insanın kutsal olanla kurduğu ilişkiyi, inanç dünyasını ve sorumluluk bilincini gösteren bir anlatı unsuru olarak değerlendirilebilir. Üçüncü grupta ise eksik, yanlış veya ölçsüz dualar sonucunda ortaya çıkan olağanüstü doğumlar ve çocuğun kaderini belirleyen dilekler yer almaktadır. Bu anlatılarda ailelerin çocuk sahibi olma arzusu, doğacak çocuğun sağlığı, görünüşü veya geleceğine ilişkin kaygıların önüne geçmektedir. “Ne olursa olsun, yeter ki bir çocuğum olsun” anlayışıyla edilen dualar, masal mantığı içinde farklı sonuçlar doğurmakta; kimi zaman insan eti yiyen, hayvan biçimli, eksik uzuvlu ya da mercimek, ceviz ve karpuz şeklinde dünyaya gelen çocukların doğduğu görülmektedir. *Kara Köpek*, *Bey Oğlu* ve *Yedi Adımlık Yol* gibi bazı masalarda ise olağanüstülük doğrudan çocuğun fiziksel doğum biçiminde değil, ebeveynin ölçsüz duası veya adağı sonucunda çocuğun kaderinin belirlenmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, masalarda dileğin gücüne, sözün bağlayıcılığına ve ölçsüz arzusunun sonuçlarına dikkat çekmektedir. İncelenen metinlerde çocuksuzluk, aile için yalnızca bireysel bir üzüntü kaynağı değildir. Bu durum aynı zamanda soyun devamı, aile bütünlüğü, toplumsal kabul, otoritenin sürdürülmesi ve sosyal statünün korunmasıyla ilişkilidir. Özellikle padişah, bey veya varlıklı kimselerin çocuk sahibi olamaması, anlatılarda yalnızca aile içi bir eksiklik olarak değil, toplumsal düzeni etkileyen bir sorun olarak işlenmektedir. Bazı masalarda evlat sahibi olma isteği aileye yardımcı olacak bir bireyin varlığıyla; bazı anlatılarda ise iktidarın, soyun ve mirasın devamlılığıyla ilişkilendirilmektedir. Bu yönüyle çocuksuzluk motifi, Türk halk kültüründe çocuğa yüklenen anlamların Sivas masallarındaki yansımaları olarak değerlendirilebilir. Sivas yöresinden derlenen masalarda çocuksuzluk motifinin, Thompson'ın T500-T599 gebe kalma ve doğum başlığı altında yer alan çeşitli motiflerle ilişkili biçimde anlatıya dâhil edildiği görülmüştür. İncelenen masalarda yiyecek yoluyla gebe kalma, dua ve adak sonucunda çocuk sahibi olma,

mucizevi doğum, ölçüsüz dilek sonucunda küçük ya da olağan dışı çocuğun dünyaya gelmesi, hayvan veya meyve biçimli çocukların doğumu gibi motiflerin Sivas masallarında yerel inanç ve anlatı geleneğiyle birleşerek kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu nedenle çalışmanın temel katkısı, yeni bir motif önermekten ziyade, Thompson'ın katalog sisteminde yer alan mevcut motiflerin Sivas yöresinden derlenen masallardaki görünümünü, işlevini ve kültürel bağlamını ortaya koymasındır. Sonuç olarak, Sivas masallarında çocuksuzluk motifi; aile bütünlüğü, soy devamlılığı, inanç, kader, kutsal müdahale ve olağanüstü doğum anlayışını yansıtan önemli bir anlatı unsurudur. Bu motif, anlatılarda kahramanın dünyaya gelişini hazırlamakta ve çoğu zaman masalın sonraki olaylarını belirleyen temel hareket noktası olmaktadır. Masalarda yer alan kutsal yardımcıları, dualar, adaklar ve olağanüstü doğum biçimleri, halkın inanç dünyasını ve kültürel kabullerini görünür kılmaktadır. Bu bağlamda çocuksuzluk motifi, Sivas masallarında hem anlatının kuruluşunu sağlayan yapısal bir unsur hem de toplumun aile, soy, kader ve kutsal olana ilişkin değerlerini aktaran kültürel bir göstergesi niteliği taşımaktadır.

Kaynakça

- Alptekin, Ali Berat (2023). *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı (12. bs.)*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bayat, Fuzuli (2007). *Türk Mitolojik Sistemi: Cilt 1*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bayatlı, Necdet Yaşar (2009). *Irak Türkmenlerinin Halk Masalları*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Benek Kaya, Ayşe (2004). *Has Bahçenin Gülleri: Sivas Masalları*, Çanakkale: Hars Akademi Yayınları.
- Benek Kaya, Ayşe (2021a). *40 Gün 40 Gece Kaynağından Türk Masalları*, Sivas: Vilayet Kitabevi.
- Benek Kaya, Ayşe (2021b). *Tıngır Mingir Kaynağından Sivas Masalları*, Sivas: Vilayet Kitabevi.
- Benek Kaya, Ayşe (2023). *Gel Zaman Git Zaman: Derleme Masallar*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bettelheim, Bruno (2019). *Masalların Büyüsü: Masalların İşlenişi, Önemi ve Psikanalitik Anlamları* (S. Elibal, Çev.), İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Bilecan Karaosmanoğlu, Ennur - Mirzaoğlu Sivacı, Gülay (2025). Türk Epik Destan Geleneğinde Kahramanın Mucizevi Doğumu, *Folklor Akademi Dergisi*, C 8, S 2, s. 374-391.
- Boratav, Pertev Naili (2019). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı (Bütün eserleri 3)*, Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Çelepi, Mehmet Surur (2017). *Türk Kültür Evreninde Toy: Denizli Örneği*, Konya: Kömen Yayınları.
- Çorbacı, Çiğdem (2000). *Türk Masallarında Yardımcı İhtiyar Motifi*, Yüksek Lisans Tezi Elâzığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir, Necati (2016). *Oğuz Kağan Destanı*, Ankara: Ötüken Neşriyat.
- Demirtaş, Sezai (2025). Çocuksuzluk Bağlamında Ağıtlara Tematik Bir Yaklaşım, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C 13, S 44, s. 262-285.
- Erdentuğ, Nermin (1977). *Sosyal Adet ve Gelenekler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ergin, Muharrem (2018). *Dede Korkut Kitabı I-II*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güven, Merdan (2005). *Türkiye Sahasındaki Hikâyeli Türküler Üzerine Bir Araştırma*, Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Helimoğlu Yavuz, Muhsine (2002). *Masallar ve Eğitimsel İşlevleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İbrayev, Şakir (1998). *Destanın Yapısı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

- Jung, Carl Gustav (2024). *Dört Arketip* (Z. A. Yılmaz, Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Kalafat, Yaşar (1995). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Kuşdemir, Orhan Fatih (2020). *Türk Dünyası Halk İnanışlarında Doğum: Yaşar Kalafat'ın Eserleri*, Ankara: Gece Kitaplığı.
- Öğünç, Mustafa (2021). Türk Dünyası Atasözlerinde Çocuk Algısı, *Türkiyat Mecmuası*, C 31, S 2, s. 1-42.
- Ölmez, Filiz (2012). Meyve ve Türk Sanatları Bağlamında Elma, *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, S 10, s. 77-102.
- Örnek, Sedat Veyis (2000). *Türk Halkbilimi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özkan, Pelin (2025). Anadolu Türk Masallarında Çocuksuzluk Motifi, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S 57, s. 133-153.
- Sarıçiçek, Mümtaz (2013). *Modern Kahramanın Mitolojik Yolculuğu*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Thompson, Stith (1955-1958). *Motif Index of Folk Literature: A Classification of Narrative Elements in Folktales, Ballads, Myths, Fables, Mediaeval Romances, Exempla, Fabliaux, Jest-Books and Local Legends*. Bloomington: Indiana University Press.
- Topdemir Koçyiğit, Oya (2012). İnfertilite ve Sosyo-kültürel Etkileri, *İnsanbilim Dergisi*, S 1, s. 27-37.
- Toprak, Fatma Betül - Kızılgeçit, Muhammed (2023). Çocuk Sahibi Olamayan Kadınlarda Dinî Başa Çıkma Sürecine Yönelik Bir Araştırma, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C 2, S 24, s. 557-587.
- Üner, Elif - Sunal, Nihal (2018). İnfertilite Kliniğinde Tedavi Gören Kadınların Yalnızlık Düzeyini ve Algıladıkları Aile Desteğini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi, *Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi*, C 4, S 2, s. 1-15.
- Yalçın, Süleyman Kaan - Şengül, Murat (2004). Dede Korkut Hikâyeleri'nin Çocuk Eğitimi Açısından Öne Sürdüğü Değerler ve Ortaya Çıkarmak İstedığı Tip Üzerine Bir Değerlendirme, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C 14, S 2, s. 209-223.
- Yıldız, Naciye (2009). Türk Destanlarında "Çocuksuzluk", *Millî Folklor*, C 21, S 82, s. 76-88.
- Yılmaz Polat, Leyla (2026). "Üç Turunçlar" Masalının Arketipsel ve Sembolik Yapısı Üzerine Bir İnceleme, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C 19, S 53, s. 130-148.
- Yılmaz, Bora (2016). Dinî İçerikli Halk Anlatılarında Ebeveynin Evlat Sevgisi ile İmtihanı, *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, C 1, S. 1, s. 1-9.

**Yılmaz, İlyas (2025). Bir Geleneğin Modern Yankısı: Tahir Bulut'un Şiirlerinde
Âşıklık İzleri. Trabzon: Serander Yayınları.**

Doç. Dr. Ali Kemal ŞAŞ

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

kemalsas@ahievran.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-6838-3018

Geliş Tarihi

Arrival Date

07.06.2026

Kabul Tarihi

Accepted Date

28.06.2026

Yayın Tarihi

Publication Date

30.06.2026

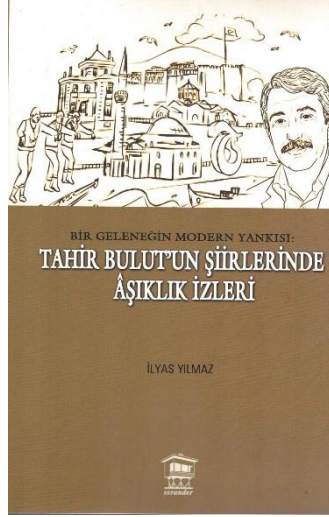
Yayın Değerlendirme

Publication Rating

Atf: Şaş, Ali Kemal (2026). "Yılmaz, İlyas (2025). Bir Geleneğin Modern Yankısı: Tahir Bulut'un Şiirlerinde Âşıklık İzleri. Trabzon: Serander Yayınları", *Uluslararası Yunus Emre Sosyal Bilimler Dergisi*, 13, s. 78-80.

Citation: Şaş, Ali Kemal (2026). Yılmaz, İlyas (2025). "Bir Geleneğin Modern Yankısı: Tahir Bulut'un Şiirlerinde Âşıklık İzleri. Trabzon: Serander Yayınları", *International Journal of Yunus Emre Social Sciences*, 13, pp. 78-80.

Âşıklık geleneği, Türk edebiyatının en köklü ve gür kollarından birini oluşturmaktadır. Bu gelenek, yüzyıllar boyunca kuşaktan kuşağa aktarılarak gelişmiş ve toplumun kültürel hafızasının korunmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Halkın duygu, düşünce, inanç ve yaşam biçimini yansıtan âşıklar, şiir ve müzik aracılığıyla toplumsal olayları dile getirmiş, kültürel değerlerin yaşatılmasına katkıda bulunmuşlardır.

Balkanlar'dan Türkmenistan'a kadar oldukça geniş bir alanda varlığını sürdüren âşık edebiyatı, çoğunlukla, İslamiyet öncesine uzanan ozan-baksı geleneğiyle ilişkilendirilmiştir. Türklerin İslamlaşmasıyla köklü bir dönüşüm ve yeniden yapılanma sürecine giren bu geleneğe, kahramanlık temalarını epik bir üslupla işleyen ozan ve baksı tipinin yerini, daha çok dinî, tasavvufî ve lirik unsurları ön plana çıkaran âşık tipi almaya başlamıştır. Bu süreçte toplumsal, dinî ve kültürel alanlarda meydana gelen değişimler neticesinde edebiyat yeni bir kimlik kazanmış; ozan ve baksılar ruhani önderlik, büyücülük, hekimlik gibi rolleri terk etmiş; onların yerlerini alan âşıklar ise daha ziyade sanatkâr ve eğitmen yönleriyle ön plana çıkmışlardır.

Klasik formuna 16. asırda kavuştuğu düşünülen âşıklık geleneği, Osmanlı toplumunun maruz kaldığı değişimlere muvazi bir şekilde yeniden şekillenmiş, kendi içerisinde şubelere ayrılmıştır. Anadolu'nun pek çok yerinde klasik şeklini koruyan bu gelenek, İstanbul ve çevresinde önemli değişikliklere uğramıştır. Dönemin yöneticileri tarafından desteklenen, âşık kahveleri ve fasıl geleneğiyle kurumsal bir yapıya kavuşan âşıklar, yer yer klasik şiirin tesirinde kalmışlardır. Bu tesir neticesinde divan edebiyatı nazım biçimlerini kullanarak aruz vezniyle ve nispeten ağıdalı bir dille şiirler terennüm eden âşıklar yetişmiştir.

Bu dönemde Osmanlı sarayından teveccüh görece kadar geniş bir etki alanına sahip olan âşıklık geleneği, değişen şartların etkisiyle, 20. yüzyılın başlarından itibaren büyük şehirlerdeki etkisini kaybetmiş; İstanbul ve çevresinden Anadolu'nun doğusuna çekilmek zorunda kalmıştır. Bazı araştırmacılara göre yok olmaya yüz tutan, bazı araştırmacılara göre ise şekil değiştirerek varlığını sürdüren âşıklık geleneği Tanzimat'tan bu yana modern şiirimizi besleyen en mühim damarlardan biri olmaya devam etmektedir.

Tanzimat'tan sonra filizlenmeye başlayan modern Türk şiiri, başlangıçta divan şiirinin Batı'dan gelen yeni tema ve söyleyiş biçimleriyle tekrar yorumlanmasından ibaretti. Bu dönemde halka ve halk

şiiirine yönelmeye matuf fikirler edebiyat dünyasında önemli karşılık bulmamış, Şinasi ve Ahmet Mithat Efendi gibi birkaç şuurulu aydının çabalarına rağmen Tanzimat ve Servet-i Fünun Dönemi'nde halk edebiyatına yönelik cılız bir söylemden öteye geçememiştir.

19. yüzyılda ortaya çıkan ve II. Meşrutiyet'ten itibaren kuvvetlenen Türkçülük cereyanı modern Türk şiirini derinden etkilemiştir. Millî Edebiyat Dönemi'nde sistematik bir çerçeveye oturan halk kültüründen ve edebiyatından faydalanma anlayışı; sade bir dille, hece vezniyle ve halk şiiri nazım biçimlerini kullanarak şiir yazmaya imkan sağlamıştır. Halk şiiri unsurlarını modern şiirde yoğun bir şekilde kullanan ilk şair Mehmet Emin Yurdakul'dur. 1897'de yayımladığı Türkçe Şiirler'i dil, ölçü, imge dünyası ve tematik yönelimleri bakımından âşık tarzı halk şiirinden önemli izler taşır. Bu dönemde Rıza Tevfik ve Ziya Gökalp'ın halk edebiyatı unsurlarıyla bezeli şiirleri de modern Türk şiirinin oluşumunda oldukça etkili olmuştur.

Cumhuriyet'in ilanıyla kültür politikalarında öne çıkan millîlik ve halka yönelme anlayışı, modern şiirin yerli unsurlara dayanması ve şiir dilinin sadeleşmesi yönündeki çabaları hızlandırmıştır. Bu dönemde, hece ölçüsünün yeniden kullanılması, konuşma diline yakın bir söyleyişin benimsenmesi ve Anadolu coğrafyasının keşfedilmesi, halk şiiri geleneğiyle kurulan bağın önemli göstergeleri olarak değerlendirilebilir. Özellikle Beş Hececiler, halk şiiri geleneğini önceleyen memleketçi edebiyat anlayışıyla halk şairlerinin yolundan gitmiş ve yeni bir şiir anlayışı oluşturmuşlardır. Sonraki dönemlerde Ahmet Kutsi Tecer, Orhan Şaik Gökyay, Cahit Külebi, Ceyhun Atuf Kansu ve Feyzi Halıcı gibi pek çok isim âşık tarzı halk şiiri geleneğinden etkilenmiş, eserlerinde doğrudan veya dolaylı olarak halk şiiri unsurlarına yer vermişlerdir.

İlyas Yılmaz tarafından yayımlanan “Bir Geleneğin Modern Yankısı: Tahir Bulut'un Şiirlerinde Âşıklık İzleri” adlı eser Trabzonlu şairleri konu alan son çalışmalardan biridir. Serander Yayınevi tarafından 2025'te Trabzon'da yayıma hazırlanan eser; Ön Söz, Genel Hatlarıyla Trabzon, Tahir Bulut'un Hayatı ve Âşıklık Geleneği İçindeki Yeri, Tahir Bulut'un Edebî Şahsiyeti, Tahir Bulut'un Şiirleri, Sonuç ve Kaynakça bölümlerinden oluşmaktadır.

Eserin muhtevası hakkında bilgi veren “Ön Söz”den sonra “Genel Hatlarıyla Trabzon” adlı bölüm yer almaktadır. Bu bölümde Trabzon'un kültürel durumu tarihî bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Trabzon ve yöresindeki adet ve inançlar sıralanmış, evlilik ve askere uğurlama gibi önemli hadiselerde ne gibi uygulamaların yapıldığı açıklanmıştır. Trabzon folklorunda önemli bir yere sahip olan Hıdırellez, Cazu Gecesi, Kalandar gibi gün ve geceler hakkında bilgi verilmiş; fıkra, türkü, mani gibi halk edebiyatı ürünlerinin yöreye has özellikleri üzerinde durulmuştur. Dil özelliklerinin de irdelendiği bölümde Trabzon ağzının fonetik, morfolojik ve sentaktik özellikleri ana hatlarıyla sıralanmıştır. Bölümün sonunda âşıklık geleneğinin tarihî seyri etraflıca tartışılmış; siyasi, sosyal ve kültürel değişimlerin bu gelenek üzerindeki etkileri belirlenmiştir. Trabzon ve çevresindeki âşıklık anlayışı klasik âşıklık geleneğiyle karşılaştırıldıktan sonra 19. asrın başlarından itibaren Trabzon'da yetişmiş 26 halk şairi kısaca tanıtılmıştır.

Bir edebî eserin doğru ve derinlemesine anlaşılmasında yazarın hayat yolculuğunun, dünya görüşünün ve niyetinin bilinmesi hayati öneme sahiptir. Yazarın sergüzeşti, yetiştiği içtimai muhit ve ferdî deneyimleri bilinmeden eser üzerine yapılan yorumlar eksik kalmaya mahkûmdur; zira metnin anlamı çoğunlukla bu unsurlar tarafından belirlenir. “Tahir Bulut'un Hayatı ve Âşıklık Geleneği İçindeki Yeri” adlı ikinci bölümde eserin yazılmasına vesile olan şairin çocukluğu, tahsil hayatı, askerlik dönemi, mesleki kariyeri ve dünya görüşü hakkında bilgiler verilmiştir. Bu malumattan hareketle Tahir Bulut'un fikrî ve edebî yönü aydınlatılmış; özellikle klasik halk şairlerinden ayrılan yönleri belirlenmiştir. Şairin poetik görüşleri şiirlerinden hareketle ortaya konduktan sonra âşıklık geleneği hakkındaki düşünceleri ve bu geleneğin içerisindeki yeri irdelenmiştir. Bölümün sonunda Tahir Bulut'un halk şiirinin pek çok karakteristik özelliğini şiirlerine yansıtmasına rağmen şiirlerini

irticalen söylememesi, usta-çırak ilişkisi içerisinde yetişmemiş olması, saz çalamaması gibi sebeplerle tam manasıyla bir âşık olarak değerlendirilemeyeceği; özellikle şairlerinin mühim bir kısmını serbest deyiş şeklinde yazmış olması nedeniyle kalem şuarası içerisinde sayılması gerektiği vurgulanmıştır.

Ahenk, şiiri diğer edebî türlerden ayıran en belirleyici unsurlardan biridir. Şiirde hem ritmik hem de fonetik düzeyde bütünlük sağlayan ve okuyucuda estetik bir haz uyandıran ahenk unsurları aynı zamanda şiirin kalıcılığına da hizmet etmektedir. “Tahir Bulut’un Edebî Şahsiyeti” adlı üçüncü bölümde şairin eserleri şekil ve muhteva yönünden etraflıca tetkik edilmiştir. Serbest ölçüyle yazılmış birkaç şiir göz ardı edilirse Tahir Bulut’un bütün şiirlerini hece vezniyle kaleme aldığı söylenebilir. Hecenin hemen hemen tüm kalıplarında eser veren şairin, bazı şiirlerinde vezin duraklarına riayet etmediği görülür. Ahenk oluşturmak için ses tekrarlarına da başvuran şair, eserlerinde temel ahenk unsuru olarak redif ve kafiyeyi kullanmıştır. Şiirlerinde çoğunlukla yarım kafiyeyi kullanmış olan Tahir Bulut, yer yer tam, zengin ve cinaslı kafiyeyi de tercih etmiş; özellikle mani türündeki eserlerinde cinaslı kafiyeye ağırlık vermiştir. Bu bölümde ayrıca Tahir Bulut’un eserleri şekil yönünden tasnif edilmiş ve koşma, mani, türkü ve destan olmak üzere dört ana başlık altında incelenmiştir. Bölümün sonunda dil ve üslup özelliklerine yoğunlaşmış; şairin eserleri dil bilgisel sapmalar, arkaik kullanımlar, mahallî unsurlar ve söz sanatları bakımından incelenmiştir. Ayrıca tematik yönden değerlendirilen şiirler 17 başlık altında tetkik edilmiştir. Şairin eserlerinde aşk, memleket sevgisi, şikayet, özlem, ölüm gibi ferdî temaların yanında modernite, millî hisler ve gündelik hayat gibi sosyal temalara da yer verdiği görülmüştür.

“Tahir Bulut’un Şiirleri” adlı dördüncü bölümde şairin eserleri nazım biçimi esasına göre tasnif edilmiştir. Bu bölümde 114 koşma, 180 mani, 14 destan, 6 türkü ve 18 karşılaşmanın yanında 162 dörtlük ile 42 beyte yer verilmiştir. Eser, “Sonuç” ve “Kaynakça” bölümleriyle nihayete ermiştir.

Sonuç olarak, âşıklık geleneğinin yok olmadığını, aksine modern şairler aracılığıyla form değiştirerek yaşamaya devam ettiğini ortaya koyan “Bir Geleneğin Modern Yankısı: Tahir Bulut’un Şiirlerinde Âşıklık İzleri” adlı eser, hem Trabzon folkloruna dair zengin veriler içermesi hem de Tahir Bulut üzerinden geleneğin dönüşümünü kayıt altına almasıyla, halk bilimi ve modern Türk edebiyatı çalışmaları için nitelikli bir kaynak teşkil etmektedir.